

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN PROGRAMI

**ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLARIN EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE VE
GÜNEY KORE’NİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNAN YILDIZ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. GÜNER KOÇ AYTEKİN

ANKARA

2019

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN PROGRAMI

**ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLARIN EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE VE
GÜNEY KORE’NİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNAN YILDIZ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. GÜNER KOÇ AYTEKİN

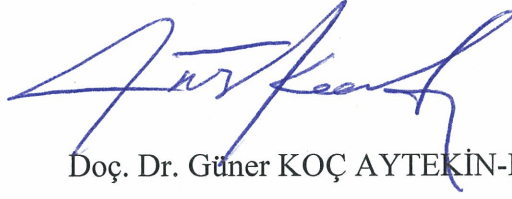
ANKARA
2019

KABUL VE ONAY

Sinan YILDIZ tarafından hazırlanan "**Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye ve Güney Kore'nin Karşılaştırmalı Analizi**" başlıklı bu çalışma, **28/05/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY-Başkan

Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN-Danışman

Prof. Dr. Müslüme NARİN-Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

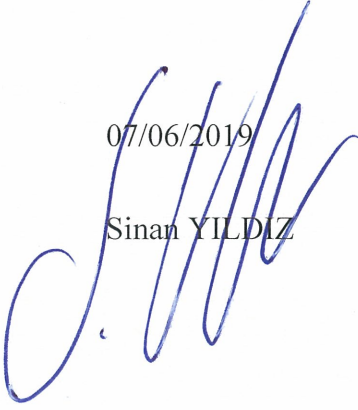
BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklamasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin tamamı her yerde erişime açılabilir.

07/06/2019

Sinan YILDIZ

ÖZET

YILDIZ, Sinan. Uluslararası Doğrudan Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye ve Güney Kore'nin Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Uluslararası doğrudan yatırım, genel anlamda, bir ülkede yerleşik kişi veya kurumların bir başka ülkeye yönelen yatırımları olarak tanımlanabilir. Ancak burada yatırımın finansal yatırımlardan daha farklı amaçlara hizmet ettiğini belirtmek gerekir. Doğrudan yatırımlar söz konusu olduğunda yabancı yatırımcının en önemli motivasyonlarından biri ileriki dönemlere de taşacak olan yani devam edecek bir çıkar ilişkisidir. Bu ilişkinin gelişmekte olan ülkeler kapsamında incelenmesinin konu edindiği çalışmada Türkiye ve Güney Kore'ye gelen uluslararası doğrudan yatırımların ekonomik büyüme ve piyasa mekanizmaları arasındaki etkileşimi analizler yoluyla incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Yatırım, Uluslararası Doğrudan Yatırım, Türkiye, Güney Kore.

ABSTRACT

YILDIZ, Sinan. Effects of FDI on Economic Growth: A Comparative Analysis of Turkey and South Korea's, Master's Thesis, Ankara, 2019.

International direct investment, in general terms, can be defined as the investments of people or institutions resident in another country. However, it should be noted that the investment serves different purposes than financial investments. In the case of direct investments, one of the most important motivations of the foreign investor is an interest relationship which will continue in the future. The interaction between the developing countries examined in the study subjects gained international direct investments from Turkey and South Korea economic growth and market mechanisms were studied through the analysis of this relationship.

Key Words

Investment, International Investment, Turkey, South Korea.

TEŞEKKÜR

Öncelikle Yüksek Lisans eğitimimde ve tezimi çalışmamı tamamlama sürecinde değerli bilgilerini benimle paylaşan, saygıdeğer danışman hocam sayın Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN'e en içten dileklerle sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmanın gerçekleşmesinde ve tamamlanmasında birçok hocamın ve arkadaşlarımla destek ve yardımlarında olmuştur. Bu konuda bilgi ve tecrübelerini bizlerle paylaşan başta sayın Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY hocam olmak üzere tüm hocalarıma da teşekkürü borç bilirim. Ayrıca her zaman her koşullarda yanımda olan desteklerini bir an olsun benden eksik etmeyen ve bu süreçte hayata gözlerini yuman canım babam Ömer YILDIZ'a; canım annem Kıymet YILDIZ'a, abilerim İsmail YILDIZ ve İbrahim YILDIZ'a yine canım ablam Filiz EMİR'e yeğenim Ceren Naz EMİR'e en içten şükranlarımı sunuyorum. Son olarak, her anımda yanımda olan biricik nişanlım Suzan ÖZTÜRK'e de tüm destek ve yardımları için teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLARA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası Doğrudan Yatırım Kavramı	3
1.2. Uluslararası Doğrudan Yatırıma İlişkin Kavramlar	7
1.2.1. Çok Uluslu Şirketler	7
1.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	10
1.3. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Tarihi Gelişimi	10
1.3.1. Birinci Dönem (1950-1973).....	11
1.3.2. İkinci Dönem (1973- 1981).....	12
1.3.3. Üçüncü Dönem (1981- 2018).....	12
1.4. Uluslararası Doğrudan Yatırımların Açıklanmasına Yönelik Teoriler	17
1.4.1. Tekelci Avantaj Teorisi	23
1.4.2. Hymer Teorisi	24
1.4.3. Kindleberger Teorisi.....	25
1.4.4. Caves Teorisi.....	25
1.4.5. Vernon Görüşü	26
1.4.6. Oligopolistik Tepki Teorisi	27
1.4.7. İçselleştirme Teorisi	27
1.4.8. Dunning'in Bütünleştirici Teorisi	28

1.4.9. Marksist Teori'nin UDY'e Bakışı	31
1.5. Uluslararası Doğrudan Yatırımları Etkileyen Faktörler	32
1.5.1. Politik Çerçeve	32
1.5.2. UDY'lerin Belirleyicilerine Yönelik Sonuçlar	39
1.5.2.1. Mikro Yaklaşımlar	39
1.5.2.2. Ampirik Bulgular	40
1.5.2.2.1. Piyasa	40
1.5.2.2.2. Büyüme Oranı	42
1.5.2.2.3. İşgücü Maliyeti.....	43
1.5.2.2.4. Dışa Açıklık Oranı.....	44
1.5.2.2.5. Döviz Kuru.....	44
1.5.2.2.6. Ticaret Açığı ve Engelleri.....	47
1.5.2.2.7. Vergi Oranları ve Vergisel Teşvikler	48
1.5.2.2.8. Kurumsallaşma ve Altyapı.....	50
1.5.2.2.9. Ar-Ge Harcamaları	52
1.5.3. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Geçiş Ekonomileri İçin Belirleyiciler	53
1.6. Uluslararası Doğrudan Yatırımların Avantaj ve Dezavantajları.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA KAVRAMINA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Kalkınma Kavramı	61
2.1.1. Ekonomik Kalkınmanın Nedenleri.....	62
2.1.2. Kalkınma İktisadının Teorik Altyapısı	63
2.1.3. Az Gelişmişlik ve Kalkınma	65
2.2. Büyüme Kavramı	67
2.2.1. Ekonomik Büyümenin Kaynakları.....	67
2.2.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri	70
2.2.2.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli.....	71
2.2.2.2. Neo-Klasik Büyüme Modeli.....	73
2.2.2.3. İçsel Büyüme Modeli	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK TÜRKİYE VE GÜNEY KORE’NİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. Literatür Taraması.....	75
3.2. Panel Veri Analizi.....	80
3.2.1. Panel Veri Analizinin Güçlü ve Zayıf Yönleri	82
3.2.2. Değişen Sabit Katsayılarla Statik Modeller	84
3.2.3. Değişen Sabit Katsayılarla Dinamik Modeller	85
3.3. Veri Seti.....	99
3.4. Analiz	99
3.4.1. Türkiye’ye Yönelik Analizler	99
3.4.2. Güney Kore’ye Yönelik Analizler	104
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA.....	112
EKLER.....	120
Ek 1 - Türkiye’ye Ait Veriler	120
Ek 2- Güney Kore’ye Ait Veriler	121
ÖZGEÇMİŞ	122

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
ARGE	: Araştırma ve Geliştirme
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OLI	: Elektik Paradigma
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UDY	: Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Uluslararası Doğrudan Yatırım Sıralaması (Milyar Dolar).....	15
Tablo 2. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar).....	17
Tablo 3. Dunning'e Göre Yatırımın Üç Önemli Bileşeni	29
Tablo 4. Avantajlar ve Ülke Karakteristikleri	30
Tablo 5. Ülke Gruplarına Göre UDY Tutarları (Milyon Dolar)	36
Tablo 6. ADF ve PP Birim Kök Testi.....	100
Tablo 7. Gecikme Uzunluğu Analizi	101
Tablo 8. Eşbütünleşme Testi Model Analizi	101
Tablo 9. Johansen Eşbütünleşme Testi Analizi	102
Tablo 10. Granger Nedensellik Testi Analizi.....	103
Tablo 11. ADF ve PP Birim Kök Testi.....	104
Tablo 12. Gecikme Uzunluğu Analizi	105
Tablo 13. Eşbütünleşme Testi Model Analizi	101
Tablo 14. Johansen Eşbütünleşme Testi Analizi.....	106
Tablo 15. Granger Nedensellik Testi.....	107

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Türkiye UDY Girişleri (Milyar Dolar).....	16
Şekil 2. Bilgi Ekonomisinde Büyüme Etkileyen Unsurlar.....	68

GİRİŞ

Özellikle gelişmekte olan ülkeler düzeyinde önemi vurgulanan Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, 1980'li yıllarla birlikte hızlı bir biçimde artmaya başlamıştır. Yabancı sermayeye karşı, II. Dünya Şavaşı sonrasında oluşan olumsuz tavır 1980'li yıllarda ortadan kalkmış, "yabancı sermayeyi nasıl kontrol ederim" kaygısı gündemden çıkarak "yabancı sermayeyi nasıl çekebilirim" sorunu gündeme gelmiştir. 1960'lı yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımların artmasında IMF (International Monetary Fund), GATT (The General Agreement on Tariffs and Trade), Dünya Bankası Grubunun (The World Bank Group) ve AB (Avrupa Birliği) gibi ekonomik bütünleşmelerin de teşvik edici etkileri olmuştur. Bu yıllarda doğrudan yabancı yatırımlar daha çok işgücünün yoğun olarak kullanıldığı, üretimde mal farklılaştırması yapılabilen, hızlı teknolojik gelişmelerin uygulandığı kimya, lastik, makina, dayanıklı tüketim malları gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır. Uluslararası Doğrudan yatırımlara ev sahipliği yapmak dönemler itibariyle farklı özelliklere sahip olmayı gerektirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, merkez ülkelerinin ihtiyaç duydukları hammaddelere sahip olmak yeterli bir koşulken, 1970'li yıllarda ucuz işgücü, yatırımın yapılması için önemli bir kriter olmuştur. Günümüzün küreselleşen dünya ekonomisinde ise sadece ucuz işgücü yeterli bir kriter olmayıp, tamamlayıcı politikalar zorunlu hale gelmiştir.

Doğrudan yatırım, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından, diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Tanımından da anlaşılacağı gibi uluslararası doğrudan yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan, bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır.

Bu kapsamda çalışma üç ana bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde Uluslararası Doğrudan Yatırımının tarihsel süreçteki gelişimi dönemler halinde gösterilmiş, ilişkili olduğu kavramlar tanımlanmış ve bu yatırım türünü açıklamaya yönelik teorilerin neler olduğu incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise büyüme ve kalkınma kavramlarına ilişkin kavramsal ve teorik çerçeve anlatılmıştır. Ardından büyüme ve kalkınmayı yönelik modellerden literatürde genel kabul görmüş modeller incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye ve Güney Kore'nin son yirmi altı yıllık periyotta gayrisafi yurtiçi hasıla, emtia ticareti, cari fiyatlarla doğrudan yatırım düzeyi, enflasyon oranı değişkenlerinin uluslararası doğrudan yatırımlar ve büyüme ile olan ilişkisi Türkiye ve Güney Kore için ayrı ayrı testler ve analizler yapılarak bu iki ülkenin büyüme oranı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLARA İLİŞKİN KAVRAMSAL ve TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası Doğrudan Yatırım Kavramı

Uluslararası doğrudan yatırım (UDY), genel anlamda, bir ülkede yerleşik kişi veya kurumların bir başka ülkeye yönelen yatırımları olarak tanımlanabilir. Ancak burada yatırımın finansal yatırımlardan daha farklı amaçlara hizmet ettiğini belirtmek gerekir. Doğrudan yatırımlar söz konusu olduğunda yabancı yatırımcının en önemli motivasyonlarından biri ileriki dönemlere taşınabilecek olan yani devam edecek bir çıkar ilişkisidir. Yatırımcının bu yatırımdan kalıcı çıkarlar elde etmesi dolayısıyla yaptığı yatırımlar üzerinde kontrol sahibi olması gerekir. Buna göre yatırımcı, ilgili şirket üzerinde en az %10'luk bir temsil hakkına sahip olmalıdır.

Yurtdışına yapılan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yatırımlarını kayıt altına almakla sorumlu olan ABD Ticaret Departmanı, yabancı girişimin %10 veya daha fazla hisseye sahip olması halinde herhangi bir yere yapılan yatırımın UDY kabul edileceğini belirtir. Aslında bu oran biraz keyfidir. Çünkü bazı örneklerde yönetim kontrolüne sahip olmak için bu oranın daha azının da yeterli olduğu veya farklı durumlarda bundan çok daha büyük bir payın gerekli olduğu görülebilir. %10'luk oranın kaynağı ABD Hazine'sidir. Hazine, vergi amaçlı portföy yatırımlarına karşı doğrudan yatırımların tanımını yaparken yardımcı olarak bu oranı kullanmıştır. OECD'de kendi üyelerine %10 kuralını kullanma çağrısında bulunmuştur. Kuralın uygulaması açıkça istatistiksel olarak yatırımların sınıflandırılmasının standardizasyonu amacına dönüktür (Coyne, 1995, s.16).

Bu oranın ülkeden ülkeye farklılaşması ve ek kuralların getirilmesi söz konusu olmaktadır. Ek kurallardan bazıları, şirket yönetiminde ve politika oluşturulma sürecinde söz sahibi olmak, teknoloji transferi gerçekleştirmek, teknik bilgi tedariki, yerli ve yabancı çalışanlar arasında yer değiştirmek şeklinde sayılmaktadır. ABD istatistiklerine göre bir Amerikan firmasının yabancı kontrollü olması ve böylece yabancı temelli çokuluslu şirketin (ÇUŞ) bir bağlı kuruluşu olması için yabancı bir

şirket tarafından ilgili şirketin hisse senetlerinin en az yüzde onunun tutuluyor olması gerekir. O halde buna göre %10 pay etkin kontrol için yeterlidir (Krugman ve Obstfeld, 2006, s.157-158).

Bir ülkede yerleşik bir kişi veya kuruluşun ülke sınırları dışında servet edinmeleri genel anlamda uluslararası yatırım olarak ifade edilmektedir. Bu servet mali veya reel nitelikte olabilmektedir. Mali nitelikteki yatırımlar portföy yatırımı olarak nitelendirilirken, fiziki unsurlara yönelenlere doğrudan ya da dolaysız uluslararası yatırımları denilmektedir. Yabancı sermaye yatırımları açısından, edinilen servetin daha önceden var olması veya yeni yaratılması bir şey değiştirmez. Bir firmanın üretimini kurulu olduğu ülkenin sınırları ötesine yaymak üzere yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması uluslararası doğrudan yatırım olarak nitelendirilmektedir (Seyidoğlu, 1998'den Aktaran: Koç Aytekin, 2006, s.5).

Bir başka deyişle yabancı yatırım, iki temel parçaya ayrılabilir. UDY; doğrudan diğer bir ülkedeki varlıkların sahiplerine fabrika, teknoloji v.b konularda yapılan yatırımlardır. Yabancı portföy yatırımları (Foreign Portfolio Investment-FPI); riske uygun en yüksek getirinin sağlanması için diğer bir ülkede hisse senedi, tahvil, bono gibi varlıklara yapılan yatırımlardır. UDY'ler ve portföy yatırımları genel anlamda birbirine benzemekle birlikte aralarında belirgin farklar bulunmaktadır. Portföy yatırımları, sermaye sahiplerinin faiz geliri ve temettü elde etmek için başka ülkelerdeki menkul kıymetlere yatırım yapmalarıdır (Afşar, 2004, s.86). Portföy yatırımı, fonların yatırımından elde edilecek bir getiriyi amaçladığı için bono ve hisse senedi alımı şeklinde gerçekleşir. Oysa UDY'leri, fonların yatırımından elde edilecek bir getirinin yanı sıra yatırımcıya firmanın yönetimine katılma imkânı sağlar. Yönetime katılmakla ilgili olarak yatırımcının niyeti, yaptığı yatırımın miktarıyla ilişkilidir. Yabancı bir firmanın gerçek varlıklarından veya oy hakkı verecek hisse senetlerinden çok büyük miktarlarda yapılacak alımlar veya yapı tesisleri kurmak, yatırımcının yönetimde söz sahibi olma niyetini göstermektedir. Firmanın sadece borçlanma araçlarından satın alan ya da yabancı firmanın halka arz edilen hisse senetlerinden küçük miktarlarda satın alan bir yatırımcının amacı şirket yönetimine katılmak değildir (Coyne, 1995, s.16).

UDY'lerde yatırımcı, genellikle sermayenin yanında üretim teknolojisini de getirir. Ancak portföy yatırımında tasarruf sahibi gerçek kişi olduğundan teknoloji transferi söz konusu olmayacaktır. Portföy yatırımlarında amortisman ve geri ödeme koşulları bellidir. UDY'lerde amortisman yoktur ve transfer edilen kâr işletmenin

durumuna ve kanundaki kısıtlara bağlıdır. Türkiye’de kâr transferi üzerinde bir kısıtlama söz konusu değildir. Bu iki yatırım türü arasındaki en belirgin farklardan bir diğeri, yatırımcı farkıdır. Portföy yatırımları genellikle gerçek kişiler tarafından, UDY’ler ise ÇUŞ’lar tarafından gerçekleştirilmektedir (Seyidoğlu, 1998, s.712).

Kurumsal yönetim açısından bakıldığında portföy yatırımları ile UDY’ler arasında bir fark daha vardır. Portföy yatırımında bir hissedar yönetim kalitesini artırdığında bundan diğeri hissedarlarında herhangi bir bedel ödemedi faydalanması söz konusu olacaktır. UDY’leri gerçekleştiren yatırımcı ise yönetim yeteneklerine sahip olduğunda bunun faydasını kendisi görecektir (Razin, 2002, s.4).

Günümüzde UDY’lerin büyük bir çoğunluğu ÇUŞ’lar tarafından yapılmaktadır. Rugman’a göre UDY, ÇUŞ’lara kendilerine özgü belli avantajları kullanmalarını izleme şansı sağlayan bir metottur. Literatürde ÇUŞ teriminin yanı sıra çokuluslu girişim veya uluslararası yapısını göstermek amacıyla ulusötesi şirket terimleri de kullanılmaktadır (Coyne, 1995, s.17).

UDY’leri, ÇUŞ’ların ana merkezi dışında herhangi bir yerde yeni bir şirket kurması, var olan bir şirketi satın alması veya genişletmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Edinilen yavru şirketlerin sadece mülkiyetleri değil, yönetimleri de ana şirket elindedir ve yavru şirket ana şirketin ticari sırlarından, yönetim bilgisinden, ticaret unvanından ve diğeri kolaylıklardan yararlanma hakkına sahiptir. Ana şirket yabancı ülkede UDY’leri gerçekleştirirken çoğu zaman yabancı ülkeye döviz girişi sağlar. Ancak bazı durumlarda bu olmaz; çünkü yabancı sermaye ülkeye fiziki üretim aracı olarak gelebildiği gibi bazen de gayri maddi bir hak, lisans, teknik bilgi, know-how şeklinde gelebilmektedir. Ayrıca yatırımcının yatırımı iç kaynaklarla ve kazandığı kârla finanse etme durumu da göz ardı edilmemelidir.

Doğrudan yatırımlar genellikle sanayi sektörüne yöneliktir. Daha çok A ülkesinden B ülkesine sermaye transferi şeklinde değil, A ülkesinin X sanayi dalından, B ülkesinin X sanayi dalına akışı şeklindedir. Özellikle doğrudan yatırımlar, iki sanayi kesimi arasında bir sermaye akışı özelliği taşımaktadır. Bu sermaye akışı, yatay ve dikey yatırımlar şeklinde meydana gelmektedir.

Yatay yatırımlar, bir firmanın yatırım yaptığı ülkelerde, kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştirdiği zaman ortaya çıkar. Dikey yatırımlar ise, yatırım yapılan ülkede

esas ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışı ile ilgili olarak ileriye ve geriye dönük şekilde yatırım yapıldığı zaman görülür. Fakat çok sayıda küçük yavru şirketler, ev sahibi ülkelerde sadece dağıtım yapmakta ve ana firmanın ürünlerini ev sahibi ülkelerde pazarlamaktadırlar (Karluk, 2001, s.100-101).

Türkiye’de 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Kanunu’na bakıldığında; doğrudan yabancı yatırım, yabancı yatırımcı tarafından yurt dışından getirilen; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklindeki nakit sermaye, şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç), makine ve teçhizat, sınaî ve fikrî mülkiyet hakları ile yurt içinden sağlanan; yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar, doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla; yeni şirket kurmayı veya şube açmayı, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade eder. Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe; yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir ve yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler. Uluslararası doğrudan yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz veya devletleştirilemez (4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, 2003).

UDY’lerin türlerine bakıldığında çeşitli kriterlere göre yapılan pek çok ayırmadan bahsetmek mümkündür. Ticaret, UDY’den çok daha eski bir kavramdır. Krugman’a göre 20. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan küreselleşmenin en önemli tetikleyicisi, uluslararası ticaret ve II. Dünya Savaşı sonrasında büyük bir olgu haline gelen UDY’ler olmuştur. Ticaret ve ticaret gelişim süreçleri daha eski bir geçmişe sahip olduklarından ülkelerin politika yapıcıları, diplomatlar ve halk tarafından daha kolay tanınmakta ve anlaşılmaktadır. Ticaret ve UDY’lerin birbiriyle ne kadar bütünleşik olduklarına yönelik yapılan bir sınıflandırmaya göre UDY’leri; kaynak, piyasa ve etkinlik arayıcısı olarak ayırmaktadır.

Kaynak arayıcısı olanlarda amaç, yalnızca belli ülke veya bölgelerde bulunan petrol ve maden gibi kaynaklardan yararlanmak için doğrudan yatırım yapmaktır. Vernon’a göre ÇUŞ’ların ortaya çıkışı genellikle bakır, alüminyum, petrol gibi hammadde kaynaklarına yönelme ile olmuştur (Coyne, 1995, s.17). Piyasa arayıcısı

olanların amacı ise ulusal, bölgesel ya da serbest ticaret bölgelerini kapsayan piyasalara yatırım götürmektir. Çoğu zaman amaç girilen yerel piyasa değil, o piyasanın mevcut ihracat potansiyelinden yararlanmaktır. Etkinlik arayıcı olanlarsa, yatırımı alan ülkenin kendine özgü düzenlemeleri ve özelliklerinden, bir başka deyişle ucuz işgücü, işgücünün verimi ve vergi teşviklerinden yararlanmak için yatırım yaparlar (UNCTAD, 2009, s.8).

UDY'nin birçok türünden de bahsetmekte olanaklıdır. Ancak doğrudan yatırımın amaçlarına göre gerçekleştirilen dörtlü sınıflandırma bunlar arasında en çok bilinendir. Buna göre UDY'leri; var olan bir kaynağın edinme ve birleştirme şeklinde satın alınması (M&A); yeşil alan; sermaye artırımı ve finansal yeniden yapılandırma şeklinde gerçekleşmektedir. M&A şeklinde gerçekleştirilen yatırım, yatırımı alan ülkede önceden var olan bir kaynağın satın alınması, yeşil alan yatırımları, yeni bir yatırımın tamamının yabancı yatırımcı tarafından yapılmasını, sermaye artırımı, önceden var olan bir işletmenin ölçeğinin genişletilmesi, yani ilave yatırım yapılmasını ifade etmektedir. Bu nedenle yatırımı alan ülkenin ekonomisinde yaratacağı etkinin yeşil alan yatırımıyla aynı olacağı kabul edilir. Son olarak finansal yeniden yapılandırma ise borç geri ödemesi veya zarar azaltmak için yapılan yatırım anlamına gelmektedir.

1.2. Uluslararası Doğrudan Yatırıma İlişkin Kavramlar

1.2.1. Çok Uluslu Şirketler

ÇUŞ'lar veya günümüzdeki biçimiyle ulusötesi şirketler, uluslararası alanda faaliyet gösteren ve kendi ülkesi dışında en az bir yabancı ülkede üretim yapan ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır. ÇUŞ'lar birden fazla ülkede sahiplik, kontrol ve üretim yönetimi imkânlarını kullanan şirketlerdir (Batmaz ve Tunca, 2005, s.9). Dunning'e göre ÇUŞ'lar, UDY'leri yaparak birden fazla ülkede gelir getiren aktif değerlere sahip olan ve bunları kontrol eden, dolayısıyla ana ülke dışında mal ve hizmet üreten yani uluslararası üretim yapan firmalardır. Vernon'a göre ise, ÇUŞ'lar, çeşitli milliyetlere sahip geniş bir firmalar grubunu kontrol eden ana şirketlerdir (Batmaz ve Tunca, 2005, s.9).

Üretimi ana ülke dışında gerçekleştirme nedenleri genel olarak daha ucuz maliyet gerçeğine dayanır. Ancak karlılığı göz önünde bulundururken ihmal edilmeyecek bir diğer husus şüphesiz risk faktörüdür. Burada bahsi geçen risk, hem ticari hem siyasi risktir(Krugman ve Obstfeld, 2006, s.157-158).

Teece (1980)'e göre ÇUŞ'ların ortaya çıkışları, vergi ve kontrolü minimize etmek veya engellemek, monopol gücü kazanmak ve etkinlik gibi isteklerden birinin karşılığı olarak gerçekleşmektedir (Coyne, 1995, s.18). Çok uluslulaşmanın nedenleri aşağıdaki gibi sayılmaktadır:

1) Maliyeti düşürücü faktörlerden biri içsel ekonomi kavramıdır. İçsel ekonomi, bir malın üretim süreçlerinin tek bir organizasyon altında toplanması ve bu sayede ortaya çıkacak uzmanlaşma ile maliyet avantajı elde etme olarak tanımlanabilir. Bir malın üretimindeki farklı aşamalardaki işlerin tek bir örgüt yönetiminde toplanması dikey bütünleşmedir. Singer'e göre bu durum, dual ekonomileri yaratır (Seyidoğlu, 1998, s.713). Dual ekonomi, ikili ekonomik yapının ortaya çıkmasıdır. Bir başka deyişle geleneksel üretim ve teknoloji yoğun üretimin aynı anda ülkede sürdürülmesidir. Üretimde kullanılan girdilerin üretilmesinden nihai malın üretimine kadar tüm üretim sürecinin tek çatı altında toplanması kârlı ise yatırım dış ülkelere kaydırılacaktır (Ongun, 2009, s.70).

Maliyeti düşürücü faktörlerden ikincisi, özel bilgi avantajıdır. Özel bilgi avantajı, malın tasarımı, üretim teknolojisi, pazarlanması, firma yönetimi vb. konularla ilgilidir. Bu bilgiler firmaya rekabet üstünlüğü sağlar. Bu durumda ise yatay bütünleşme, yani aynı malın benzerlerinin birçok ülkede üretilmesi durumu söz konusu olacaktır. (Ongun, 2009, s.70).

Maliyet düşürücü faktörlerden üçüncüsü, ucuz işgücüdür. Ana ülkede ücretlerin yüksek olması, merkez şirketi emeğin ucuz olduğu bölgelere yöneltir (Seyidoğlu, 1998, s.713). Şirket, ev sahibi ülkede işgücü maliyetlerinin düşük olması nedeniyle emek-yoğun malları ya da üretimin emek-yoğun aşamalarını bu ülkede gerçekleştirebilir (Ongun, 2009, s.69).

Maliyet düşürücü faktörlerden dördüncüsü taşıma giderleridir. Ağır ve kaba hacimli bir malın dış piyasaya ulaştırılması, hammadde ve yarımamul taşınmasından daha fazla maliyete neden oluyorsa ana şirket şubeler açarak üretimin son aşamasını orada gerçekleştirebilir.

Son faktör ise kurumlar vergisi farklılıklarıdır. UDY'ler ya doğrudan düşük vergili ülkede yapılır ya da vergisi yüksek ülkede kazanılan gelirler şubeler yoluyla

düşük verginin uygulandığı ülkeye taşınır. Bu, transfer fiyatlaması yöntemiyle gerçekleştirilir (Seyidoğlu, 1998, s.713).

2) Oligopol yaratmak: Ana şirketin bir başka ülkede yatırım yapma nedenlerinden bir diğeri, girilen ülkedeki aşırı kârlardan ve rant benzeri gelirlerinden yararlanmaktır (Seyidoğlu, 1998, s.713). Sahip oldukları büyük sermaye, ileri teknoloji ve yönetim bilgileri bu firmalara etkin bir monopol gücü sağlar. İç talebe yönelik olarak gerçekleştirilecek yatırım, iç talebin yeterli olmaması durumunda bile geleceğe yatırım olarak yapılabilir. Bu gibi durumlarda ilerde piyasaya girebilecek olan firmalar ancak ÇUŞ'lar olacaktır. Bunlar da kendi aralarındaki anlaşmalarla, reklamlarla veya markayı iç piyasaya yerleştirmek yoluyla piyasaya yeni girişleri engelleyebilirler. Oligopolcü yapıdaki şirketler, oligopol piyasasındaki rakiplerinden önce dış pazara egemen olma çabası içerisindeyler (Ongun, 2009, s.70).

3) Dış piyasa payını korumak ve artırmak: Çokuluslulaşmayı zorunlu hale getiren bir diğer etken, firmanın ihracat yoluyla gireceği piyasalardaki pazar payını korumaktır. ÇUŞ, ihracat yaptığı ülkedeki tarife duvarlarını aşmak için mal satmak yerine üretim tesisi kurmayı tercih edebilir. AB ülkelerine yönelen ABD yatırımları buna en güzel örnektir (Seyidoğlu, 1998, s.713). Gümrük birliği üyesi olmayan bir ülkenin, birlik üyesi bir ülkede yapacağı yatırım ile onun komşusu olan ülke piyasalarına girme şansı da artar (Ongun, 2009, s.70).

4) Ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesi: Ekonomik hayattaki canlanma ve durgunluklar firmaların gelir ve nakit akımlarının dalgalanmasına yol açar (Seyidoğlu, 1998, s.713). Firmalar yatırımlarını çeşitlendirerek bunu engellemeye çalışabilirler. Bu politika aynı ülkede birden fazla mal üretmek ya da bir malın birden fazla ülkede üretilmesi şeklinde yürütülebilir (Ongun, 2009,s.69).

5) Rekabetin doğurduğu yenilikler: Ulusal sınırlar içindeki yoğun rekabet, firmaları iç ve dış pazarlarda piyasa paylarını korumak ve artırmak için yeni teknolojilere uygun yatırım yapmaya yöneltir (Seyidoğlu, 1998, s.713).

Yukarıda Seyidoğlu ve Ongun tarafından çokuluslulaşmanın nedenleri olarak sıralanan konu başlıkları bir nevi UDY'leri çeken nedenler olarak ifade edilebilirler. Bu nedenlere ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak yer verilecektir.

1.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

DYY, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Tahvil ve hisse senetlerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firmayla ortaklık şeklinde gerçekleştirdiği yatırımlar DYY olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000, s.1).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kaynaklarına göre DYY, bir ülkede yerleşik birimin başka bir ülkede kalıcı, ekonomik çıkar amaçlı şirket kurmasıdır. Doğrudan yatırım hem iki birim arasındaki kuruluş sermayesi işlemini hem de bu ikili ve diğer bütün yan kuruluşlar arasındaki takip eden bütün sermaye işlemlerini içerir (Falzoni, 1997, s.4-5).

1.3. Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Tarihi Gelişimi

Tarihsel süreç içinde UDY'lerin ilk biçimi gelişmiş ülkelerden gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere doğru olmuştur. UDY yapan yatırımcılar girdikleri ülkelerin değerli madenlerini, petrol, doğal gaz gibi yeraltı kaynaklarını ele geçirmeyi amaçlamış, bu ülkeleri potansiyel pazarlar olarak görmüş ve sömürgeciliğin gelişimine katkı sağlamışlardır. Bu geçmişinden dolayı UDY'lere karşı tepki günümüzde bile varlığını sürdürmektedir. Ancak günümüzde UDY'ler gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere olduğu kadar tersi yönde de olabilmektedir. UDY'ler gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında önemli bir finansman kaynağı olduğu için hemen hemen dünyada her ülke bu yatırımları kendisine çekmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla UDY'lere ilişkin görüşler, bu yatırımları "kalkınmanın vazgeçilmez unsuru" olarak gören görüşlerden, "yeni sömürgecilik" olarak gören görüşlere kadar geniş bir yelpazede uzanmaktadır (Savaş, 1999, s.120).

XIX yüzyılda sanayileşme ve sermaye birikiminin etkisiyle sömürgeciliğin yaygınlaştığı dönemde ana ülke sanayinin hammadde ihtiyacının ve sanayi ürünlerinin pazar ihtiyacının karşılanması amacıyla sömürgelelere yapılan yatırımlar dikkate alınmaz ise UDY'ler ve bunları gerçekleştiren ÇUŞ'lar özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış ve günümüze kadar bazı dönemler azalmasına rağmen artarak gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi yatırımlar daha çok portföy yatırımı niteliğindedir. Bu dönemdeki Batı Avrupa ve ABD kökenli UDY'ler ise 1929 Dünya Ekonomik

Buhranı'nın etkisiyle tasfiye edilmiştir (Seyidoğlu, 1996, s.655-656). İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar olan periyodu UDY'ler açısından üç döneme ayırmaktadır. Birinci dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayıp Petrol Krizlerine kadar olan dönemdir (1950-1973); İkinci dönem Petrol Krizlerinden başlayıp üçüncü dünya ülkelerinin borç krizine sürüklendiği 1980'lerin başına kadar olan dönemdir (1973-1981); ve son dönem 1981'den günümüze kadar olan dönemdir.

1.3.1. Birinci Dönem (1950-1973)

1. Dünya Savaşından önce önemli oranda bir UDY akımı bulunmamaktadır. Sermaye hareketleri içerisinde bu zamana kadar portfolyo yatırımlarının hakim olduğu görülmektedir. Şöyle ki, bu dönemde uluslararası sermaye hareketinin %90'ı portfolyo yatırımları biçiminde oluşmuştur (Dunning, 1970'den Aktaran: Koç AYTEKİN, 2006, s.13).

2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda UDY'ler hız kazanmıştır. Yapılan bu yatırımların büyük bölümü ABD kaynaklı olup yaklaşık olarak %60'lara çıkmıştır (Koç AYTEKİN, 2006, s. 14).

Birinci dönemde UDY yapan ilk ÇUŞ'lar ABD'den çıkmış, Petrol Krizlerinin yaşandığı 1970'li yıllara kadar hızlı bir gelişim göstermiştir. ABD'li ÇUŞ'lar Avrupa'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından sonra Batı Avrupa'da yatırımlarını hızla artırmışlardır. Bu dönemde ABD'li ÇUŞ'ların UDY'leri toplam UDY'nin %60'ını oluştururken, toplam miktardan içerisinden UDY'nin yaklaşık %75'i gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Bu dönemde İngiltere, Fransa, Almanya gibi Batı Avrupa ülkeleri UDY'den çok portföy yatırımlarına ilgi duyarken; Japonya, UDY'lere kapılarını büyük ölçüde kapatmıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik UDY'ler daha çok petrolü, değerli madeni olan ya da iç piyasası büyük olan G. Kore, Arjantin, Brezilya, Meksika gibi ülkelere yönelmiştir. 1973 yılında Avrupa Topluluğu'na üye sayısının dokuzaya çıkması ile birlikte ÇUŞ'lar, tarife engelleri nedeniyle pazar kaybetmek istememişler ve bu bölgelerde yatırımlarını yoğunlaştırmışlardır. Fakat 1970'li yılların ilk yarısında meydana gelen petrol krizi dünya ekonomisinin bir durgunluğu girmesine sebep olmuş ve UDY'leri de etkisi altına almıştır. Bu dönemde ÇUŞ'lar durgunluktan etkilenen şubelerini desteklemek için yatırımlarını gelişmiş ülkelere ve ana ülkelere kaydırmışlardır.

1.3.2. İkinci Dönem (1973- 1981)

İkinci dönemde UDY'lerin hızı petrol krizlerinin etkisiyle yavaşlamıştır. Diğer taraftan ABD'li ÇUŞ'lar yanında Batı Avrupa ve Japonya kaynaklı ÇUŞ'ların UDY'leri artmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde petrol alanındaki yabancı sermaye şirketlerinin millileştirilmesi, yabancı sermayeye karşı izlenen olumsuz politikalar, daha önemlisi bu dönemde uluslararası finans sisteminden kolayca alınan önemli miktarlardaki kredilerin bu tür yatırımları gölgede bırakması nedeniyle az gelişmiş ülkelere yapılan UDY'lerin miktarlarında azalma görülmüştür. 1979-1981 döneminde doğrudan yabancı yatırımlarda hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde yatırımlar petrol üreten ülkelere doğru yönelmiş, yabancı sermaye girişleri açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki açık giderek büyümüştür.

1.3.3. Üçüncü Dönem (1981- 2018)

Üçüncü döneme, gelişmekte olan ülkelerin borç krizine sürüklenişleri damgasını vurmuş ve gelişmekte olan ülkelere UDY girişleri azalmaya devam etmiştir. Gelişmekte olan ülkeler dış borç bunalımdan kurtulabilmek için daha liberal dışa açılma politikaları uygularken UDY'leri de özendirme yoluna gitmişlerdir. Ancak bu son dönemin başında UDY'ler gelişmiş ülkelere doğru yön değiştirmiştir. Toplam UDY'nin %50'den fazlası ABD'ye yapılmış yatırımı yapan ülkeler içinde Hollanda, İngiltere, Kanada, Almanya ve Japonya ilk sıraları almıştır. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması UDY'lerin yönünü Doğu Avrupa ülkelerine ve Uzak Doğuda Çin'e çevirmiştir.

1990'lı yıllar UDY'lerin akışında yeni değişimlerin hakim olduğu dönemi kapsamaktadır. Nitekim Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroika yaklaşımları, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile oluşan yeni cumhuriyetler ve izlenen liberal politikalar, UDY akımlarının yönünde etkili olmuştur. Bilhassa yeni kurulmuş olan cumhuriyetlerden kimisinin elinde bulundurduğu petrol, doğalgaz, orman ürünleri ve altın rezervleri gibi değerli olan kaynaklar, Batı Sermayesi yönünden büyük önem taşımaktaydı (Koç AYTEKİN, 2006, s.21).

UDY'lere ilişkin veriler incelendiğinde dünya genelinde UDY'lerin 1980-1984 yılları arasında yıllık ortalama 100 Milyar Dolardan az iken, 1990-1998 yılları arasında yıllık ortalama 250 Milyar Dolar düzeyinin üzerine çıktığı görülmektedir. 1996 yılında bu rakam 350 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak burada önemle vurgulanması

gereken bir husus UDY'lerin büyük bir bölümünün gelişmiş ülkelere gitmiş olmasıdır (Özyıldız, 1998).

GOÜ'lere yönelen UDY'ler özellikle 1990'lı yıllardan sonra artmaya başlamıştır. Küreselleşmenin hız kazandığı bu dönem boyunca ÇUŞ'ların sayısında ve UDY miktarında artış da hızlanmıştır. 1995 yılında 39000 ÇUŞ'ların kontrolünde 270 bin yan kuruluşun yaptığı toplam yatırım 2,7 Trilyon Doları, yaptıkları üretim ise dünya üretiminin %6'sı kadardır (Chen, 2000, s.7). 2004 yılında 61000 ÇUŞ'un kontrolünde olan 900 bin yan kuruluşun üretimi dünya üretiminin %10, yaptıkları ihracat ise dünya ihracatının üçte biri kadardır (UNCTAD: WIR, 2004, s.9). UDY'deki bu dönemde izlenen artış oranı uluslararası ticaretteki artış oranından daha büyüktür.

GOÜ'lere yapılan UDY'ler önceleri ÇUŞ'lar tarafından gümrük tarifeleri ile korunan yerel piyasalara girmek için yapılırken; gümrük tarifeleri indikten, ticaret ve yatırım mevzuatları liberalleştirildikten sonra bu kolaylıktan istifade etmek üzere yapılmaya başlanmıştır. UDY'leri çekmek isteyen ülkeler işe altyapı yatırımlarını geliştirmek ve bu yatırımların gerçekleştirilebilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yaparak başlamaktadırlar. Ülkeler bu şekilde tek taraflı olarak kendi dış ticaret ve dış yatırım mevzuatlarını yeniden düzenlerken aynı zamanda dünyada çok taraflı uluslararası ticaret anlaşmaları yapılmış ve bunlar da benzer biçimde uluslararası ticaret ve yatırımı kolaylaştıran anlaşmalar olmuştur. Yapılan bir araştırma, 1991-1997 yılları arasında yabancı sermaye konusunda 750 adet yasal düzenlemenin yapıldığını ve bunların önemli bir bölümünün uluslararası ticareti ve yatırımı liberalleştirme yönünde olduğunu belirlemiştir (UNCTAD: WIR, 1998).

Dünyada gerçekleşen toplam UDY girişi 1982'de 59 Milyar Dolar, 1990'da 209 Milyar Dolar ve 2003'de 506 Milyar Dolar olmuştur. Yabancı yan kuruluşların toplam varlıkların değeri 1982-2003 döneminde 2 Trilyon dolarından 30 Trilyon dolara yükselmiştir. Benzer artışlar yabancı yatırımcı şirketlerin yatırım yaptıkları ülkeden gerçekleştirdikleri ihracat rakamlarında da olmuştur. Yabancı yan kuruluşlarda istihdam edilen insan sayısı 1982'de 19 Milyon kişiden 2003'de 54 Milyon kişiye yükselmiştir. Bütün bu rakamlar hızla büyüyen UDY'lerin dünya ekonomisinin küreselleşmesinde oynadığı önemli rolü göstermektedir (UNCTAD: WIR, 1998). Diğer önemli bir neden ise Dünya ekonomisinin 1970'li yıllarda başlayan ve 1980'lerde derinleşen bir bunalıma girmesi ile piyasa güçlerine olan güven artarak liberalizasyon uygulamaları yaygınlaşmaya başlamış olmasıdır (Aytekin, 2018, s.200)

1986-1990 döneminde UDY girişleri dünya genelinde %21,5'lik artış göstermiştir. Bu artışlar 1991-1995 ve 1996-2000 dönemleri için sırasıyla %21,5 ve %31,7 olarak gerçekleşmiştir. UDY girişlerindeki artış trendi 2001 yılından itibaren 3 yıl için tersine dönmüştür. Tabloda gözükmese de 2004 yılından başlayarak UDY dünya üzerinde yeniden artmaya başlamıştır. UDY'lerin dünya girişleri toplamı 2001, 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla %41,1, %17 ve %17,6 oranlarında azalmıştır (UNCTAD: WIR, 1998). UDY'ler konjonktüre bağlı olarak dalgalanmalar göstermekle birlikte uzun vadede trend artış yönündedir. Dünyadaki UDY'lerin stok değerleri toplamı giderek artmış 2000'lere geldiğinde doğrudan yabancı yatırımcılar dünya toplam üretiminin %10'luk bölümünü gerçekleştirir duruma gelmiştir. Uzun vadede artış trendi gösteren bu gelişmeden dünyadaki farklı coğrafyalar değişen oranlarda pay almıştır (UNCTAD: WIR, 1998).

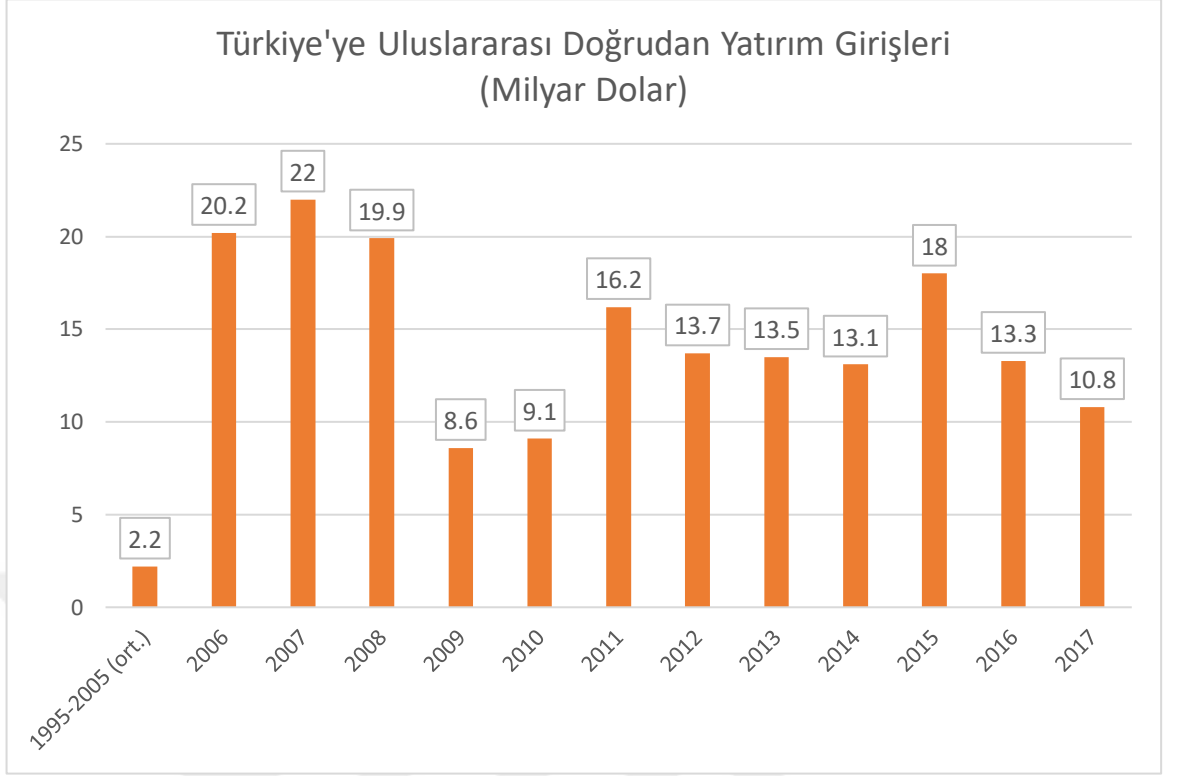
Dünyadaki UDY'lerin önemli bir bölümü gelişmiş ülkeler arasındaki yatırım akışlarından oluşmaktadır. Toplam UDY girişleri içindeki OECD ülkelerinin aldığı pay %70-80 arasındadır. Ayrıca gerçekleşen UDY'lerin önemli bir bölümü az sayıda ülke üzerinde yoğunlaşmaktadır. 1991-1995 dönemi incelenirse, UDY girişleri açısından ABD'nin payı %20 ve Çin'in payı %11 civarındadır. İlk sırada yer alan ülkeler, ABD ve Çin'in peşinden, İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg'un UDY girişlerinden aldıkları paylar toplamı %50'nin üzerindedir. İspanya, Hollanda, Meksika, İsveç ve Kanada ilave edilirse bu ülkelerin UDY girişinden aldıkları paylar toplamı %70'i bulmaktadır. ABD'nin UDY içindeki baskın rolü devam etmekle birlikte bu rolde azalma görülmekte ve AB'nin rolü giderek artmaktadır (Chen, 2000, s.33). AB içerisinde UDY akışındaki artışın arkasında yatan temel neden yeni ülkelerin katılımıyla birliğin genişlemesi, birlik üyesi ülkeler arasındaki engellerin kaldırılması ve böylece yeni kazanç fırsatlarının doğmasıdır.

Tablo 1.**Uluslararası Doğrudan Yatırım Sıralaması (Milyar Dolar)**

Ülke	2014 Tutarı	Sıra	2015 Tutarı	Sıra	2016 Tutarı	Sıra	2017 Tutarı	Sıra
ABD	107	3	380	1	457	1	275	1
ÇİN	129	1	136	3	134	3	136	2
HONG KONG	114	2	175	2	117	4	104	3
BREZİLYA	73	4	65	8	58	7	63	4
SİNGAPUR	68	5	65	7	77	6	62	5
HOLLANDA	52	8	73	5	86	5	58	6
FRANSA	15	20	43	11	35	14	50	7
AVUSTRALYA	40	9	22	17	48	9	46	8
İSVİÇRE	7	38	69	6	48	8	41	9
HİNDİSTAN	35	10	44	10	44	11	40	10
GÜNEY KORE	12,2	20	12	27	12,1	26	17	20
TÜRKİYE	12	22	17	20	13	23	11	26

Kaynak: YASED, Dünya Yatırım Raporu, 2018.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere UDY'lerin sıralamasında gelişmiş ülke ekonomileri ilk sıraları almıştır. UDY akışının yarısından fazlasını ilk 10'daki ülkeler, %78'ini yakın kısmını da ilk 20'deki ülkeler oluşturmuştur. Türkiye'de son yıllarda yaşanan ekonomik sorunlar yatırım girişlerinde azalmaya neden olmuştur.

Şekil 1. Türkiye UDY Girişleri

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018.

Yukarıdaki şekil incelendiğinde; Türkiye'nin 2015 yılından sonra UDY girişlerinde düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu durumun kaynaklı birçok neden olmakla birlikte en önemli sebepleri arasında teknolojisinin yetersizliği ve yatırımcının yatırım kararı alırken karşılaştığı döviz kuru riski olmuştur.

Tablo 2.**Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)**

Sektörler (Milyon ABD Doları)	2013	2014	2015	2016	2017
Sermaye Giriş	10.523	8.632	12.077	7.534	7.437
1. Tarım	47	61	31	38	31
2. Sanayi	5.390	4.258	5.774	3.067	2.653
İmalat	2.843	2.742	4.227	2.241	1.261
Elektrik, Gaz, Buhar	1.794	1.131	1.338	676	943
Madencilik, Taşocakçılığı	717	382	207	148	448
Su Temini, Atık Yönetimi	36	3	2	2	1
3. Hizmetler	5.086	4.313	6.272	4.429	4.753
Finans ve Sigortacılık Faal.	3.415	1.470	3.516	1.766	1.452
Ulaştırma ve Depolama	364	594	1.524	635	1.350
İnşaat	178	232	106	291	627
Bilgi ve İletişim	120	214	150	91	557
Toptan ve Perakende Tic.	379	1.137	599	688	501
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hiz.	106	204	58	274	62
Sermaye Çıkış	587	261	364	621	1.869
Diğer Sermaye (Net)	578	427	2.133	2.540	619
Gayrimenkul (Net)	3.049	4.321	4.156	3.890	4.643
Toplam	13.563	13.119	18.002	13.343	10.830

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018.

Hizmetler Sektöründeki UDY girişleri 2016 yılına göre %7'lik bir artış göstererek 4.753 Milyon Dolar olarak kaydedilmiştir. Alt kalemlere bakıldığında; Finans ve Sigortacılık Faaliyetleri'nde 2016 yılına nazaran %18'lik bir düşüş gerçekleşmiş olsa da %30.5'lik pay ve 1.452 Milyon Dolar girişi ile en çok UDY alan alt sektör olmuştur. Ulaştırma ve Depolama alt sektörü ise geçtiğimiz yıla göre %100'den fazla ciddi bir artış göstererek 1.350 Milyon Dolar ile en çok giriş yapılan ikinci alt sektör olmuş ve %28.4'lük paya sahip olmuştur. Hizmetler alanında bu iki alt sektörü; İnşaat %13.2, Bilgi ve İletişim %12 ve Toptan ve Perakende %10.5 alt sektörleri sırasıyla takip etmişlerdir (YASED, Yıl Sonu Raporu, 2018).

1.4. Uluslararası Doğrudan Yatırımların Açıklanmasına Yönelik Teoriler

UDY'lerin modern teorisi, 1960 yılında Hymer'le başlar. Onun analizinin hareket noktası, yerel firmaların yurtiçi piyasalarda yabancı firmalardan daha fazla avantaja sahip oldukları gerçeğidir. Çünkü onlar yerel çevre hakkında daha fazla bilgiye sahiptir. Yabancı girişimciler yerel firmalarla rekabet edebilmek için yabancı bir çevrede işlem yapmaktan kaynaklanan dezavantajlarını karşılayacak bazı avantajlara sahip olmak zorundadırlar. Aynı zamanda bazı piyasa aksaklıkları ile yerel firmaların onların sahip olduğu avantajlara erişimini engellemek zorundadırlar. Böylece

UDY'lerin ve ÇUŞ'ların varlığı halinde tam rekabet koşullarının uygulanabilmesi olanaksız hale gelmiş olacaktır (OECD, 2002, s.166).

Neoklasik yaklaşım, UDY akımlarını açıklamakta yetersiz kaldığı için eleştirilir. Hymer ve Kindleberger, neoklasik teorideki tam rekabet varsayımının UDY'leri açıklamayacağı konusunu ayrıışmışlardır. Çünkü bu bakış açısına göre UDY'lerin gerçekleşebilmesi için yapısal piyasa aksaklıklarına ihtiyaç vardır. UDY'lerin büyük firmaların kontrolü ve piyasa gücü olarak tanımlanan ÇUŞ teorisiyle ilişkili olduğu kabul edilir. Her iki alandaki yazarlar da firmaların yabancı piyasalara giriş nedenlerini açıklamak için monopolistik avantaj kavramına odaklanırlar. Onlar yabancı firmaların, ürün farklılaştırması, yönetim tecrübesi, yeni teknolojiler veya patentler, ölçeğe göre içsel ve dışsal ekonomilerin varlığı veya yabancı bir piyasaya girmenin dezavantajları dışında denge için yapılan hükümet gibi sahiplik avantajlarına yerel firmalarla rekabet edebilmek için ihtiyaç duymaktadırlar (Faeth, 2008, s.167).

ÇUŞ teorisinin gelişimindeki bir diğer önemli adım tarihsel önceliği Coase (1937)'a ait olan sonrasında ise McManus (1972) tarafından ele alınmış olan İçselleştirme Teorisi'dir. McManus, yabancı işlemlerin gelişiminde işlem rolüne dikkat çekmiştir. Onun analizi farklı ülkelerde yönetilen aktivitelerin önemli bağımlılıklarının varlığını ve birbirine bağlı grupların aktivitelerinin koordine edilmesi gerektiğini kabul eder. Sonuçta ÇUŞ'lar bağımsız ekonomik ajanlar arasında koordine edilen ekonomik aktivitelerin yüksek maliyetlerinin varlığı durumunda, tahsis etkinliğini artırmanın bir yolu olarak ve piyasa başarısızlıklarına bir tepki olarak artarlar (OECD, 2002, s.167).

McManus'un fikri 1976 yılında Buckley ve Casson tarafından geliştirilir. Buckley ve Casson, Coase'ın içselleştirme teorisini ÇUŞ'lara uygulayarak genişletmiş ve böylece ÇUŞ teorisindeki birçok farklı akımı bir standarda kavuşturmuşlardır. Coase, firmalar arasındaki çeşitli işlem tiplerinin etkinliğini karşılaştırmıştır. Piyasa ekonomisi yaklaşımı, piyasa başarısızlıkları nedeniyle etkinsiz olduğundan beri firmalar, daha zenginleştirilmiş içselleştirme işlemi yapmaktadırlar. Bunlara göre aynı şey ÇUŞ'lar için de doğrudur. Onlar, üretim ve pazarlama teknikleri, yönetim yetenekleri, tamamlayıcı parçalar ve hizmetler gibi yarı mamul piyasalarının aksak işlediğini ve yüksek belirsizlik ve riskle karakterize olduğunu, bu durumun ise bilgi, uygulama, pazarlık maliyetleri gibi yüksek işlem maliyetlerine neden olduğunu söylerler. İçselleşme için verilen kararın, endüstriye özgü faktörlere, bölgeye özgü faktörlere, ulusa özgü faktörlere ve firmaya özgü faktörlere bağlı olduğunu varsayarlar. Onlar

araştırma ve geliştirmenin yoğun olduğu endüstrilerdeki içselleştirme oranının daha yüksek olduğunu bu nedenle bu endüstrilerde ÇUŞ'ların daha aktif olduklarını gösterirler. Magee 1977 yılında diğer bir neden olarak teknolojinin kamu yararı niteliği için geliştirilebilir bir problem olduğunu eklemiştir. Bu neden bilgi ve teknolojinin transferi gibi işlemlerin içselleştirilmesidir. Bilgi ve teknolojinin transferi ise; ürün geliştirmek ve yaratmak için, üretim fonksiyonunun geliştirilmesi için piyasa yaratılması için bilgi kavramlarıdır (Faeth, 2008, s.168).

Hennart, McManus, Williams'ın teorilerine göre, içselleştirme avantajlarının know how ve iyi niyet nedeniyle yatay bütünleşmeye veya diğer piyasalardaki yeterliliğin azlığı nedeniyle dikey bütünleşmeye neden olabileceği iddia edilmiştir. Her iki durumda da ÇUŞ'ların hiyerarşisi ile piyasanın fiyat sistemi yer değiştirerek işlem maliyetlerinin ortadan kaldırılmasını ve daha etkin olmasını sağlayabilir. Hennart, UDY'leri piyasa gücü gibi yapısal piyasa aksaklıklarından daha çok, eksik bilgi gibi doğal piyasa aksaklıklarına bir cevap olarak görmüştür. Aksine Teece 1981 ve 1985 yıllarında yatay doğrudan yatırımları, hem piyasa gücü hem de piyasa başarısızlığının bir karşılığı olarak nitelendirirken, dikey doğrudan yatırımları sadece piyasa başarısızlığının bir karşılığı olarak görmüştür. Casson 1987 yılında piyasa fiyatlarını bozan herhangi bir piyasa aksaklığının içselleşen üretime bir teşvik sağladığını ifade eder (Faeth, 2008, s.169). Böylece içselleştirme teorisi, piyasa aksaklıklarının varlığı halinde sahip olunan soyut varlıklardan elde edilecek kiralardan firmalar tarafından korunma çabası sürecinin sonucu olarak görünmektedir (OECD, 2002, s.167).

Dunning 1977 ve 1979 yıllarındaki çalışmalarında geleneksel ticaret ekonomileri ve içselleştirme teorisini bir arada ele alarak doğrudan yatırımların Eklektik Paradigma (OLI)'sını yaratmıştır. Dunning böylece ÇUŞ'ların teorilerine ciddi bir katkı yapmıştır. Dunning, bizim de yukarıda yer verdiğimiz çeşitli teorileri ve hipotezleri bağdaştırarak UDY kavramını açıklamıştır. Dunning'e göre uluslararası üretim; mülkiyete özgü, yerleşime özgü ve içselleştirmeye özgü avantajların bir arada çalıştığı bir sürecin sonucudur (OECD, 2002, s.168). Eklektik paradigma aslında firmaların uluslararası olarak işlem gerçekleştirmelerinin nedenleri ve doğrudan yatırım, lisanslama ve ihracat gibi giriş türlerinin sentezlenmesidir (Faeth, 2008, s.171).

ÇUŞ teorisinde UDY'ler, ÇUŞ'ların sahip olduğu mülkiyet, yerleşim ve içselleşme gibi belli avantajların tanımlanmasıyla açıklanır (Faeth, 2008, s.171).

- Mülkiyete özgü avantajlar; ÇUŞ'ların üretim süreciyle, yerel firmalara karşı karşılaştırmalı avantajların sağlanmasıyla ve patent, teknik bilgi, yönetim yetenekleri, itibar ile ilişkilendirilmektedir (Faeth, 2008, s.171). Kısaca firmanın üzerinde kontrol sahibi olduğu patent, know how, işgücü yetenekleri, üstün üretim teknolojisinin diğer şekilleri, piyasa üzerindeki kontroller, ticari monopoller, ölçek avantajları ve yönetim kapasitesi gibi avantajlardır. Bunlar aslında firmanın diğer firmalarla olan ilişkilerinde rekabet edebilirliğini belirlerler (OECD, 2002, s.168).
- Yerleşime özgü avantajlar; korumalı piyasalara erişim, uygun vergi işlemleri, düşük üretim ve taşıma maliyetleri, düşük risk ve uygun rekabet yapısını içeren yurtdışında üretim motivasyonlarıdır (Faeth, 2008, s.171). Bu şartlar firmanın ürettiklerini ihraç etmek yerine neden yurtdışı üretimi üstlendiğini açıklar (OECD, 2002, s.168).
- İçselleştirme; piyasa aksaklıklarının varlığından kaynaklanır ve firmanın lisans anlaşmalarına dahil olma konusundaki isteksizliği ile açıklanır. İçselleştirme, taşıma maliyetlerinin düşürülmesi, teknoloji taklidinin en aza indirilmesi, kalite kontrolü ve etkin yönetim sayesinde firmanın itibarının korunması gibi avantajlar nedeniyle ortaya çıkar. Bu varsayımların dayanağı, daha çok araştırma, teknoloji veya pazarlama yoğun mallar için bir endüstrideki yabancı sahipliğinin derecesinin daha da arttırılmasının gerekliliğidir. OLI çerçevesi, ülke, endüstri ve firmaya özgü yapısal değişkenlerle ilişkili olabilir (Faeth, 2008, s.171).

Dunning 1988 yılında OLI avantajlarını; ülkenin, gelişmiş mi, gelişmekte olan mı, büyük mü küçük mü, endüstrileşmiş mi yoksa değil mi; endüstrilerin teknoloji-yoğun mu değil mi, yenilikçi mi yoksa olgunlaşmış mı, imalatçı mı yoksa montajcı mı, rekabetçi mi gibi etkenlere bakarak çeşitlendirmiştir. Benzer şekilde Caves 1982 yılında çokuluslulaşmanın derecesini, Ar-Ge ile pazarlama harcamalarıyla, bilimsel ve teknik elemanların sayısıyla, ürün yeniliği ve karmaşıklığıyla ve ürün farklılaştırılmasıyla ilişkilendirmiştir. Dunning'in OLI çerçevesi, ülkelere, endüstrilere, firmalara, farklı doğrudan yatırım türlerine, sahiplik, yerleşim ve içselleştirme avantajlarına odaklanılarak ÇUŞ'ların aktivitelerinin belirleyici faktörlerinin çeşitlendirilmesine olanak tanımıştır. UDY'lerin türü sadece başlangıç UDY'nin mi yoksa süregelen UDY'nin mi oluşacağını belirlemektedir. Dunning 1980 yılında kaynak arayıcısı veya piyasa arayıcısı olan yatırımların başlangıç yatırımı yaptıklarını da iddia etmiştir.

Kaynak arayıcısı yatırımcı; doğal kaynak, fiziki veya beşeri sermaye arayıcısıdır. Piyasa arayıcısı yatırımcı; yurtiçi, komşu veya bölgesel piyasa arayıcısıdır. (Faeth, 2008, s.171).

Dunning 1996 yılında, etkinlik arayıcısı ve stratejik varlık arayıcısı olan yatırımcıların, tipik olarak devam yatırımları yaptıklarını ortaya koyar. Etkinlik arayıcısı yatırımcı; özelleşmiş ekonomilerden yararlanmak için ürünün rasyonelleştirilmesi ve ürün veya süreç özelleşmesi gibi değer zincirleri boyunca veya arasında ölçek arayıcısıdır. Stratejik varlık arayıcısı yatırımcı; şirketin bir bölgesel veya küresel stratejisini veya teknoloji, örgütsel kapasite ve piyasalar gibi yaratılan varlıkların yabancı ağlarla bağlantısını geliştirmek için çalışır (Faeth, 2008, s.172).

OLI çerçevesine yönelik yapılan pek çok ampirik çalışma söz konusudur. Bu çalışmalar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler üzerine gerçekleştirilmiştir. Özet olarak OLI çerçevesini test eden ampirik çalışmalar piyasa boyutu ve özellikleri, faktör maliyetleri, ulaşım maliyetleri, korumacılık ve rejim türleri, mülkiyet hakları ve endüstri ihtilaflarını içeren diğer faktörler ile sahipliğe özgü avantajların bir kombinasyonunu doğrudan yatırımların belirleyicileri olarak bulmuşlardır (Faeth, 2008, s.172).

Blonigen tarafından 2005 yılında yapılan çalışma ve Faeth tarafından 2008 yılında yapılan çalışmaya göre UDY'lerin aşağıda ele alınacak kısmi denge analizlerine göre ortaya çıkmış olan belirleyicilerinden başka bir de genel denge analizleriyle ortaya çıkarılan belirleyicileri vardır. Blonigen, kısmi denge analizleriyle aşağıda tartışılan belirleyicilerin yalnızca kısa dönemde UDY'ler üzerinde etkisi olan faktörler olduğunu uzun dönemli ve doğru belirleyicileri bulabilmek için ticaret akımlarını açıklamakta kullanılan literatüre paralel bir literatür takip edilmesi gerektiğini ifade eder. Ancak UDY'leri ve ÇUŞ hareketlerini anlayabilmek ticaret akımlarını anlamaktan daha zordur. Bu konuya ilişkin Markusen (1984) ve Helpman (1984) tarafından yapılan çalışmalardan bu yana genel denge teorisi, ÇUŞ'ların neden UDY'lere yöneldiklerini ele alarak, UDY'lerin gerçekleşebilmesi için birbirinden çok farklı iki motivasyon olduğunu savunur. Bunlardan ilki, ticari anlaşmazlıkla karşılaşılan piyasalara erişim ki bunun için yatay UDY yapılmasıdır. İkincisi ise üretim sürecinin belli bir kısmı için düşük ücrete erişimin sağlanmasıdır. Bu ikinci motivasyon ise dikey UDY'leri işaret etmektedir (Blonigen, 2005, s.393).

Helpman 1984 ve 1985 yıllarında yaptığı çalışmalarda, CUŞ'ların bir denge fenomeni olduğunu açıklamak için genel denge modelini yatay olarak farklılaşmış mallardaki tekeli rekabetle birlikte kullanmıştır. Faktör fiyatlarında farklılık ve faktör donanımı farklılıklarının büyük olması durumunda firmaların yurtdışında üretim yapmayı tercih ettiklerini tartışmıştır. Asimetrik faktör donanımlarıyla birlikte beşeri sermayenin bol olduğu ülkelerdeki firmalar, merkezi hizmetlerini ve ara mallarını ihraç ederek firma içi ticaret yaratmak suretiyle CUŞ'lara dönüşürler. Faktör oranları olarak adlandırılan bu hipotez, coğrafi olarak parçalanmış üretime sahip, dikey olarak bütünleşmiş firmaların varlığını açıklar. Markusen 1984 yılında dikey uzmanlaşmayı hariç tutarak benzer ülkelerde eş zamanlı işlemleri olan yatay bütünleşmiş firmaları açıklamak için bir genel denge modeli kullanmıştır (Faeth, 2009, s.175).

Yukarıda açıklanan teoriler dışında da UDY akımlarının nedenlerini açıklamaya dönük olarak kullanılmış pek çok uluslararası ticaretle ilişkili model saymak olanaklıdır. İlk kez Tinbergen tarafından 1952 yılında kullanılmış olan çekim modeli bunlardan birisidir. Loungani, Mody, Razin ve Sadka tarafından 2003 yılında iki taraflı UDY'lerin akımları ve portföy sermaye akımlarının çekim modeli kullanılmıştır. Bu modele göre, ilk olarak UDY akımları ile kaynak ülkenin endüstriyel uzmanlaşma düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunduğu ortaya konulmuştur. İkinci olarak, kaynak ülke ile ev sahibi ülke arasındaki iletişim kolaylığının, UDY akımlarının miktarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, daha yüksek borç sermaye oranına sahip dış ticaret firmalarının olduğu ülkelerin daha az UDY çektikleri bulunmuştur (Razin, 2002, s.8-9).

UDY'lere ilişkin literatür incelendiğinde, birçok teörinin mevcut olduğu ancak hiçbirinin baskın karakterde olmadığı görülecektir. Değişen piyasa koşulları, küreselleşme sonucu oluşan yeni birlikler ve organizasyonlar nedeniyle değişen uluslararası sınırlar, UDY'ye yönelik yeni fırsatlar ve tehditler oluşturmaktadır. Bu nedenle UDY'yi açıklamaya yönelik teorilerden, tüm ülkeler ve dönemler için geçerli olabilecek genel ve uygulanabilir bir teori bulunmamaktadır (Vaidya, 2006, s.100).

UDY'yi açıklamaya yönelik genel bir modelin mevcut olmaması, firmaların diğer ülkelerde neden üretim faaliyetinde bulunduğunu açıklamaya yönelik birçok yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımlar, bağımlı ve bağımsız değişken tercihleri, zaman serisi verilerine dayanan ekonometrik çalışmalarla, firma

düzeyinde yapılan araştırmalar, mikro düzeyde ve makro düzeyde yapılan çalışmalar bakımından çeşitli sınırlandırmalara tabi tutulabilir (Bora, 2002, s.46).

Mikro ekonomik çalışmalar, piyasa kusurlarına ve ulus ötesi şirketlerin piyasa güçlerini genişletme isteklerine odaklanmıştır. Daha sonra yapılan çalışmalar ise daha çok, ölçek ekonomileri, gelişmiş teknolojiler, üstün dağıtım ve pazarlamadan kaynaklanan ürün üstünlüğü ve maliyet avantajlarına dayalı firmaya özel avantajlara yoğunlaşmıştır (Sadka, 2007, s.5).

Makro ekonomik çalışmalar ise uluslararası sermaye hareketlerinin, portföy yatırımları ve banka kredileri gibi formları ile UDY'nin giriş ve finansman şekillerine dayalı alt bölümlerini analiz etmektedir. Giriş şekillerine dayalı olarak UDY'leri yeni yatırım ile mevcut şirketlerin satın alınması olarak ikiye ayrılabilir. Yeni yatırım şeklinde gerçekleştirilen UDY'ler üretim teknolojisinin önem taşıdığı endüstrilerde söz konusu olurken yatırım kararında şirket devralmalarına yönelik firma politikası, sermaye piyasası koşulları, serbestleştirme politikaları, özelleştirme, bölgesel entegrasyon, kur riski ile satın alma fırsatları arayan ve satınalma görüşmelerinde inisiyatif alan yatırım bankaları gibi aracı kurumların tutumları da önemli rol oynamaktadır. Finansman şekillerine göre UDY'ler ise özsermaye, firma içi krediler ve dağıtılmayan kârların firma bünyesinde yatırıma dönüştürülmesi şeklinde bir ayrıma tabi tutulmaktadır (Sadka, 2007, s.6).

1.4.1. Tekelci Avantaj Teorisi

1960'lı yıllara kadar UDY'nin açıklanışı, sermayenin düşük getiri sağlayan bölgelerden, yüksek getiri sağlayan bölgelere doğru hareket ettiğini ileri süren standart neoklasik sermaye hareketleri teorisi ile sınırlı bir görünüm arz etmekteydi. Bu yaklaşıma göre UDY, portföy yatırımlarıyla aynı şekilde değerlendiriliyor ve sadece faiz oranlarındaki uluslararası farklılıklara ve getiri oranlarına bağılı olduğu kabul ediliyordu.

UDY ile portföy yatırımları arasında firmanın yatırımları üzerindeki kontrol düzeyini esas alarak bir ayrıma giden Tekelci Avantaj Teorisi, yatırım yapılan ülkedeki firmalar üzerinde bir takım tekelci avantajlara sahip olduğunda UDY'nin ortaya çıktığını, bu avantajların yatırım yapılan ülkelerin güttükleri bir takım politikalar sonucu ortaya çıkabildiğini, UDY'nin yatay ve dikey olmak üzere iki şekilde ortaya çıktığını ve az sayıda rakip firmanın mevcut olmasının UDY'ye olumlu yönde etkilediğini, tekelci

avantajın piyasa yapısı ve ülkenin faktör donatımı tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir.

1.4.2. Hymer Teorisi

Hymer'a göre doğrudan yatırımları açıklayan ve portföy yatırımlarından ayırt eden anahtar konsept firmanın yatırımları üzerindeki kontrol düzeyidir. Hymer'ın teorisinin temeli UDY'de yatırımcının, yabancı işletmenin üretim faaliyetleri üzerinde kontrole sahip olmasına dayanmaktadır. Kontrol, bir yatırımcının yabancı kuruluşun sermayesinin %25'inden fazlasına sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre bir yatırımcı yabancı kuruluşu doğrudan doğruya kontrol gücüne sahipse bu doğrudan yatırımı, değilse portföy yatırımını ifade etmektedir (Jones ve Wren, 2006, s.28).

Hymer'a göre yurtdışında üretim yapmak isteyen firmaların önünde bir takım giriş engelleri vardır. Bunlar, belirsizlik, yatırım yapılan ülkedeki milliyetçilik eğilimi ve kur riski olarak sıralanabilir. Bu giriş engellerine rağmen firmaların neden UDY'ye yöneldiklerini ise yatırım yapılan ülkedeki firmayı devralmak veya onunla birleşmek suretiyle o ülkedeki endüstri içi rekabeti ortadan kaldırmak ve yabancı ülkede faaliyet gösteren firmaların üzerinde, daha düşük üretim faktörü maliyetleri gibi bir takım avantajlara sahip olmak olarak açıklamaktadır (Jones ve Wren, 2006, s.28). Hymer, UDY'nin eksik rekabet piyasalarında ortaya çıktığını ileri sürmekte ve uluslararası üretim sürecini açıklamak için endüstriyel organizasyon yaklaşımını benimsemektedir (Barclay, 2000, s.19).

Hymer'ın hipotezine göre firmalar, üretim teknolojisi, finansman, maliyet, ürün farklılaştırma ve üstün dağıtım ağı gibi yerli rakiplerin sahip olmadıkları avantajlara sahip oldukları takdirde UDY'ye başvuracaklardır. Hymer, uluslararası operasyonlara girişmek için firmaların eşit olmayan kabiliyetlerinin yeterli bir koşul olduğuna vurgu yapmaktadır (Barclay, 2000, s.19).

Tüm bu nedenler de firmanın yabancı ülkede yatırımda bulunmasını gerektirmez. Örneğin; firma yabancı ülkedeki başka bir firma ile lisans anlaşması yaparak dolaylı olarak o ülkede faaliyette bulunabilir. Ancak bunun da bir takım sakıncaları bulunmaktadır. Bunlar yabancı ülkedeki lisans anlaşması yapılacak firmayla fiyat, çıktı ve maliyet konularında bir anlaşmaya varılamaması, üretilecek malın kalitesinin yeterli olmaması ve üretim sırlarının paylaşılmasının yaratacağı sakıncalar olarak sıralanabilir (Jones ve Wren, 2006, s.28).

1.4.3. Kindleberger Teorisi

Kindleberger 1969 yılında hükümet düzenlemeleri, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri ve faktör ve mal piyasalarında tam rekabetin ortadan kalkışına dayanan UDY'leri teşvik eden monopolistik şartların sınıflandırılmasını sunmuştur.

Kindleberger, Hymer'ın hipotezini rafine ederek diğer tekeli avantajları da içerecek şekilde genişletmiştir. Aynı zamanda UDY'nin tam rekabet piyasalarında mümkün olabileceğine ilişkin hipotezi reddetmiştir. Kindleberger yabancı yatırımcının yerli yatırımcı üzerinde sahip olabileceği tekeli avantajları detaylandırarak faktör piyasalarında söz konusu olabilecek sermayeye erişim, gizli teknoloji ve üstün yönetim yetenekleri gibi avantajlar ile yatay ve dikey entegrasyon kabiliyetindeki üstünlükten bahsetmektedir. Kindleberger'e göre tekeli avantaj, ithalat kısıtlamaları gibi yabancı ülke hükümetlerinin bir takım politikalarından da kaynaklanabilmektedir (Barclay, 2000, s.20).

1.4.4. Caves Teorisi

Caves, 1971 yılında UDY'leri yatay ve dikey olmak üzere ikiye ayırmış ve ilk etapta ürün farklılaştırmasının önemini vurgulamıştır (OECD, 2002, s.166). Caves, yatay UDY'lerde eksik rekabetin ÇUŞ'ları farklı ürün yapmaya ve buna dahil olmaya özendirceğini iddia ederek monopolistik bir avantaj olarak ürün farklılaştırmasına odaklanmıştır. Eğer bilgi, ürün farklılaştırmasında yönetim yeteneğinden daha çok kullanılıyorsa doğrudan yatırım, ihracat veya lisanslamaya tercih edilir (Faeth, 2008, s.167-168). Araştırma geliştirmeye yapılacak yatırımlardan türeyen teknolojik know how gibi diğer avantajların da ürün farklılaştırma kapasitesi ile güçlü bir ilişki içinde olması beklenmektedir. Çünkü bu yatırımların hacmi, var olan bir malın iyileştirilmesi ve yeni bir malın geliştirilmesi ile yönlendirilir. Caves ürün farklılaştırma kapasitesinin hem teknoloji yoğunluğu hem de ileri pazarlama olarak görülebileceğini vurgulamıştır (OECD, 2002, s.167).

Caves ayrıca Hymer'ın UDY teorisini, dikey ve yatay entegrasyona dayanan endüstriyel organizasyon teorisi ile ilişkilendirerek, dikey UDY ve yatay UDY arasındaki ayrımı belirlemiştir. Buna göre, yatay UDY'ler, bir firmanın yabancı bir ülkede kendi ürün piyasasına girmesi halinde, dikey UDY'ler ise bir firmanın farklı bir üretim aşamasındaki ürün piyasasına girmesi halinde söz konusu olmaktadır (Jones ve Wren, 2006, s.31).

Caves'e göre bir firma ya diğerlerinin sahip olmadığı benzersiz bir varlığa sahip olması durumunda ya da gümrük tarifelerinin ihracatı üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle yatay UDY'ye yönelmektedir. Yatay UDY'ye yol açan her iki neden de ürün farklılaştırmasının mevcut olduğu oligopol piyasalarda söz konusu olmaktadır. Dikey UDY ise firmaların stratejik belirsizliklerden kaçınmak ve piyasaya başka firmaların girişini engellemek için giriş engelleri oluşturmaya yöneldiklerinde ortaya çıkmakta, yabancı piyasadaki kârların uzun vadeli fiyatlara bağlı olduğu ve yatırımların büyük ölçekli olduğu az sayıda firma ile karakterize edilen piyasa yapısının mevcut olduğu durumlarda söz konusu olmaktadır. UDY'yi, üretim aşamaları arasında teknolojik tamamlayıcılık ve rekabetçi bir piyasa yapısı olması, olumsuz satıcı yoğunlaşmasının yüksek olması, firma büyüklüğünün yatırım hacmi ile uyumlu olması ve az sayıda rakip firmanın mevcut olması ise olumlu yönde etkilemektedir (Jones ve Wren, 2006, s.32).

1.4.5. Vernon Görüşü

UDY'leri açıklamaya dönük ilk çalışmalardan bazıları farklı bir perspektiften yapılmıştır. Vernon'nun Ürün Devreleri Hipotezi ve Aharoni'nin Davranışsal Teorisi; her iki teori de tarihsel bir trende ve nitel bir methoda sahiptir. Vernon, ticaret teorisi ile uluslararası teoriyle ilgilenmiştir. Buna göre yatırım kararı, üç evreye bölünmüş yaşam dönemi boyunca hareket eden bir malın ihraç edilmesi ve yatırım yapılmasına dair verilen karardır. Vernon bu kararın alınmasında göz önünde tutulan unsurun maliyet temelli rasyonellikten ileri geldiğini söyler, bir firmanın ihracattan yabancı temelli üretime geçişi esnasında ortaya çıkan maliyet yapısı kastedilmektedir. Aharoni, yabancı yatırım kararı hakkında ABD ÇUŞ'larına sorular sorarak UDY'yi açıklamıştır. Yatırım yapma kararı alınırken ortaya çıkan süreçte ilk adım yurtdışına bakma kararını, araştırma sürecini, tartışma sürecini, yatırım taahhütünü ve yatırımın tasfiyesi ve denetimini de kapsamaktadır (Faeth, 2008, s.168).

Vernon da bir firmanın yabancı rakipleri karşısında teknelci avantajlara sahip olmasının UDY'yi belirlediği fikrini paylaşmaktadır. Ancak yeni ürün geliştirme ve üretme kabiliyeti olarak tanımladığı bu avantajın piyasa yapısı ve ülkenin faktör donatımı tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir (Barclay, 2000, s.21).

1.4.6. Oligopolistik Tepki Teorisi

UDY'yi açıklamaya yönelik teorilerden bir diğeri ise uluslararası üretimin oligopolistik rakiplerin beklenen davranışlarına olan stratejik bir tepki sonucunda oluştuğunu açıklayan oligopolistik tepki teorisidir.

ABD kökenli imalat şirketlerinin 1948-1967 yılları arasındaki davranışları üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda Knickerbocker, oligopolistik yapıdaki bir endüstride faaliyet gösteren riskten kaçınan şirketlerin, aynı endüstrideki herhangi bir şirketin önemli nitelikteki yabancı bir piyasada üretime başlaması durumunda, diğer şirketlerin de onu takip ederek yabancı piyasaya yöneleceklerini ileri sürmektedir (Barclay, 2000, s.23). Bu şekildeki lideri takip stratejisinin, vakaların %45'inde ilk yatırımın yapılmasından itibaren 3 yıl içinde, %75'inde ise ilk yatırımın yapılmasından itibaren 7 yıl içinde gözlemlendiği belirtilmektedir (Fischer, 2000, s.26). Bu şekilde davranan oligopolistikler, ülke içinde elde ettikleri teknoloji ve yönetsel yetenekler gibi firmaya özgü kabiliyetlerden dış piyasalarda da istifade edebilme yeteneklerini korumayı sağlamaktadırlar. Üstelik Knickerbocker, rakip firmaların yabancı piyasalara yönelmelerinin sadece diğer oligopolistiklerin kârlılıklarını tehdit etmediğini, aynı zamanda rakip firmaların halen sahip olduklarından çok daha fazla rekabetçi varlığı ele geçirmeleriyle sonuçlanabileceğini belirtmektedir (Barclay, 2000, s.23).

Knickerbocker yüksek yoğunluğa sahip endüstrilerde elektrik ve ulaşım malzemeleri gibi heterojen ürünler üreten şirketlerin, bu türde paralel yatırıma girişmeye en yatkın olan şirketler olduğunu ileri sürmektedir. Aynı zamanda bu türde yatırımların temel metal, kâğıt ve petrol gibi dikey entegrasyona sahip olan endüstrilerde yaygın olduğuna işaret etmektedir. Bu gibi endüstrilerde oligopolistikler, rakiplerinin düşük maliyetli, güvenilir hammadde kaynaklarına erişimi güvence altına almaya yönelik çabalarını engellemeyi amaçlamaktadırlar (Barclay, 2000, s.23).

1.4.7. İçselleştirme Teorisi

Coase teorisini temel alan içselleştirme teorisi, işlem maliyetlerinin organizasyonların şekillenmesinde oynadıkları rolü incelemektedir. Coase, firmaların neden var olduklarını incelemiş, neden bütün işlemlerin piyasada gerçekleşmediğini araştırmış ve sonuç olarak firmaların mevcut olmadığı durumda işlemi gerçekleştirmek üzere tüm taraflarla sözleşme yapma maliyetinin önüne geçmek için kaynakları ve işlemleri yöneten diğer üretim faktörlerini bir araya getirmeyi yüklenen girişimci

denilen tarafın diğer taraflarla tek bir sözleşme yaparak bu güçlüklerin önüne geçtiği ve işlem maliyetlerini en aza indirdiği sonucuna varmıştır. Böyle bir durumda faaliyetlerin firma bünyesinde içselleştirilmesi söz konusu olmaktadır (Jones ve Wren, 2006, s.33).

İçselleştirme teorisi, işletme fonksiyonlarının hiyerarşik entegrasyonunu gösteren içsel organizasyon ile UDY'ler arasında bağlantı kurmaktadır. Eksik rekabet piyasalarına dayanan içselleştirme teorisi Buckley ve Casson tarafından 1970'li yılların ikinci yarısında formüle edilmiştir (Fischer, 2000, s.27). Buckley ve Casson'a göre özellikle büyük firmaların faaliyetleri sadece mal ve hizmet üretiminden değil, pazarlama, finans, Ar-Ge ve idari faaliyetlerden oluşmaktadır. Karşılıklı bağımlılığa sahip olan ve maddi ürünler veya bilgi ve tecrübe gibi ara ürünler vasıtasıyla birbirine bağlı olan bu faaliyetler, eğer ara ürünler eksik rekabet piyasasında işlem görüyorsa firmalar bu ürünleri içselleştirme yönünde teşvik edilmektedir. Bu içselleştirme faaliyeti ulusal sınırların ötesinde gerçekleştiğinde UDY'ler ortaya çıkmaktadır (Jones ve Wren, 2006, s.33).

İçselleştirme teorisine göre büyük firmalar, bütünleştirici kapasiteleri ve rakiplerini sahip oldukları teknik bilgilerden dışlamaları nedeniyle genişleme kabiliyetine sahip bulunmaktadır. Gerçek uluslararası işletmeler rekabet avantajlarını sadece belirlenen bir fonksiyonel alanda sadece tek bir varlıktan değil, diğer dışsal organizasyonlara transfer edilmesine izin vermek yerine teknik bilgilerini içselleştirme kapasitelerinden elde etmektedirler. Yabancı ülkelerdeki yüksek ithalat vergileri, yerel bileşen içerme ve tarife dışı engeller gibi vergilendirme ve diğer kısıtlayıcı politikalar da işletme fonksiyonlarının tek bir çatı altında içselleştirilmesine destek olmaktadır. Bu gibi durumlarda özellikle hedef piyasa büyükse ve stratejik önem taşıyorsa, ihracat doğrudan yatırıma göre daha az kârlı olmaktadır (Fischer, 2000, s.27).

İçselleştirme teorisine uygun yatırımlar, kimya ve otomobil gibi yüksek Ar-Ge maliyetinin söz konusu olduğu, sermaye yoğun sektörler ile bileşenler ve yarı mamuller gibi ara malların geniş ölçekli akımının söz konusu olduğu tüketici elektroniği ve ilaç sektörleri gibi imalat sanayilerinde yaygın bulunmaktadır (Fischer, 2000, s.27).

1.4.8. Dunning'in Bütünleştirici Teorisi

Dunning'in bütünleştirici teorisi, hem yerli şirketlerin yabancı ülkelerdeki üretimlerinin hem de yabancı şirketlerin ülke içindeki üretimlerinin kapsam ve modelini belirlemek için genel bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu teori, UDY'nin teorisinin üç

önemli bileşenini sentezleyerek, bir firmanın yabancı ülkelerde yatırım yapma kararının, tekeli avantajlar, içselleştirme avantajları ve bölgesel avantajlar tarafından etkilendiğini ileri sürmektedir (Braclay, 2000, s.26).

Bütünleştirici teoriye göre bir firma yabancı bir ülkeye ancak üç koşulu yerine getirdiğinde doğrudan yatırım yapacaktır. Firma öncelikle diğer firmalar karşısında kendisine avantaj sağlayan ayrıcalıklı bir varlığın mülkiyetine sahip olmalıdır. İkinci olarak firma bu varlığı sözleşme veya lisans yoluyla kullanılmak yerine kendi bünyesinde tutarak içselleştirmelidir. Üçüncü olarak firma için ihracat yerine belli bir ülkede yatırım yapmasını sağlayacak bölgesel bir avantaj mevcut olmalıdır. Bu üç koşul, aşağıdaki şekilde detaylandırılabilir (Jones ve Wren, 2006, s.36).

Tablo 3.
Dunning'e Göre Yatırımın Üç Önemli Bileşeni

Mülkiyet Avantajları
<ul style="list-style-type: none">a. Firma Büyüklüğüb. Teknoloji ve Markalarc. Yönetim ve Organizasyon Sistemid. Atıl Kapasiteye Erişime. Birlikte Arz Ekonomilerif. Pazara ve Bilgiye Daha İyi Erişimg. Risk Çeşitlendirme Gibi Uluslararası Avantajlar
Bölgesel Avantajlar
<ul style="list-style-type: none">a. Girdi ve Pazarın Dağılımıb. Girdi ve Emek Maliyeti ile Ülkeler Arasındaki Taşıma Maliyetic. Hükümet Müdahalesi ve Politikalarıd. Hukuki ve Ticari Yapıe. Dil, Kültür ve Gümrük
İçsel Avantajlar
<ul style="list-style-type: none">a. Araştırma, Müzakere ve İzleme Maliyetlerinde Azalmab. Mülkiyet Hakkı Uygulama Maliyetlerinde Azalmac. Fiyat Farklılaştırması Yapmad. Ürünün Korunmasıe. Gümrük Vergilerinden Kaçınma

Kaynak: Jones ve Wren, 2006, s.36.

UDY'yi etkileyen bu koşullar, ülkeler arasında düzgün bir şekilde dağılmadığından her bir koşul tek tek ülkelere özgü faktörler tarafından belirlenecektir. UDY'yi etkileyen koşulların sağladığı avantajlar ile bu avantajları belirleyen ülkelere özgü karakteristikler aşağıda özetlenmiştir (Jones ve Wren, 2006, s.36).

Tablo 4.
Avantajlar ve Ülke Karakteristikleri

Mülkiyet Avantajları	Ülke Karakteristikleri
➤ Firma Büyüklüğü	-Büyük Piyasalar -Birleşmelere Karşı Özgürlükçü Tavrılar
➤ Teknoloji ve Markalar	-Teknolojiyi Geliştirmeye Hükümet Desteği -Vasıflı İşgücü
➤ Yönetim ve Organizasyon Sistemi	-Eğitimli Yönetici Varlığı -Eğitim Tesisleri
➤ Ürün Farklılaştırması	-Yüksek Gelirli Ülkeler -Reklam ve Pazarlama Düzeyi
Bölgesel Avantajlar	Ülke Karakteristikleri
➤ Girdi ve Emek Maliyeti	-Gelişmiş veya Gelişmekte Olan Ülke
➤ Ülkeler Arasındaki Taşıma Maliyeti	-Ülkeler Arasındaki Uzaklık
➤ Hükümet Müdahalesi ve Politikaları	-Hükümetin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Tavrı
➤ Ölçek Ekonomileri	-Piyasa Büyüklüğü
➤ Ruhsal Uzaklık	-Ülkelerin Dil ve Kültürlerinin Benzerliği
İçselleştirme Avantajları	Ülke Karakteristikleri
➤ Araştırma, Müzakere ve İzleme Maliyetleri ➤ Mülkiyet Hakkı Maliyetlerinden Kaçınma ➤ Ürünün Korunması	-Daha Yüksek Düzeyde Eğitim ve Daha Büyük Piyasalar Piyasalar Bilgi Tipi Mülkiyet Avantajlarını daha Mümkün Kılmaktadır

Kaynak: Jones ve Wren, 2006, s.36-37.

Dunning, yabancı rakipleri karşısında daha fazla mülkiyet avantajına sahip olan bir firmanın, bu avantajların kullanımını dışsallaştırmak yerine içselleştirme yönünde daha fazla teşvik edileceğini öngörmektedir. Üstelik bu avantajları yabancı bir ülkede

kullanmanın firmanın çıkarına daha çok hizmet etmesi durumunda, UDY ihtimalinin daha yüksek olduğunu ileri sürmektedir. Buna ilave olarak Dunning, bütünleştirici teorinin CUŞ'ların değişik coğrafi bölgelerde yaptıkları uluslararası yatırımların tüm şekillerini açıkladığını belirtmektedir (Braclay, 2000, s.27).

1.4.9. Marksist Teori'nin UDY'e Bakışı

Keynesyen yatırım fonksiyonu, yatırımın ana belirleyicisi olarak kapasite kullanımını üzerine odaklanırken, Marksist yaklaşım kâr oranı üzerine yoğunlaşmaktadır (Goldstein, 2009, s.112). Marksist ekonomistlere göre gelişmiş kapitalist ülkelerde kâr oranları düşme eğiliminde olduğundan sermaye daha fazla kâr elde edebileceği alanlara doğru hareket edecektir. GOÜ'lerde işgücünün nispi ucuzluğu yanında sermayenin kıt üretim faktörü olması nedeniyle kâr oranlarındaki yükseklik, sermaye ihracının ve dolayısıyla UDY'nin bu ekonomilere doğru yön değiştirmesine yol açmıştır (Batmaz ve Tunca, 2005, s.15-16).

Marksist teori, kapitalist ekonomilerin ticaret ve özellikle sermaye ihracı yoluyla büyüme yönünde güçlü bir dürtüye sahip olduklarını ileri sürmektedir. Klasik liberal ekonomistlere göre ekonomik büyüme ve sermaye birikimi, sermayenin getiri oranlarında azalma eğilimi yaratmaktadır. Bu ekonomistler, aynı zamanda sermayenin getiri oranlarındaki azalmanın, uluslararası ticaret ve yabancı yatırımlar yoluyla önlenebileceğini ileri sürmektedirler. Ticaret, mal ihracı sonucu gelişmiş ülkelerde sermaye fazlası yaratırken, yabancı yatırımlar da oluşan sermaye fazlasının geri dönüşünü sağlamaktadır. Bu nedenle klasik liberaller, Marksist teorinin kapitalist ekonomilerin mal ihracı ve sermaye fazlası sağlama yönünde içsel bir eğilime sahip olduğu değerlendirmesine katılmaktadırlar (Little ve Smith, 2006, s.347).

Marksist rekabet ortamı, rekabet şeklinde kritik rejim değişiklikleri, birikimin değişik modları arasında dönüşüm, süregelen artık değer maksimizasyonu ile sermaye birikimi sağlama zorunluluğu, içsel beklentiler ve tercihlerin varlığı ile neoklasik rekabet ortamından ayrılmaktadır. Marksist rekabet ortamı, firmanın büyüme hedefinin önemine vurgu yapmakta ve zaman zaman firmanın yatırım stratejisi üzerinde ilave bir kısıt olarak rol oynamaktadır. Marks'a göre rekabet, kapitalistleri bir hayatta kalma stratejisi olarak sürekli yatırıma yönlendiren zorlayıcı güçtür. Bu nedenle rekabet, firma için "yatırım yap ya da yok ol" durumu yaratabilmektedir (Goldstein, 2009, s.113)

1.5. Uluslararası Doğrudan Yatırımları Etkileyen Faktörler

UDY'ler ülke kalkınmasında özellikle gelişme gösteren ülkelerin gelişim ve kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Geçtiğimiz yüzyılın sonlarına doğru yükselen küreselleşme olgusuyla beraber bu yatırımların önemi daha çok ortaya çıkmış ve bu yatırımların çekilebilmesi konusunda ülkeler bir yarış içerisine girmişlerdir. Fakat uluslararası yatırımcılar da yatırımda bulunacakları ülkeler konusunda olabildiğince seçici davranmakta ve ülkelerin genel yatırım iklimi hakkında ayrıntılı olarak incelemeler yapmaktadırlar. Yatırım kararı alınmadan önce yatırım yapılacak ülkenin genel ekonomik konjoktürüyle birlikte politik, sosyal, kültürel vb. özelliklerde dikkate alınmaktadır (Koç Aytekin, 2011, s.3).

Bu kapsamda UDY'leri etkileyen faktörlerin incelenmesine çalışılacaktır.

1.5.1. Politik Çerçeve

UDY teorisi, temelde ikiye ayrılır. Bunlar mikro teoriler başka bir deyişle endüstriyel organizasyonlar teorileri ve makro finans teorileri yani sermaye maliyeti teorileridir. Mikro teorilere ilişkin literatürün ilk dönemlerinde doğrudan yatırımları açıklamak için piyasa aksaklıkları ve ÇUŞ'ların buldukları piyasadaki pazar paylarını artırma istekleri gibi kavramlar kullanılmıştır. Daha sonraki literatürde ölçek ekonomisinden kaynaklanan maliyet avantajı, ürün üstünlüğü gibi firmaların sahip oldukları avantajlar ve gelişmiş teknolojinin yanında pazarlama ve dağıtım üstünlüğü kavramlarına odaklanılır. Bu görüşe göre ÇUŞ'lar, maliyet veya ürünle ilgili avantajların bilgi ve teknoloji gibi bölünemeyen içsel varlıklara dayalı olduğu durumlarda yabancı bir ülkeye doğrudan yatırım yapmayı ticarete göre daha ucuz bulurlar. UDY'ye alternatif bir açıklaması da dikey ve yatay bütünleşmeyi hesaba katıp katmamasına bağlı olarak sınır ötesi edinimlerde karşılaşılabilecek tarife ve kota gibi kanuni kısıtlamalara odaklanır (Razin, 2002, s.3).

Daha önce yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi doğrudan yatırımlar, portföy yatırımlarından ayrılırlar ve açık anlamda bir sermaye akışı olarak değerlendirilirler. O halde öncelikle UDY yapan ÇUŞ'ların ve doğrudan sermaye yatırımı alan ülkelerin hangi yönlerinin bu konuda etken olduğu daha sonra, gerek yatırımı yapan, gerekse yatırımı alan ülkeler açısından sağladığı faydalar ve maruz bıraktığı zararlar incelenmeli ve doğrudan yatırımların dünyadaki dağılımları ele alınmalıdır.

Son yıllarda küresel ekonomi ve politik çerçevedeki değişimler nedeniyle UDY'ye olan ilgi yeniden artmıştır. 80'li yıllardan bu yana UDY akımlarında ciddi artışlar kaydedilmiştir. 1985 yılında toplam UDY girişleri 53 Milyar Dolar iken, 1988 yılında bu rakam yaklaşık 200 Milyar Dolar civarına ulaşmıştır (Chakrabarti, 2001, s.89).

Bu yatırımlar, hem gelişmiş ülkelere hem gelişmekte olan ülkelere hem de geçiş ekonomileri diye tabir ettiğimiz Eski Doğu Bloku ülkelerine yönelmektedir. Buna göre dünyada yapılan UDY'lerden en büyük payı gelişmiş ülkeler almaktadır. 1982 ve 1983 yıllarında meydana gelen dünya borç krizi ve 1970'li yıllarda dünya ekonomisinde meydana gelen karışıklık sonrasında gelişmekte olan ülkeler, uluslararası sermaye piyasalarından dışlanmışlardır. Bu tür bir kısıt özellikle bu ülkeler arasında aşırı borç yüküne sahip olanlarını çok güç bir durumda bırakmıştır. Bu ülkelerin büyüme ve yatırım oranlarında keskin düşüşler yaşanmış ve bunun sonucunda sermaye akımları içerisinde nispeten daha güvenilir kabul edilen UDY'lerin önemi artmıştır (Razin, 2002, s.5).

Tüm bunların ışığında UDY'lerin nedenlerine odaklanan çok ciddi bir literatürün var olması ilginç değildir. Bu literatür, sadece geniş olmakla kalmamıştır. Aynı zamanda oldukça karmaşık hale gelmiştir. Çünkü yapılan araştırmaların birçoğunun sonucu birbiriyle çelişmektedir. Bir çalışmanın sonucunda görece önemli kabul edilen bir faktörün, bir diğer çalışmada olumsuz etkisi üzerinde durulabilmektedir (Chakrabarti, 2001, s.89).

UNCTAD tarafından hazırlanan 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'na göre UDY'lerin belirleyicilerinin öncelikle üçlü bir set şeklinde ortaya çıkması halinde yatırımların gerçekleşeceği ifade edilmektedir. UDY'lerin belirleyici üçlü seti olarak kabul edilen unsurlar; bir CUŞ'larda, mülkiyete özgü rekabet avantajlarının varlığı, ev sahibi ülkede yerleşim avantajlarının varlığı ve yatırımcılarla alıcılar arasındaki yakın işlemler sayesinde elde edilecek üstün ticari yararların varlığı şeklinde sayılmaktadır. Bir firmanın mülkiyetine özgü avantajlar, tescilli bir teknolojiye sahip olmak ile örneklendirilebilir. Eğer firma mülkiyete özgü bu avantajlarını optimal derecede kullanabilirse yabancı bir çevrede kurulacak olan üretim imkanlarının yaratacağı ek maliyetleri telafi edebilecektir. Ayrıca yerli firmalarla ilgili yaşayacağı dezavantajların da üstesinden gelebilecektir (Chakrabarti, 2001, s.90).

Birinci koşul, firma mülkiyetine özgü avantajlar ile ev sahibi ülkedeki yerleşim avantajlarının doğru bir şekilde bir araya getirilmesidir. Sonuç olarak firma, hem mülkiyete özgü hem de yerleşime ilişkin avantajları içselleştirebilirse, doğrudan yatırımlar aracılığıyla yakın işlemlere nazaran daha fazla yarar elde edebilecektir.

Birinci ve üçüncü koşul, UDY'lerin firmalara özgü koşulları olarak ifade edilebilirken, ikinci koşul, yerleşime özgüdür ve ev sahibi ülkeye doğrudan yabancı yatırımların girişini belirleyen en önemli etkidir. Bir firma sadece birinci koşula bakıyorsa, ihracata, lisanslamaya veya yabancı ülkeye patent satışlarına yönelebilir. Eğer firma, üçüncü koşulun yanı sıra birinci koşulu da önemsiyorsa, UDY'ler tercihen dış pazarlara hizmet şeklinde oluşacaktır. Bu durumda UDY'lerin gerçekleşebilmesi için üç koşulun bir arada ortaya çıkması gerekir ve sadece yerleşime ilişkin belirleyiciler ev sahibi ülke hükümetleri tarafından doğrudan etkilenebilir. O halde ülkeler arası UDY'lerin girişlerindeki farklılıkları anlayabilmek ve gelen yatırımların kullanılabilmesini sağlayabilmek amacıyla politika oluşturabilmek için CUŞ'ların yatırım mekanlarını nasıl ve neye dayanarak seçtiklerini bilmek gerekir.

Yine bakıldığında UDY'lerin ev sahibi ülkedeki belirleyicileri şematik bir yapı olarak UNCTAD'ın UDY'lerin trend ve belirleyicilerinin anlatıldığı 1998 Dünya Yatırım Raporu'nda yer almaktadır. Buna göre üç temel belirleyici etrafında birçok faktör sayılmaktadır. Bu belirleyicilerin ana başlıkları; UDY için politik çerçeve, ekonomik belirleyiciler ve iş olanakları olarak sıralanmaktadır. UDY'ler için politik çerçeve başlığının altında; ekonomik, politik ve sosyal istikrar, giriş ve işlemlere ilişkin kurallar, yabancı iştiraklerin işleyiş standartları, piyasa yapısı ve işlevlerine dair politikalar, doğrudan yatırımlara dair uluslararası anlaşmalar, özelleştirme politikaları, ticaret politikaları ve ticaret ile doğrudan yatırım politikalarının uzlaşması ve vergi politikaları gibi faktörlere yer verilir.

İkinci temel belirleyici olarak kabul edilen ekonomik belirleyiciler, önceki bölümlerde ele aldığımız şirket türlerine göre üçe ayrılmışlardır. Bu sınıflandırmalardan birincisi, piyasa arayıcısı olarak kabul edilen firmaların göz önünde bulundurduğu ekonomik belirleyicilerdir. İkinci olarak, kaynak ve varlık arayıcısı olan firmaların önemseydiği ekonomik belirleyiciler ve sonuncu olarak etkinlik arayıcısı firmaların üzerinde duracağı ekonomik belirleyiciler verilmiştir.

Piyasa arayıcılarının dikkate aldığı faktörler; piyasa boyutu ve kişi başı gelir seviyesi, yerel ve global piyasa bağıllığı, ülkeye özgü tüketici tercihleri ve piyasaların yapısı gibi etkenler olarak sıralanmaktadır.

Kaynak ve varlık arayıcısı olanlar için önem arz eden faktörler; hammadde, düşük maliyetli vasıfsız işgücü, vasıflı işgücü, firmalar, kümeler ve bireyler aracılığıyla temsil edilerek içerilen teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratıcı varlıklar, fiziksel olarak ifade edilir.

Son olarak etkinlik arayıcısı olan firmaların yatırımlarında ise işgücü kaynakları için verimliliğe uyumlandırılabilir kaynak arayıcısı başlığında listelenen varlıklar ve kaynakların maliyeti, ev sahibi ülkeye gelen ya da ev sahibi ülkeye getirilen iletişim ve ulaşım gibi girdilerin ve ara mallarının maliyetleri, bölgesel şirket ağlarının kurulması için elverişli bir bölgesel entegrasyon anlaşması üyeliği gibi, ekonomik belirleyicilerin önem arz ettiği belirtilmektedir.

Üçüncü ana başlık olarak iş olanaklarından bahsedilmektedir. Bunun altında sıralanan belirleyiciler ise yatırım artırma, yatırım teşvikleri, karşılaşılan güçlüklerle ilgili maliyetler, sosyal açıdan yaratılan, yatırım sonrası hizmetler olarak sıralanmaktadır.

Bu politikalar arasında yerleşim kararlarını etkileyenler ve ticaret politikaları en belirgin rolü oynayanlardır. Örneğin, ithal ikameci gelişim stratejilerine katkısını maksimize etmek ve UDY'yi çekici kılmak için Latin Amerika ülkelerinde imalat sektöründe doğrudan yatırımlara izin veren politikalar ile kombine edilen korumacı ticaret politikalarının bir karışımı kullanılır. Tam aksine Asya ülkelerinde, onların ihracat odaklı ekonomi stratejilerine katkıda bulunacak CUŞ'ları cesaretlendirecek ticaret politikaları ve doğrudan yatırım politikaları, her ikisi birlikte kullanılır. Örneğin, Hong Kong ve Çin, serbest ticaret ve UDY politikaları izlerler. Diğer yandan Tayvan, Japonya ve Güney Kore gibi ekonomilerdeki UDY politikaları, ihracat kapasitesi ve yerel yenilikleri artırmaya yardımcı olacak yerel firmalar ile bağlantılı CUŞ'ları teşvik edecek ve endüstriyel politikalara rehberlik edecek daha geniş politika setleri üzerine oturtulurlar (UNCTAD, 1998, s.92).

Politikalar bilinçli olarak UDY'leri etkilemek için ve onların seçecekleri yerleşim yerlerine yapacakları UDY'lerin, politik çerçevesine yönelik bir iç halka

oluşturmak amacıyla kullanılırlar. Bu tür bir çerçevenin özellikleri ülkeler arasında ve aynı zamanda aynı ülkede zaman içerisinde farklılaşır. Bu açıkça 1980’li yılların ortasında başlayan daha piyasa temelli ekonomi politikalarının ön plana çıkmasından itibaren olmuştur. Çekirdek UDY politikalarının, daha liberal ticaret politikalarıyla bir araya getirilerek daha liberal olması sağlanmış ve daha bütünleşik bir politik çerçevenin oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Küreselleşme, UDY çerçevesini etkileyen daha ileri değişikliklere neden olmaktadır.

Bir belirleyici olarak çekirdek UDY politikasının önemi, ülkeye girişe izin verilmeksizin doğrudan yatırımların gerçekleşmeyeceğini açıkça göstermektedir. Bunun potansiyel bir kanıtı, ülkelerin açıklık doğrultusunda yaptıkları politikalardaki önemli değişikliklerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki; açıklık yönündeki politikalarda meydana gelen değişiklikler, kapsamlı olsalar dahi, istenen sonuçları garanti edemezler. Açık politikalar temel olarak UDY’lere sebep olmak için tasarlanmıştır ancak her zaman beklenen çekim gücünü yaratamazlar.

Tablo 5.

Ülke Gruplarına Göre UDY Tutarları (Milyon Dolar)

Bölge	2017 UDY	% PAY	2018/Nisan UDY	% PAY	2002-2018/Nisan Dönemi	% PAY
Avrupa	4.970	66,7	1.217	72,1	110.793	73,9
AB Ülkeleri	4.852	65,1	1.071	63,4	101.119	67
Diğer Avrupa	118	1,6	146	8,6	9.674	6
Amerika	214	2,9	121	7,2	12.696	8,5
ABD	171	2,3	120	7,1	11.437	8
Diğer Amerika Ülkeleri	43	0,6	1	0,1	1.259	1
Asya	1.741	23,4	350	20,7	25.203	16,8
Körfez Ülkeleri	205	2,8	87	5,2	10.049	7
Diğer Yakın Ve Ortadoğu	1.012	13,6	112	6,6	8.090	5
Diğer Asya	524	7,0	151	8,9	7.064	5
Diğer (Afrika-Okyanusya-Sınıflandırılmayan)	525	7,0	1	0,1	1.148	0,8
Toplam	7.450	100,0	1.689	100,0	149.840	100,0

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2018.

Tablo 5'te yer alan verilere bakıldığında TCMB verilerine göre 2002-2018 yılları arasında Avrupa'nın, UDY tutarlarında dünyanın %73,9'luk payı ile en önde gelen kıtası konumunda olduğu görülmektedir. Avrupa'yı %16,8'ile Asya ve %8,5 ile Amerika kıtası izlemektedir. Dünya üzerinde en yüksek UDY payının %67 ile AB üyesi ülkelerde olduğu görülmektedir.

Yine Politik Çerçeve kapsamında serbestleşmeyi incelersek; 1990'lı yıllarda UDY'lerdeki artışı takiben finansal piyasalarda, hem küreselleşmeyi hem de liberalleşmeyi teşvik eden gelişmekte olan ülkelerde UDY'lerin hızlanmasını da beraberinde gerçekleştirmiştir. Kurumsal yatırımcıların ellerindeki fonların büyüklüğü ve IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum programlarının bir parçası olarak birçok gelişmekte olan ülke liberalizasyon reformlarına girişmiştir. Böylece sermaye akımları üzerinde azalan ve ortadan kalkan kontrol süreci gelişmekte olan ülkelerde hisse senedi piyasalarının gelişimini ve portföy sermaye akımlarında ciddi artışların yaşanmasını sağlamıştır (Butkiewicz ve Yanikkaya, 2008, s.18). 2017 yılında Avrupa ülkeleri % 66,7, Amerika %2,9 ve Asya ülkeleri % 23,4' lük bir paya sahipken 2018 yılı nisan ayı verilerine göre Avrupa ülkeleri % 72,1, Amerika 7,2 ve Asya Ülkeleri 20,72lik bir paya sahiptir.

Küreselleşmeyle birlikte oluşturulan ticaret politikalarının liberalleşmesi ve dünyada ulaşım, iletişim alanında gerçekleşen teknolojik gelişme, ÇUŞ'ların hem bölgesel anlamda hem de küresel anlamda piyasalara entegrasyonlarını kolaylaştırmış ve onları cesaretlendirmiştir. Ancak bu noktadan sonra serbestleşmenin önemi gittikçe artacaktır. Büyük ölçekte yürütülen üretim faaliyetinin sonucunda ister istemez bir boşluk oluşacaktır. Azalan getiri süreci devreye girecek ve etkinlikte ciddi azalmalar yaşanacaktır. O halde ülkeye UDY'yi çekmek konusunda serbestleşme, tek başına işe yaramayacaktır. Serbestleşmenin hızlanmasından sonra UDY'lerin belirleyicisi kabul edilen etkinlikte azalma yaşanacaktır. Böylece ev sahibi ülkeler, yabancı yatırımcıların işlemlerini kolaylaştıran önlemlerin önemini fark edecekler ve doğrudan yatırımları etkileyebilecek diğer politikalara yöneleceklerdir.

Bir ülkede uygulanan UDY politikalarının serbestleşmesinin öneminden bahsettik, bunlardaki serbestleşme ÇUŞ'ların girişlerinin kolaylaştırılması açısından önem arz etmektedir. Buna dönük olarak ülkelerin uyguladıkları politikalara çekirdek UDY politikası denilmekteydi. UNCTAD'a göre, ülkelerde uygulanan çekirdek politikaların serbestleşmesi ve beraberinde dünyada oluşan ticaret politikalarının

serbestleşmesi, entegrasyonu hızlandıracak ve doğrudan yatırımları artıracaktır. Bu temel unsurların bir arada ortaya çıkmasına, doğrudan yatırım kavramını belirleyen iç çember adı verilmektedir. İç çemberden sonra ise doğrudan yatırımların gelişi ülkenin iç politikalarıyla birlikte değerlendirilmiş ve buna da dış çember denilmiştir.

Dış çember politikaları, iki farklı politika olarak ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi makroekonomik politikalarlardır. Ev sahibi ülkede uygulanan para, maliye ve kur politikalarıdır. Ev sahibi ülkede ekonomik istikrarın belirleyicileri olarak kabul edildiklerinden, yatırımın her çeşidini etkileme gücüne sahiptirler. Para politikasının, sermayenin maliyeti olan faiz üzerindeki etkileri nedeniyle UDY kararlarının belirleyicilerinden birini etkilediği düşünülür. Aslında ev sahibi ülkedeki faizin ÇUŞ'ların yatırım kararları üzerindeki etkisi nispeten düşük kabul edilir. Çünkü bu şirketlerin finansman kaynaklarının yelpazesi oldukça geniştir (UNCTAD, 1998, s.96).

Maliye politikasının ise genel vergi oranları üzerindeki etkisi nedeniyle UDY'leri etkileyeceği düşünülmüştür. Düşük oranlı kurumlar vergisi uygulayan bir ülkenin UDY'lerinin için tercih edilme olasılığı daha yüksektir. Keza ülkelerdeki gelir vergisi oranları da bölgesel merkez seçimlerini ve gidilen ülkede personel kiralınmasını etkileyecek bir faktördür.

Kur politikası istikrar ile ilgilidir. Transfer edilen kârların değerini, yabancı ortaklı şirketin ihracatta rekabetini ve ev sahibi ülkede varlık fiyatlarını etkileyerek doğrudan yatırım kararı üzerinde etkili olabilir.

Dış çember politikalarından ikincisi ise makro organizasyonel politikalarlardır. Makro organizasyonel politikaların içerisine hemen hemen ülkenin her alanda uygulayacağı politika setleri girmektedir. Ancak öncelikli olarak UDY'ler üzerinde etkili olduğuna inanılan kavramlardan biri ev sahibi ülkenin imalat sektörünün kompozisyonu ki, bununla ilgili olarak özellikle yeni ürünleri ve olgunlaşmış ürünleri üreten endüstrilere dönük uygulanan politikalar dikkat çekecektir. Diğerleri ekonomik aktivitelerin mekansal kompozisyonu, bir başka deyişle bölgesel gelişim politikaları, ekonomik aktivitelerin fonksiyonel kompozisyonu yani ev sahibi ülkede araştırma ve geliştirmeye dönük uygulanan politikalar ve rekabetin yoğunluğuna dönük uygulanan yapısal politikalarlardır.

Bu açıdan bakıldığında şüphesiz dış çerçeveyi ya da halkayı oluşturan politikalardan biri teknoloji politikaları olacaktır. Geçmiş dönemlerde gelişmekte olan ülkeler, UDY'ler aracılığıyla teknoloji transferini sağlayamamışlardır. Yakın zamanlarda bu durum, gelişmekte olan ülkeleri teknoloji altyapısını ya da kapasitesini inşa etmeye yöneltmiş ve bu sayede teknoloji ortaklıkları kurmak suretiyle UDY'lerin artırılmasını sağlamayı amaç edinmiştir.

1.5.2. UDY'lerin Belirleyicilerine Yönelik Sonuçlar

1.5.2.1. Mikro Yaklaşımlar

Yatırımcılar, bir ülkede UDY kararı almadan önce pek çok yönden yatırımın yapılacağı ülkeyi incelemekte ve sonra nihai kararını vermektedirler. UDY yapan yabancı yatırımcıları kendi ülkeleri yerine başka ülkelerde yatırım yapmaya iten nedenler arasında ekonomik nedenler ön sırada yer almaktadır. UDY'nin amacı daha fazla kâr elde etmek olduğu için gideceği ülkedeki işgücünün maliyeti, eğitim düzeyi ve vasfı, pazarın genişliği, ulaşım imkânları, hammaddenin bolluğu ve maliyeti, enerji imkanları, yatırım için gerekli altyapının varlığı, siyasi ve ekonomik istikrar gibi konular bu tür yatırım kararının alınmasında etkili olmaktadır (Blomström ve Kokko, 2003, s.4).

Ekonomik, siyasi ve hukuki iklimin elverişli olmadığı bir ülkeye yabancı yatırımcı gitmek istemez. Ev sahibi ülkenin ekonomik iklim olarak ekonomik istikrara sahip, cazip bir pazar, uluslararası pazarlara açılımı kolay, ucuz ve kaliteli hammadde kaynaklarına sahip, iletişim, taşımacılık alanlarında alt yapısının gelişmiş olması gerekir. Yine ev sahibi ülkenin siyasi iklim olarak siyasi istikrara sahip olması, ayrıca yabancı yatırımların gelmesine arzulu olması gerekir. Hukuki iklim olarak da yabancı yatırımcıların yatırımıyla ilgili yatırımına el konulması, yatırımının kamulaştırılması, kârların transferi durumlarında ve benzeri konularda hukuki bir sorun çıktığında önünü görebileceği adil bir hukuki düzenlemenin yapılmış olması ve işleyen bir hukuki alt yapının varlığı gerekir (Tiryakioğlu, 2000, s.167-168).

UDY yapılacak ülkenin altyapı tesislerinin varlığı yanında konumu da yabancı yatırımcıları ilgilendiren unsurlar arasındadır. Ulaşımın kolay olması, ulaşım alternatiflerinin varlığı, iletişim olanaklarının durumu yabancı yatırımcıları yakından ilgilendirmektedir. Bununla birlikte para piyasası, döviz piyasası ve gümrük mevzuatındaki serbestlikler de yabancı yatırımcılar tarafından önemsenmektedir. UDY

yapılacak ülkenin sahip olduğu sosyo-kültürel değerler de yabancı yatırımcıları etkilemektedir. GOÜ’de milli hislere yapılan bazı vurgular ve iç çekişleri dışa yansıtmak için yürütülen bilinçli politikalar, yabancı sermaye karşısı görüşlere güç kazandırmakta ve aleyhteki tepkilerin artmasına yol açmaktadır. Yabancı yatırımcıların kültürlerini tanıdıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım yapmaları daha kolay olmaktadır (Blomström ve Kokko, 2003, s.4).

Ülkedeki eğitim düzeyi de yabancı yatırımcılar tarafından çok önemsenir. Eğitim düzeyi düşük ülkelere yabancı yatırımları çekmek için halkı bilinçlendirme ve söz konusu yatırımların ülke ekonomisine olası katkısını vatandaşlarına anlatacak politikaları sabırla uygulamaları gerekir. Yabancı yatırımcı için yüksek kâr, istikrarlı bir siyasi ve ekonomik ortam, demokrasinin varlığı, yabancılara karşı toplumun olumlu yaklaşımı, mevzuatlardaki kolaylık ve avantajlar çok önemlidir. Bilinçli bir yabancı yatırımcı elindeki bütün imkânları uygun şartlarda değerlendirmek isteyecektir. UDY yapma kararının alınmasında diğer önemli nedenler arasında hammadde kaynakları sağlama, üretimdeki farklı maliyetleri tek yönetim altında birleştirme, üretimle ilgili aktarılamayacak bilgiler, işletmecilik unvanının korunması, ithalatçı ülkenin koyduğu gümrük vergisi ve kotaları aşma, taşıma giderlerinden kurtulma, yurt içindeki kısıtlamalardan kurtulma, üretim esnekliği sağlanması ve riskin dağıtılması, ucuz yabancı üretim faktörü kullanımı sayılabilir (Tiryakioğlu, 2000, s.168).

1.5.2.2. Ampirik Bulgular

1.5.2.2.1. Piyasa

Piyasa boyutu, genellikle ev sahibi ülkedeki kişi başı gayrisafi yurtiçi gelir ile temsil edilir ve pek çok çalışmada UDY akımlarının en önemli belirleyicisi olarak kabul edilir. Piyasa boyutu hipotezi, ölçek ekonomilerinden yararlanılması ve kaynakların etkin kullanımı için büyük piyasa gerektiğini ifade eden ve oldukça taraftarı bulunan bir hipotezdir. Piyasa boyutunun, bazı kritik değerlere ulaşması halinde UDY’lerin artmaya başlayacağını ve gittikçe genişleyeceğini kabul eder (Scaperlanda ve Mauer, 1969: Aktaran: Chakrabarti, 2001, s.96).

Teori, UDY yatırımlarını ikiye ayırır. Bunları piyasa odaklı olanlar ve ihracat odaklı olanlar şeklinde sıralar. Piyasa odaklı UDY’ler yatırımları açısından doğrudan yatırımların en önemli belirleyicisi, ev sahibi ülkenin büyümesi ve genişliğidir. İhracat odaklı doğrudan yatırımların ise daha çok maliyet rekabeti aradıkları düşünülür. Aslında

iki yatırım tipi içinde farklı faktörlerin var olduğu kabul edilir. Çin'in tüm bu özelliklere sahip olduğu düşünülür (OECD, 2000, s.11).

Piyasa odaklı UDY'lerin amacı, yerli piyasaya mal ve hizmet sunumu gerçekleştirecek girişimleri kurmaktır. Piyasalardan faydalanma amacı taşıyan bu tür UDY'ler, ticaret engelleri gibi geleneksel nedenlerin dışında piyasa boyutu, piyasa büyüklüğünün görünümü ve ev sahibi ülkenin gelişimi gibi yerel faktörlerden etkilenirler. Daha geniş piyasaya, daha hızlı büyüme oranına ve daha yüksek gelişim derecesine sahip ev sahibi ülkeler, mülkiyet avantajının kullanılabileceği endüstriler için daha fazla ve daha iyi fırsatlar sağlarlar. Böylece daha fazla piyasa odaklı UDY çekeklerine yönelik genel bir kamı vardır (OECD, 2000, s.11).

Yunanistan ve Türkiye'nin benzer avantaj veya dezavantajlara sahip, malların diğer piyasalara taşınmasındaki kolaylıklar ve coğrafi konum açısından benzer iki komşu ülke oldukları kabul edilir ve bu ülkeler üzerine gerçekleştirilen araştırmalar bu ülkeleri çekici bulan UDY'lerin piyasa odaklı olduğunu ileri sürer. Bu ülkelere yatırım yapmakla ilgilenen yabancı yatırımcıların amacı kendi mal ve hizmetlerini bu ülkelerin yurtiçi piyasalarına satmaktır (Pantelidis ve Nikolopoulos, 2007, s.94-95).

Çin, gerek sahip olduğu nüfus gerekse son dönemlere kadar kapalı bir ekonomiye sahip olmasından ötürü çok büyük bir tüketim potansiyeline sahip olduğu kabul edilen bir ülkedir. Çin'in kişi başı GSYİH'si hala düşük olmasına rağmen, hızlı büyüme oranları, artan satın alma gücü ve her geçen gün canlılığı artan piyasaları, Çin'i piyasa odaklı UDY'nin gözbebeği haline getirmiştir. Çin'de üretim kapasitesindeki hızlı artış ve kişi başı tüketim ve gelirdeki yavaş artış nedeniyle periyodik bir doygunluk ortaya çıkmıştır. Dezavantajların varlığına rağmen Çin, halen yerli ve yabancı yatırımcılar açısından hızlı genişleyen büyük bir piyasadır (OECD, 2000, s.12).

İhracat odaklı UDY'ler için de yatırım yapılacak piyasanın boyutu önemlidir. Çünkü daha büyük ekonomiler, ölçek ekonomisinden yararlanma ihtimalini artırır. Ayrıca daha fazla taşıma etkisi yaratabilirler (OECD, 2000, s.11).

Piyasa boyutu diğer belirleyicilerden biraz daha farklıdır. Çünkü yapılan ampirik çalışmalarda tutarlı sonuç veren tek değişkendir. Bandera ve White'ın 1968 yılında yedi Avrupa ülkesi üzerinde yaptığı çalışmada ABD firmalarının bu ülkelere imalatçı UDY'ler götürürken, milli gelir seviyesinden etkilendiklerini göstermişlerdir.

Root ve Ahmed ise 1979 yılında yaptıkları çalışmalarında 58 gelişmekte olan ülke verisiyle çalışmış ve kişi başı doğrudan yatırım düzeyi üzerinde kişi başı GSMH'nin en baskın değişken olduğunu bulmuşlardır. Nigh, 1985 yılında yaptığı çalışmada UDY'ler üzerinde etkili olan en önemli belirleyicinin, ev sahibi ülkedeki kişi GSYİH olduğunu ifade etmiştir (Chakrabarti, 2001, s.98).

Piyasa boyutu kavramı, ampirik çalışmalarda ele alınırken bazı karmaşık uygulamalarda dikkat çekmektedir. Piyasa boyutunun temel göstergesi olarak pek çok çalışma kişi başı GSYİH kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Ancak bazı çalışmalarda alternatif bir ölçüm aracı olarak mutlak GSYİH tercih edilmiştir. Oysa mutlak GSYİH, bir ülkede milli gelir düzeyinden ziyade ülke nüfusunu yansıtan bir değişkendir

Piyasa boyutuna dair çalışmaların bazılarında dikkat çeken bir diğer husus, temsilen kullanılan bir diğer değişkendir. Bazı çalışmalar, piyasa boyutunu ölçen bir parametre olarak kişi başı GSMH'yi kullanmaktadırlar. Bu yurtiçi hasıladan daha zayıf bir göstergedir. Çünkü bu kavram yabancı ülkelerde faaliyet gösteren yerel firmaların üretimlerini de kapsar. Bu nedenle CUŞ'lar tarafından gidilen piyasanın daha büyük olduğunun algılanmasına neden olur.

UDY belirleyicilerine dönük olarak yapılan çalışmaların bazıları da durum analizidir. Pantelidis ve Nikolopoulos tarafından 2007 yılında yapılan çalışmada UDY'nin belirleyicilerini, yedi kategori altında 31 farklı faktörle gösterilmiş ve bunların Yunanistan ekonomisine gelen doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu kategorilerden birincisi, yerel piyasalara ilişkin genel makroekonomik faktörler olarak belirtilerek altı faktörle açıklanmıştır. Bunlardan bir tanesi kişi başına GSYİH iken bir diğeri piyasa boyutu olarak ele alınmıştır. Piyasa boyutu ölçülürken ise kişi başı özel tüketim harcamaları kullanılmıştır. Bu ülkeye gelen UDY'ler üzerinde kişi başı GSYİH'in etkisinin yüzde on dört, piyasa boyutunun ise yüzde on dokuz etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir (Pantelidis ve Nikolopoulos, 2007, s.95).

1.5.2.2.2. Büyüme Oranı

Büyüme hipotezi, hızlı bir biçimde büyüyen bir ekonomide daha yavaş ya da bir bütün halinde büyümeyen bir ekonomiye nazaran kâr elde etmek için daha iyi fırsatlar sağlanabileceği ileri sürülür. Nigh'ın bulgularına göre gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve UDY arasında zayıf pozitif bir ilişki, gelişmiş ülkelerde ise zayıf negatif bir ilişki vardır (Chakrabarti, 2001, s.100-101). Büyüme literatüründe, gelişmekte olan

ülkelerin, gelişmiş ülkelere nazaran daha hızlı büyüyecekleri kabul edilmektedir. Bunun nedeni, potansiyel GSYİH ile fiili GSYİH arasındaki ilişkidir. Gelişmiş ülkeler potansiyele çok yakın seyreden bir fiili hasılaya sahip olduklarından büyüme belli bir noktadan sonra çok daha yavaş ve durağan gerçekleşir. Nigh'in bulgusunun nedeni bu olabilir.

1.5.2.2.3. İşgücü Maliyeti

UDY'lerin potansiyel belirleyicileri arasında en tartışmalı olan ücret değişkenidir. Teorik olarak, ÇUŞ'ların yatırım kararları üzerinde ucuz işgücünün payının baskın olduğu kabul edilir. Ancak çalışmaların küçük bir kısmında bunun tersi sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmaların sonucunda ücretin ya da ucuz işgücünün yapılan doğrudan yatırımlarla hiçbir ilgisinin olmadığı ortaya konmuştur. Ücrete yönelik ilginç çalışmalardan biri Tsai'ye aittir. Modelinde 1983 ve 1986 döneminde ucuz işgücünün ÇUŞ'lar üzerinde önemli bir rol oynadığını aralarında bir bağımlılık ilişkisi olduğunu göstermiştir. Ancak 1975 ve 1978 yılları arasındaki dönemde aralarındaki ilişkinin zayıf olduğu ve ilişkisiz oldukları sonucuna ulaşmıştır. Wheeler ve Mody aradaki ilişkinin elektronik endüstrisinde, önemli ve pozitif olduğunu ancak imalat sanayiinde ilişkinin zayıfladığını ortaya koymuşlardır (Chakrabarti, 2001, s.99).

Çin'de UDY'yi çeken en önemli faktörlerden biri kuşkusuz işgücü, toprak ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörleri konusunda sahip olduğu avantajdır. Ev sahibi ülkenin gelişim seviyesi, genellikle UDY'leri çeken en önemli belirleyicilerden biri olarak kabul edilir. Çünkü ülkenin gelişim seviyesi, yurtdışı girişimcilik, eğitim seviyesi ve yerel altyapı ile pozitif olarak ilişkilidir. Çin, özellikle işgücü açısından zengin ve nispeten ortalama ücretlerin düşük olduğu bir ülkedir. Ancak önemli olan sadece işgücünün varlığı değil, aynı zamanda kalifiye olmasıdır. Çin zorunlu eğitim konusunda hassas bir ülke olduğundan işgücü görece yüksek kalitelidir ve büyük miktarda teknik personel içerir (OECD, 2000, s.12-13).

İşgücü, doğrudan yatırımın belirleyicilerinden biri olarak ele alınırken yalnızca ücret düzeyine bakmak yukarıda Çin örneğinde de belirtildiği üzere çok doğru olmayacaktır. Yunanistan'a ilişkin olarak yapılan çalışmada da işgücü ele alınırken maliyetinin yanı sıra işgücü verimliliği, yetenekli işgücü ve işgücü miktarına bakılmıştır. İşgücü maliyeti, imalat sanayiindeki bir işçi için dolar cinsinden saatlik ücret olarak ele alınırken işgücü verimliliği, çalışanın kişi başı GSYİH'in ne kadarını

saatlik ücret olarak aldığı şeklinde bulunmuştur (Pantelidis ve Nikolopoulos, 2007, s.95).

1.5.2.2.4. Dışa Açıklık Oranı

Ülkelerin dışa açıklık oranları bir diğer belirleyici olarak ele alınmaktadır. Dışa açıklık oranı, çoğunlukla ihracat ve ithalat toplamının GSYİH'e oranı olarak hesaplanmaktadır. Pek çok UDY'de ticarete konu olan mal sektörüne gitmektedir. Bu durumda ülkelerin uluslararası ticarete açıklığı doğrudan yatırımlar üzerinde etkili kabul edilir. Yapılan ampirik çalışmalarda yine farklı sonuçlar elde edilmesine karşılık genel kabul açıklık oranının artması halinde doğrudan yatırımların bundan olumlu etkileneceğidir (Chakrabarti, 2001, s.99).

Çin, Doğu Asya Yeni Sanayileşen Ülkeleri'nde kayda değer bir başarı gösterilmesini sağlayan ihracata dönük gelişim stratejisi olarak adlandırılan stratejiyi benimsemiştir. Çin, ihracata dönük politikalarla birlikte ekonomik reformlar ve açık kapı politikaları uygulamış ve birçok iki taraflı ticaret anlaşmalarıyla sonuçlanan ticareti geliştirecek çabalar sarf etmiştir. 1990'lı yıllarda tarife bariyerlerini azaltan önemli süreçler geçirilmiştir; 1992 yılında %42,9 olan ithalat üzerindeki ağırlıklandırılmamış ortalama tarife bariyerleri, 1996 yılında %23,6'ya ve 1997 yılında %17,6'ya indirilmiştir. Çin uluslararası ticareti özendirmek için de bir tercihli politika seti formüle ederek uygulamıştır. İhraç mallarının üretiminde kullanılan ara mamullerin gümrük vergilerindeki muafiyetler, Çin'in ciddi boyutlarda artan dış ticaretinde de önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Çin'de hala tarife dışı bariyerler ve yönetim uygulamalarını içeren serbest ticarete konulan pek çok bariyer mevcuttur. İthal ikame politikaları, kısa dönemde UDY'lerin artırılmasında bir fonksiyon üstlenebilir ancak ithalattaki artışla yaratılabilecek daha ileri bir rekabet, yüksek teknolojiye sahip üretimler ortaya koymak için mevcut yatırımcılar yeni ek yatırımlar yapmak yönünde harekete geçirebilir (OECD, 2000, s.13).

1.5.2.2.5. Döviz Kuru

UDY'lerin belirleyicileri arasında kritik bir faktör de döviz kurudur. Bu kapsamda çok fazla ülkede faaliyet gösteren CUŞ'lar uluslararası para birimleriyle çalışmaktadır. Bundan dolayı döviz kurlarında oluşabilecek hareketler ve belirsizlikler neticesinde bu şirketlerin kazançları da doğrudan etkilenecek olup bu durum uluslararası şirketlerin üretimde bulunmak isteyecekleri yerleri doğrudan etkileyecektir (Koç

Aytekin, 2011, s.6). Parasal alan hipotezine göre bir ülkenin parası ne kadar zayıfsa yabancı firmanın oraya yatırım yapma olasılığı o kadar azdır (Chakrabarti, 2001, s.100). Döviz kurunun UDY'ler üzerindeki etkisi hem ülkeler arasında döviz kurunun iki taraflı seviyesine göre hem de döviz kurundaki oynaklığa göre açıklanır. Uzunca bir süre genel kanı döviz kuru seviyesindeki değişmelerin, bir firmanın yabancı ülkede yatırım yapma kararını değiştirmeyeceği yönündeydi. Bir firmanın ana ülkesinin parasının değerlendirilmesi, yurtdışındaki varlıkların maliyetini azaltacaktır, aynı zamanda getiri oranı aynı kalacak şekilde ana ülke parası cinsinden beklenen nominal getiriyi azaltacaktır (Blonigen, 2005, s.385).

Froot ve Stein 1991 yılında, bir paradaki değerlendirilmenin firmanın yapacağı yabancı yatırımı neden artırabileceğine yönelik eksik rekabet şartlarında çalışan bir sermaye piyasası senaryosu ortaya koyarlar. Eksik rekabet şartlarında çalışan bir sermaye piyasasından kasıt, firmanın yatırım için kullanacağı sermayenin içsel maliyetinin, dışardan alınacak olan borçtan ötürü katlanılacak maliyetten daha düşük olmasıdır. Böylece paradaki bir değerlendirilme, firmanın servetinin artmasını ve kendi paralarında bir devalüasyon yaşamış olan yabancı bir ülkedeki benzer bir firmaya göre oldukça düşük maliyetli fonlarla yatırımın gerçekleştirilmesini sağlamıştır. O halde paranın değerinde meydana gelecek bir azalmanın ülkeye giren UDY'leri artıracığına yönelik bir kanıt ortaya konulmaktadır (Blonigen, 2005, s.385).

Blonigen'e göre döviz kuru seviyesindeki değişiklikler bir diğer yolla daha ev sahibi ülkeye gelen UDY'leri etkileyebilmektedir. Eğer firma tarafından gerçekleştirilen UDY'ler, parasal işlem gerektirmeden pek çok piyasa arasında firma içinde transfer edilebilecek varlıkların edinilmesine motive olduysa döviz kuru değerlendirilmesi, yabancı para cinsinden varlığın fiyatını düşürecektir. Blonigen, bu tezini Japon firmaları tarafından, ABD'ye yapılan satın alma ve birleşme UDY üzerinde test ederek ampirik verilerle desteklemiştir. Yen karşısında dolarda meydana gelen bir aşınmanın Japon firmalarının ABD'ye yaptıkları UDY miktarını artırdığını gözlemlemiştir (Blonigen, 2005, s.386).

Döviz kurunun UDY üzerindeki etkisini inceleyen başka çalışmalar da vardır. Bunlardaki genel kanı ise kurdaki kısa dönemli hareketlerin UDY girişini artırdığı yönündedir. Bir başka deyişle Froot ve Stein ile Blonigen'in bulgularını destekler niteliktedir. Bunlarda örtülü bir varsayım mevcuttur. Buna göre döviz kurunun UDY üzerindeki etkisi, döviz kurundaki hareketin boyutu ile orantılı ve simetriktir. Lipsey'in

2001 yılında yaptığı çalışmaya göre ABD'nin UDY'lerin yöneldiği ve finansal kriz tecrübesini yaşayan üç bölgede de kriz sırasında aldıkları UDY akımları diğer sermaye akımlarına nazaran istikrarlıdır. Desai'nin 2004 yılındaki çalışmasında ise ABD'nin yabancı ortaklıkları ile yerel firmaların performansları karşılaştırılmış ve yabancı ortaklıkların kriz dönemlerinde ve devamında bile yerel firmalara göre yatırımlarını, satışlarını ve varlıklarını artırdıkları görülmüştür. Bu durum ÇUŞ'ların yerel firmalardan çok daha geniş alanlara finansal yatırım yapabilme yeteneklerine dayandırılmıştır (Blonigen, 2005, s.386).

Bir firmanın yabancı bir piyasaya giriş kararını inceleyen ekonomistlerin çoğu bu karar üzerinde döviz kuru dalgalanmasının bir etkiye sahip olduğunu kabul ederler. Araştırmacılar, bir ülkenin reel döviz kurunda meydana gelen bir aşınmanın ülkeyi doğrudan yatırımlar için daha çekici hale getirdiğini bulmuşlardır. Bunun yanı sıra bir diğer kabul döviz kurundaki oynaklığın hem yurtiçi yatırımları hem de doğrudan yatırımların girişi üzerinde etkiye sahip olmasıdır. Goldberg ve Kolstad'a göre kısa dönem döviz kuru oynaklıkları, toplam yatırımlar içerisinde UDY payını artırır. Çünkü yerli firmalar, yabancı ülkelerdeki doğrudan yatırımlar sayesinde kendi üretim esnekliklerini artırmaya çalışacaklardır. Goldberg ve Klein 1996 yılında bazı Güney Doğu Asya, Japonya ve ABD arasındaki UDY akımları ve ticarete odaklanarak, döviz kuru dalgalanmalarının sadece doğrudan yatırım akımlarını değil, aynı zamanda kaynak ve ev sahibi ülke arasındaki ticaret akımlarını da etkilediğini göstermişlerdir. Döviz kurundaki dalgalanmaların ticaret akımları üzerinde uzun süreli kalıcı etkilere sahip olabilmesi mümkündür. Yöneticiler sıklıkla piyasa ortamının işe uygun olmasına rağmen gerçekleştirilecek belli bir iş konusunda karar vermek konusunda gecikirler ve bunun sonucunda uyuşukluk ortaya çıkar. Benzer bir durum doğrudan yatırım kararları alınırken yaşanmaktadır. Firma yatırım kararını alırken yatırımın gelecekteki değerinin belirsizliği ile birlikte yatırım harcamalarının batıklığı, firmayı yatırımı yapmadan önce daha çok beklemeye yönlendirebilir (Axarloglou, 2007, s.50-60).

UDY'ler üzerinde döviz kurunun makroekonomik etkilerini açıklayan çalışmalar ise doğrudan yatırımı alan ülkenin döviz kuru aşınmasının yaratacağı olumlu etkiler üzerine odaklanmışlardır. Çünkü ev sahibi ülkede, yatırım ve üretim maliyetlerindeki düşme, doğrudan yatırımların karlılığını arttıran bir etkidir. Servet etkisi de, reel döviz kurunun aşınması nedeniyle UDY'nin artabilmesi sonucu ortaya çıkacak bir başka kanaldır. Döviz kurundaki aşınmadan dolayı yabancı firmanın görece

serveti artacak ve böylece firmalar elde ettikleri karları yabancı bir finansal piyasada değerlendirerek ev sahibi ülkede bunları teminat göstermek suretiyle borç alabileceklerdir (Razin, 2002, s.3).

Bu konu ile ilgili literatürdeki çalışmaların bazıları farklı bir aşama üzerindedir. Bunlar gelecekteki döviz kuru hareketleri hakkındaki beklentiler ve belirsizliklerin doğrudan yatırım kararlarını nasıl değiştirebildiklerini incelerler. Cushman 1985 yılında döviz kuru beklentileri, ticaret bağlantıları ve finansal işlemler arasındaki etkileşimlere bağlı olarak uluslararası yatırımları incelemiştir. Cushman'ın ampirik bulgusu, ana ülke parasında meydana gelecek gerçek bir değerlenmenin doğrudan yatırımları artıracığı, oysa döviz kurunun cari oranının önemli bir etkiye sahip olmayacağı şeklindedir. Bu çalışmanın ardından yapılan iki ana çalışmanın sonuçları tartışmalıdır. Çünkü her ikisi de ABD'nin UDY verilerine dayandırılmış, ancak farklı sonuçlar vermişlerdir (Blonigen, 2005, s.386-387).

1.5.2.2.6. Ticaret Açığı ve Engelleri

Ticaret engellerinin de UDY'ler üzerindeki etkisi tartışmalıdır. Tarife engelleri nedeniyle ihracatın zorlaşması, ticaret engellerinden kaçınmak için yabancı yatırımcıyı o ülkeye yatırım yapmaya iter. Buna genellikle tarife aşan doğrudan yatırım denir (Blonigen, 2005, s.390). Blonigen'e göre bu tür UDY'ler, daha ziyade gelişmiş ülkelerde kurulmuş olan ÇUŞ'lar tarafından yapılmaktadır. Çünkü UDY'ler ciddi maliyetlere neden olurlar ve pek çok küçük ihracatçı firma bunu finanse edemez veya kârlı bulmaz. Ticaretin serbestleşmesi, malların serbestçe hareket etmesine izin verir, bu durumda UDY'lerin miktarının azalması beklenir (Mundell, 1957: Aktaran: Chakrabarti, 2001, s.101).

UDY üzerinde ticaretin direkt etkisi çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Bunu daha iyi anlayabilmek için UDY'leri, ihracatın bir ikamesi olarak düşünmek gerekir. Bir firma şayet ihracat yapmayı düşünürse daha düşük sabit maliyetlere, ancak daha yüksek ticaret engeli ve taşıma değişken maliyetine katlanacaktır. Bir bağlı şirket aracılığıyla aynı piyasalara hizmet vermek isterse büyük ölçüde ihracattan, daha düşük değişken maliyete ancak daha yüksek sabit maliyete katlanacaktır. ÇUŞ'ların ürününe olan yabancı piyasa talebi yeteri kadar büyük bir boyuta ulaştığında bu firmayı ihracattan doğrudan yatırıma giden doğal bir sürece götürecektir (Blonigen, 2005, s.391).

Ticaret açığı, UDY'lerin önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilir. Torissi'ye göre ticaret fazlası, ihracat potansiyeli ile birlikte sağlıklı ve dinamik bir ekonominin göstergesidir ve bu durum doğrudan yatırımları cesaretlendirecektir (Chakrabarti, 2001,s. 100).

1.5.2.2.7. Vergi Oranları ve Vergisel Teşvikler

Verginin UDY'ler üzerinde yaratacağı etki hem uluslararası iktisatçılar hem de maliyeciler açısından oldukça düşünmeye değer bir konu başlığıdır. Bu nedenle geniş bir literatüre sahip olmasına rağmen yine ulaşılan sonuçlar açısından bir takım çelişkiler barındırmaktadır. Burada önemli olan konu başlığı, öncelikle nereye bakılacağıdır. Vergi oranlarına mı, vergilerin çeşitlerine mi, ana ülke ve ev sahibi ülkedeki vergi işlemlerine mi, yoksa çifte vergileme sorununa mı, bu başlıkların her biri ayrı ayrı ve birlikte doğrudan yatırımlar üzerinde etkili olabilirler. Aslında bu konuya yönelik en açık şekilde bildiğimiz hipotez daha yüksek vergilerin UDY'ler üzerinde sahip olduğu caydırıcı etkidir (Chakrabarti, 2001, s.101).

UDY'ler üzerine vergilemenin etkisini ele alan ve literatürde birçok çalışmanın dayandırıldığı ana çalışma Hartman'a aittir. Hartman 1984 ve 1985 yıllarında yaptığı çalışmalarda ilginç sonuçlara ulaşmıştır. Öncelikle UDY'lerin türlerine göre vergilemeden etkilenme derecelerinin farklılaşmasından bahseder. UDY'lerin belli tiplerinin vergiye karşı hassas olmadıkları sonucuna ulaşır. Hartman'ın ana bakış açısı, yabancı ülkedeki bir ortaklık tarafından elde edilen kazançların, kaynak ülkede ve ev sahibi ülkede, ileride yaratılacak yeni kazançlar için yeniden yatırımlarda kullanılıp kullanılmadıklarına veya kaynak ülkeye dönüp dönmeyeceklerine bakılmaksızın vergiye maruz kalacaklarıdır. Bu kazancın yabancı vergilerden kaçınma yolu yoktur. Ancak yeni yatırım kararları, ev sahibi ülkeden çıkmadan ve böylece henüz herhangi bir yabancı vergi tahakkuk ettirilmeden, kaynaktan ortaklığa doğru yeni sermaye transferini düşündürür. Bu durum birçok önemli etkiye sahiptir. İlk olarak bu durum, firmaların yeni UDY yaparken, kaynak ülkeden yeni bir aktarım almadan önce yapabildikleri kadarını ellerinde tuttıkları kazançlarla finanse etmek isteyecekleri anlamına gelir. İkinci olarak, UDY'den elde edilen getirilerin kaynak ülkenin vergi oranları veya kaynak ülkenin çifte vergilemeyle baş etmek için uyguladığı yöntemlerle değil, sadece ev sahibi ülkenin vergi oranlarıyla karşılaşması gerekeceği anlamına gelmektedir. Diğer yandan yeni sermaye transferi ile gerçekleşecek UDY'ler, hem kaynak ve ev sahibi ülkenin getiri oranlarından, hem de kaynak ve ev sahibi ülkenin vergi oranlarından

potansiyel olarak etkilenecektir. Hartman sadece ev sahibi ülkenin vergi ve getiri oranlarına dair veri toplayabilmiştir. Böylece elde edilen kazançlarla yapılan UDY'leri ve yeni transferle gerçekleşen UDY'leri ayrı ayrı ele almıştır. Bir hipotez olarak eldeki kazançlarla gerçekleşen UDY'ler önemli ölçüde ev sahibi ülke vergi oranlarından etkilendiğini bulmuştur (Blonigen, 2005, s.388).

UDY analizinde vergilemenin potansiyel etkileri araştırılırken araştırmacılar genellikle 1986 yılında ABD'deki vergi reformunun UDY girişleri üzerindeki önemli etkilerini açıklayarak başlarlar. Scholes ve Wolfson 1990 yılında yaptıkları çalışmada, dünya çapında bir vergi sistemi altında çalışan ÇUŞ'ların ABD vergi oranları arttığında ABD'ye yapacakları doğrudan yatırımların da büyük bir olasılıkla artacağı hipotezine ulaşırlar. Bu hatırı sayılır kavram, kredi sistemiyle birlikte gerçekleşenlerin bir sonucudur. Aslında dünya çapında bir vergi sistemi altında çalışan ÇUŞ'ların vergi sorumluluklarında herhangi bir artış görülmez. Diğer yandan ABD'nin yerel yatırımcıları ve bölgesel vergi sistemine tabi olan ÇUŞ'ları, ABD'de artan vergi yükümlülüğünün tüm yükünü taşıyacaklardır. Bu durumda dünya çapında çalışan ÇUŞ'lar avantajlı olacak ve daha fazla yatırım yapacaklardır. Swenson 1994 yılında ABD'deki vergi reformuyla vergi oranları farklılaşan endüstriler arasında UDY'lerdeki değişimleri inceler ve gerçekte daha yüksek ortalama vergi oranları ile UDY'lerin arttığını bulur. Swenson'un yaptığı çalışmanın zayıf noktası ise kendinden önce yapılan Scholes ve Wolfson sonucudur. Swenson onların hipotezlerini ortalama vergi oranları açısından doğrulamasına rağmen efektif vergi oranlarını kullandığında hipotezin reddedildiği sonucuna ulaşmıştır. Auerbach ve Hasset 1993 yılında yaptıkları çalışmada ABD'nin doğrudan yatırım türlerini tahmin etmek için geliştirdikleri bir modelle Scholes ve Wolfson'ın hipotezine karşı kanıtlar elde etmiştir. Vergi reformunun, dünya çapındaki vergi sistemine tabi ÇUŞ'lara karşı bölgesel vergilere tabi ÇUŞ'ları teşvik edici olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Modelde bölgesel vergiye tabi ÇUŞ'ların daha çok satın alma ve birleşme şeklindeki doğrudan yatırımlara odaklanmaları gerektiği gösterilmiştir. Ancak ABD'deki vergi reformu sonrasında doğrudan yatırımlarda meydana gelen büyük artışların, dünya çapındaki vergi sistemine tabi ÇUŞ'lar tarafından satın alma ve birleşme şeklinde gerçekleştiği gözlenmiştir (Blonigen, 2005, s.389).

Ülkeler vergi sistemlerinde, genel kaniya göre değişiklikler yapmaktadırlar. 1980 ve 1993 yılları arasında Çin, gelir vergisi muafiyeti ve azaltılması, tüketim

maddeleri ve ithal edilen ekipmanlar için sıfır tarife gibi uygulamaları içeren oldukça geniş bir aralıkta vergisel teşvikler uygulamıştır. 1994 yılında hem yerel firmaları hem de UDY firmalarını kapsayan bir vergileme sistemi uygulamaya başlamasına rağmen UDY firmaları için beş yıllık geri ödeme planını kabul etmiş ve tarifenin uygulanmayacağı alanı genişletmiştir. Ek olarak, belli sektörlerde ve endüstrilerde imtiyazlı anlaşmaları onaylamıştır. UDY'lerin gelmesini istediği hedeflenen ekonomik sektörler ve endüstriler; yani tarım, kaynak işletme, altyapı, ihracat odaklı ve yüksek teknoloji endüstriler, teşvik edilmiştir (OECD, 2000, s.15).

Kazanılan kârların yeniden yatırılmasını teşvik etmek için UDY firmalarına en az beş yıllık olarak kârlarını Çin'de yeniden yatırıma dönüştürmeleri halinde vergilerinin yüzde kırkının gelir payı olarak geri ödeneceğini teklif etmiştir. Kârlar, yüksek teknoloji ve ihracat odaklı girişimlere yeniden yatırılırsa yabancı yatırımcılar tam bir geri ödeme de alabileceklerdir. Çin'de yatırım yapan pek çok yabancı şirket, büyüme ve genişleme için kârların yeniden yatırıma dönüşmesini gerektiren bu stratejik planı benimsemiştir (OECD, 2000, s.15).

Yunanistan için yapılan çalışmada ise vergi ve teşvik kavramları aynı başlık altında ele alınmış ve altında altı faktöre yer verilmiştir. Bunlar; kâra uygulanan ortalama kurumlar vergisi oranı, toplam kurumlar vergisi, toplam dolaylı vergi hasılatı, uluslararası ticaretten alınan vergiler, toplam kişisel gelir vergisi ve yatırım teşvikleridir. Bunlar arasında Yunanistan'a gelen UDY'ler üzerinde en etkili olanlarının ortalama kurumlar vergisi oranı ve yatırım teşvikleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Pantelidis ve Nikolopoulos, 2007, s.95).

Yukarıdaki açıklamalardan özetle günümüzde UDY, küreselleşmeden çok bölgeselleşmenin önem kazandığını ifade etmektedir.

1.5.2.2.8. Kurumsallaşma ve Altyapı

Chakrabarti'nin ampirik bulguları bir araya topladığı literatür çalışmasında tartışılmayan önemli faktörlerden biri kurumsallaşmadır. Kurumsallaşma, bir toplum üyesi insanların, daha etkin ekonomik aktiviteler sağlayabilmek için nasıl koordine ve organize olduklarını gösterir (Turner, 2000: Aktaran: Cheng ve Mittelhammer, 2008, s.865). Genellikle "toplumdaki oyunun kuralları" olarak tanımlanır. Toplumdaki insanların kararları ve seçimleri sonucunda yaratılan çevredir (North, 1990, s.3: Aktaran: Cheng ve Mittelhammer, 2008, s.865). Kurumsallaşmanın kalitesi, özellikle az

gelişmiş ülkeler için UDY aktivitelerinin önemli bir belirleyicisidir. İlk olarak varlıkların zayıf yasal koruması, firmaların yatırım varlıklarının kamulaştırılması olasılığını artırmaktadır. Kurumsallaşma kalitesinin düşük olması, piyasada iş yapmanın maliyetini artırarak UDY'lerin aktivitelerini azaltacaktır. Sonuçta kötü kurumsallaşma, zayıf altyapıya neden olacaktır ve piyasada beklenen karlılığı ve doğrudan yatırımları düşürecektir (Blonigen, 2005, s.390). Kurumsallaşma kalitesinin, UDY'lerin çekilmesinde neden bir sorun teşkil edeceği hususunda birçok neden vardır.

Bunlardan birincisi, büyüme literatürünün sonuçlarına odaklanır ve yönetim altyapısının iyi olması durumunda verimlilik beklentisi artırılarak yabancı yatırımcıların çekilebileceğine işaret eder. İkinci neden, kurumsallaşmanın kötü olması halinde UDY'ler açısından ek bir maliyete maruz kalınabileceğidir. Üçüncü neden, yüksek sabit veya batık maliyetler nedeniyle UDY'ler, hükümet etkinliğinin kötü olması, ani politika değişiklikleri, yasal sistem ve mülkiyet haklarına dair kötü uygulamalar ve rüşvetten kaynaklanan belirsizliği de kapsayan belirsizliğin herhangi bir şekline karşı savunmasız olduklarıdır (Quere, Coupet ve Mayer, 2007, s.765).

Kurumsallaşmanın UDY'ler üzerindeki etkisinin büyüklüğünü tahmin etmek zor olmasına rağmen bu basit hipotez tartışmalı değildir. Çünkü kurumsallaşmanın kesin ölçümleri yoktur. Bu konuda ülkeler arasındaki karşılaştırılabilirlik sorgulanmalıdır. Ayrıca kurumsallaşma, oldukça kalıcı bir kavramdır yani ülke içinde zamanla gerçekleşecek ufak bilgi değişimleri olması muhtemeldir. Çalışmalarda ve doğal deneylerdeki sonuçlar, genellikle UDY'ler ile kötü kurumsal yapılanma arasında negatif bir korelasyon olduğunu göstermektedir (Blonigen, 2005, s.390). Ayrıca kişi başı GSYİH, UDY'lerin bir sürücüsü olarak görünmektedir. Eğer büyüme literatürü doğruysa kişi başı GSYİH ve kurumsallaşma arasında pozitif bir ilişki vardır. O halde UDY ve kurumsallaşma arasındaki pozitif ilişki kişi başı GSYİH üzerinde kurumsallaşmanın etkisinden kaynaklanabilir (Quere, Coupet ve Mayer, 2007, s.765).

Pek çok çalışma kurumsallaşma konusundaki etkinsizliğin, hem UDY'ler hem de yurtiçi yatırımlara zararlı olacağını varsaymaktadır. Bu konudaki ilk çalışmalar artan kurumsallaşma etkinsizliğinin, gelen doğrudan yatırımları azaltacağını bulmuştur. UDY'ler ve kurumsallaşma etkinsizliği arasındaki negatif ilişki üzerine kurulan daha sonraki çalışmalar ise ev sahibi ülkedeki kurumsallaşma etkinsizliğine karşı doğrudan yabancı yatırımların yurtiçi yatırımlardan daha hassas olduğunu bulmuştur (Aizenman ve Spiegel, 2006, s.683-684).

Kurumsallaşma ve alt yapı kapsamında bakıldığında; UDY'lerde, yatırım yeri seçimi yapılırken fiziksel, finansal ve teknolojik altyapının mevcudiyeti de bir belirleyici olmaktadır. Ülkenin sahip olduğu alanın büyüklüğüne göre ayarlanan daha fazla havayolu, demiryolu ve su yolu, ülkeye daha fazla doğrudan yatırım girişini sağlayacaktır. Bir diğer önemli değişken iletişim hizmetleridir. İletişim hizmetlerinin yüksek bir düzeyde sağlanması, zamandan tasarruf sağlamanın yanı sıra bilgi edinme ve iletişim maliyetlerini düşürür ve böylece yapılan işi kolaylaştırır. Yapılan ampirik araştırmalar altyapı açısından gelişmiş olan alanların daha fazla doğrudan yatırım çektiklerini göstermektedir. Aynı sonucu teknolojik altyapı için söylemek mümkündür (OECD, 2000, s.13).

1.5.2.2.9. Ar-Ge Harcamaları

Kuemmerle, araştırma geliştirme odaklı gerçekleşen UDY'lerin yeni bir fenomen olmadığını ifade eder ve 1930'lu yıllarda bile en büyük Avrupa ve ABD firmalarının yurtdışı yatırımlarının %7'sinin araştırma geliştirme üzerine olduğunu vurgular. Çok uluslulaşma ya da uluslararasılaşmaya çabalayan bir firmanın sahip olduğu yenilikleri belli bir yerle sınırlı tutması kârdan çok zarara neden olacaktır (Rugman, 2005: Aktaran: Casson, 2007, s.321). Buna eş değer kabul edilen bir diğer görüş global yeniliklerin, yerel yeniliklerden çok daha kârlı olduğu yönündedir. Dunning'e göre UDY'lerin gerçekleşebilmesi için öncelikle bir firmanın yabancı ülkedeki talebi karşılayabilecek kapasiteye sahip olduğunu fark etmesi gerekir. Firma bundan sonra yabancı ülkeye bir bağlı şirket kurmak veya sadece ekonomik bağlantı kurmak konusunda bir kararla karşı karşıya kalır. İşte bu aşamada pek çok araştırmacı, firmanın var olan kapasitesini kullanabilmek için araştırma geliştirmeye yapılacak doğrudan yatırımların öneminden bahseder. Yerel talep artarken yerel araştırma ve geliştirme kolaylıkları var olan ürünün yerel ihtiyaçlara uyarlanmasına yardımcı olmak açısından kullanışlıdır. Yakın zamanlarda araştırmacılar, araştırma geliştirme aktivitelerinin UDY'ler için önemli bir sürücü olduğunu ifade ederek firmanın ihtiyaç duyduğu bilgi tabanını sağlamak için doğrudan yatırımlarını buna göre yönlendireceklerini belirtirler. Belli milletler ve belli bölgeler, araştırma geliştirme kolaylıkları açısından bir yerleşim avantajı sağlayabilirler. Çünkü var olan verimli araştırma geliştirme organizasyonları vardır ve bunlardan herhangi bir taşma olma potansiyeli mevcuttur. Bunlar üniversiteler, kamusal fonla çalışan araştırma enstitüleri

ve yenilikçi rakiplerdir (Kuemmerle, 1999, s.2-3). ABD'nin dünyada en fazla doğrudan yatırım alan ülke olmasının nedeni bu olabilir.

Aslında tüm bu bulguların sonucunda, UDY belirleyicilerinin, gerek zaman içerisinde değişen ülke ve firma şartlarına gerekse UDY'lerin gerçekleştiği endüstriye göre farklı tepkiler verdiklerini söyleyebiliriz. Bir başka deyişle UDY'lerin belirleyicisi, zamana, mekana ve şartlara göre farklıdır demek doğru bir yargı olacaktır.

1.5.3. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Geçiş Ekonomileri İçin Belirleyiciler

Bir önceki başlıkta topluca ele alınan UDY'nin bölgesel belirleyicileri meselesi bu başlık altında sadece gelişmekte olan ve geçiş ekonomileri diye tabir ettiğimiz Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine özgü yapılan ampirik çalışma sonuçlarına göre irdelenecektir. Carstensen ve Toubal 2004 yılında yaptıkları çalışmada, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine gerçekleşen doğrudan yatırım akımları üzerinde hem geçişe özgü faktörlerin, hem de geleneksel belirleyicilerin önemli role sahip olduğunu göstermişlerdir (Pantelidis ve Nikolopoulos, 2007,s.108). Sonuçta her iki ülke özelliklerinin ve aralarındaki uzaklığın UDY akımları üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Ev sahibi ülke açısından önemli çekici faktörler, GSYİH büyüme oranları, riskin boyutu, piyasa büyüklüğü ve uzaklık olarak sayılmıştır (Çeviş ve Çamurdan, 2009, s.214).

Bevan ve Estrin tarafından 2004 yılında yapılan çalışmada, gelişmiş Batı ülkeleri ile geçiş ekonomileri arasındaki UDY'leri incelenmiştir. Kaynak ülke ve ev sahibi ülke özellikleri tanımlanarak bunun göstergesi olarak GSYİH, girdi maliyetleri, coğrafi yakınlık, kurumsallaşma ve politik istikrar ve ülke riski gibi yasal faktörler kullanılmıştır. Buna göre birim işgücü maliyetleri, ev sahibi ve kaynak ülkenin boyutu ve yakınlıkları, UDY'lerin belirleyicileridir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ülke riski, önemli bir faktör değildir. Ayrıca geçiş ekonomilerinin dış dünyaya açılmasıyla birlikte gerçekleşen sistematik reformlar doğrudan yatırımları çeken kritik bir faktör olarak ortaya konulmuştur (Çeviş ve Çamurdan, 2009, s.216).

Nonnemberg ve Mendonça'da 2004 yılında gelişmekte olan ülkelere UDY'lerin belirleyicilerini araştırmışlardır. UDY'nin belirleyicileri olarak eğitim oranı, ekonominin açıklık derecesi, risk, ayrıca enflasyon, büyüme oranı ve hisse senedi piyasa performansı gibi makroekonomik performansla ilgili değişkenleri bulmuşlardır. Uygur 2005 yılında yaptığı "Doğrudan Yabancı Yatırımları Beklerken" adlı

çalışmasında 1992 ve 2004 yılları arasında Türkiye için UDY'nin önemini ve belirleyicilerini araştırmıştır. Bunun için enflasyon oranı, reel faiz oranı, yatırım ortamı, ihracat oranı, büyüme oranı ve bütçe açığı oranını kullanmıştır. Sonuçta Türkiye'ye yönelen UDY'lerin ana belirleyicilerinin Hazine tarafından açıklanan reel faiz oranları ve destekli bütçe dengesi olduğunu bulmuştur (Çeviş ve Çamurdan, 2009, s.218).

Resmini tarafından 2000 yılında yapılan “Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde UDY'lerin Belirleyicileri” adlı çalışmada da, geçiş ekonomileri için UDY'lerin belirleyicileri araştırılmıştır. Ancak bunu yaparken yabancı yatırımcıların boyutuna ve onların stratejik hedeflerine odaklanılmıştır. Büyük ÇUŞ'ların bilim temelli ve ölçek ekonomisini yoğun olarak kullanan sektörlerde küçük ve orta ölçekli işletmelerle bir arada olmalarına rağmen daha baskın oldukları vurgulanmıştır. Resmini, öncelikle yabancı yerleşim yeri seçiminde coğrafi yakınlık ve kültürel yakınlığın rol oynayabileceğine odaklanmıştır. Bunun özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin gereksinimleri nedeniyle sürpriz olmadığını ifade etmiştir. Bu firmaların kaynak temellerine yakın olan ve güçlü tarihsel ilişkileri bulunan daha az kültür ve dil engeli yaşayacakları ülkeleri, yatırım için tercih ettiklerini belirtmiş ve bunun nedenini de yabancı piyasaya giriş maliyetlerini minimize etmek için yaptıklarını söylemiştir (Resmini, 2000, s.666).

Geçiş ekonomilerine UDY girişleri, geleneksel sektörler ve ölçek yoğunluğuna sahip sektörlerdeki az miktarda görülmeye değer parça dışında 1990 yılında başlamıştır. Ancak ilk üç yıl imalat sanayiine yapılan yatırımların büyüme oranı azalarak artmıştır. Ayrıca 1995 ve 1997 yılları arasında farklı sektörlerdeki büyüme oranları yaklaşma eğilimine girmiştir. Bu durum özelleştirmeye ilgili yatırım olanaklarının tükenmesinden ve kısmen de beklentilerinin azalmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü piyasa ekonomisine geçiş sürecinden etkilenecek başlangıç maliyet-faktör avantajları sürekli değildir. İmalat sektörüne yönelen doğrudan yatırımların büyüme hızındaki yavaşlama, aynı zamanda iletişim, yollar ve kamusal hizmetlere yönelen büyük miktarda akımlar nedeniyle, hizmet sektörüne gelen yatırımlardaki artışın bir sonucudur. Çünkü imalat sanayiindeki özelleştirmeler 1990'lı yılların başında gerçekleşmiş ancak kamusal hizmetler ve hizmet sektörüne yönelik özelleştirmeler 1995 ve 1996 yıllarında başlamıştır (Resmini, 2000, s.668).

Resmini'ye göre imalat sanayiine giren UDY'ler konusunda birkaç noktaya odaklanmak gereklidir. Yüksek teknolojiye sahip sektörler ve ölçek ekonomilerini

yoğun olarak kullanan sektörlere giren UDY'ler geçiş sürecinde daha başarılı olan ülkelere kanalize olmuştur. Ancak uzmanlaşmış üretici sektörü ve geleneksel sektörler gelen UDY'ler ise bölgenin tamamına dağılmıştır. Batı Avrupa ülkelerine en yakın olan ülkeler, UDY'leri çekmek konusunda daha başarılı olmuşlardır. UDY'lerin geçiş süreci ve özelleştirmeye güçlü bağı bulunmaktadır (Resmini, 2000, s.669). Resmini, yaptığı ampirik çalışmada piyasa boyutu, yakınlık, işgücü maliyetleri, geçiş süreci, açıklık derecesi ve imalat sanayii büyüklüğünü test etmiştir. Piyasa boyutunu test ederken, kişi başı GSYİH'i ve nüfusu gerçek talebin ve mutlak piyasa boyutunun göstergesi olarak kullanmış ve her ikisi için de pozitif etki bulmuştur. Yakınlık için Batı ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki uzaklıkları hesaplamış ve açıklayıcı bir değişken olarak kullanmıştır. Sonuçta negatif ilişki bulmuş ve en yakın ülkelerin en çok doğrudan yatırım çekenler olduğunu söylemiştir. İşgücü maliyetlerine ise, özellikle geleneksel sektörler yönelen UDY'lerin olumlu tepki vereceğini ortaya koymuştur. Batı ve Doğu arasındaki ücret farklılıkları geleneksel sektörler için daha fazla önem arz etmektedir. Geçiş süreci ise UDY'ler üzerindeki risk algılamasını etkiler. Saydam yasal düzenlemelerle birlikte politik ve makroekonomik istikrar görünümü, potansiyel yatırımcılar açısından hem kârların geri dönüşü hem de yabancı mülkiyet edinme açısından önem taşımaktadır.

Piyasa ekonomisine geçiş süreci, yurtiçi piyasayı yatırımcılar açısından daha cazip hale getirmektedir. Açıklık derecesi yatırımcıları olumlu etkileyen bir faktördür. Yabancı yatırımcılar liberal ticaret rejimine sahip ülkeleri tercih etmektedirler. İmalat sektörünün büyüklüğü, UDY'ler açısından endüstriyel gelenek gereği önemlidir. Çünkü imalat sektörünün genişliği, o ülkede ağ olanaklarının ve yetenekli işgücünün varlığına işaret eder. Buna toplulaşmış ekonomiler de denilmektedir. Eğer eskiden devletin sahip olduğu girişimler, daha etkin çalışan firmaların varlığının göstergesiye doğrudan yatırımlar açısından cazip olabilirler (Resmini, 2000, s.670).

Berköz ve Türk tarafından 2009 yılında yapılan bir çalışma da UDY firmalarının Türkiye'deki yerleşim tercihlerini incelemektedir. Bu çalışma UDY'lerin, özellikle gelişmekte olan ülkeler için gelişim motoru kabul edildiklerinden, UDY'lerin belirleyicilerine yönelik literatür taraması yapmış ve UDY'lerin ülkelerde kanalize oldukları belli yerleşim merkezleri nedeniyle ülke içi dağılım ve gittikleri şehirlerdeki dağılım üzerinde yarattıkları dengesizliklere odaklanmıştır. Ulusal düzeyde Türkiye'nin ekonomik ve politik istikrarı da, UDY'ler üzerinde belirleyici bir rol oynayacaktır. Hatta ev sahibi ülkede doğrudan yatırım aktivitesinin nedenleri düşünüldüğünde ev

sahibi ülkedeki barış ve güvenlik ortamını ve ev sahibi ülke ve kaynak ülke arasındaki daha önceki ticari ilişkilerini de hesaba katmak gerekir (Berköz ve Türk, 2009, s.1244).

Özağ 1994 yılında yaptığı çalışmada Türkiye'ye gelen UDY'lerin belirleyicilerini açıklamaya çalışmıştır. UDY'leri açıklayan değişkenler olarak, yatırım, ihracat teşvikleri, ithalat liberalizasyonu, işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve GSMH'yi kullanmıştır. Sonuçta GSMH'nin artışı ve teşviklerin, UDY'ler üzerinde en çok etkili olan değişkenler olduğunu bulmuştur (Kar ve Tatlısöz, 2008, s.7). Kar ve Tatlısöz 2008, yılında yaptıkları çalışmada, sekiz açıklayıcı değişken kullanarak Türkiye'ye yönelen UDY'lerin belirleyicilerini bulmaya çalışmışlardır. UDY'lerin belirlenmesinde iki tür faktörden bahsedilir. Bunlardan bir tanesi itici faktörler olarak tabir edilen ve uluslararası konjonktörden kaynaklanan faktörlerdir. Diğeri ise çekici faktörler olarak ifade edilen sermayenin yöneldiği ülkenin özellikleridir. İtici faktörler, bölgesel ticaret anlaşmaları ve gelişmiş ülkelerde azalan karlar ve düşük faiz oranlarıdır. Gelişmiş ülkelerin yaşadıkları durgunluklar nedeniyle, 1990'lı yıllarda UDY'ler gelişmekte olan ülkelere yönelmişlerdir. Çekici faktörler ise sermaye hareketleri üzerinde kontrollerin kalkması, ulaşım ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler, gelişmekte olan ülkelerin yeni pazarlar olması, hammadde ve işgücü maliyetlerindeki düşüklük, vergi oranları, döviz kuru politikaları, mali teşvikler, özelleştirme uygulamaları, makroekonomik istikrar, bürokrasinin kalitesi ve politik istikrar olarak sayılmıştır. Kar ve Tatlısöz, tarafından yapılan çalışmada işgücü maliyetleri, GSMH, grevlerde kaybolan işgücü sayısı, reel döviz kuru, uluslararası net rezervler, dışa açıklık, elektrik enerjisi üretimi ve yatırım teşvikleri kullanılmıştır. Grevlerde kaybolan işgücü sayısı dışındaki değişkenlerle ilgili beklenen sonuçlara ulaşılmıştır (Kar ve Tatlısöz, 2008, s.9).

1.6. Uluslararası Doğrudan Yatırımların Avantaj ve Dezavantajları

a) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Avantajları:

Ongun'a göre ev sahibi ülkenin UDY'lerden beklentisi şöyledir; UDY'ler sayesinde ülkenin üretim, gelir ve istihdam düzeyleri yükselecektir, ülkenin ihracatı ve döviz gelirleri artacaktır, işgücünün eğitilmesi, bilgi ve beceri kazanması mümkün olacaktır; iç piyasada monopelleşmenin gözlemlendiği üretim dallarında bu eğilim kırılacaktır (Ongun, 2009, s.71).

UDY'ler üzerine yapılan pek çok çalışmada öncelikle ele alınan temel faydalardan bahsedilir ki bunlar büyüme ve istihdam üzerinde yaratılacak gelişmelerdir. Aslında bu başlık incelenirken belki de öncelikli olarak ele alınması gereken küreselleşme kavramı açısından durum değerlendirmesidir. Çünkü UDY'ler ve küreselleşmenin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediklerini kabul ettik. Küreselleşme genellikle hizmet, mal, sermaye, teknoloji ve bilginin serbest dolaşımını ifade eden bir terim olarak tanımlanır. Küreselleşmenin özellikle gelişmekte olan ülkelerle ilgili olarak pozitif bir fenomen olarak ele alınıp alınmaması kalıcı bir argümandır. Küreselleşmenin hem büyüme ve ülkeler arasındaki farklılıkları gidermekte olumlu sonuçlar yarattığına yönelik hem de gelişmekte olan ülkeler aleyhine gelir dağılımında çarpıklıklar yarattığına yönelik güçlü argümanlar bulunmaktadır. Küreselleşme tarafından yaratılan etkilerin belli bir ölçüde yerel sosyo-ekonomik şartlara bağlı olduğu ifade edilmektedir. Örneğin Carkovic ve Levine tarafından 2002 yılında büyüme üzerinde UDY'lerin kalıcı pozitif etkilerinin ancak ülkeye özgü faktörler ve milli gelir, eğitim olanakları ve yurtiçi finansal gelişim gibi diğer büyüme belirleyicilerinin kontrol edilmesiyle ortaya çıkacağını saptılar. Diğer yandan Alfaro 2004 yılında bir ülkenin ancak gelişmiş finansal piyasalara sahip olması halinde UDY'lerden fayda elde edebileceğini iddia etmiştir. Başka bir çalışma, Agenor tarafından 2004 yılında yapılmış ve o da düşük gelir seviyesine sahip ülkelerin eşik gelir düzeyine sahip olmadıkları sürece küreselleşme sürecinden daha kötü etkileneceğini ancak eşik değere ulaşan ülkelerde temel ekonomik reformların ve kurumsallaşmanın sağlanması halinde yoksulluğun daha fazla bütünleşme sayesinde düşürülebileceğini ileri sürmektedir (Cheng ve Mitterhammer, 2008, s.860).

Bhagwati ÇUŞ'ların yaratacağı güçlü iyi etkilerden bahseder. ÇUŞ'ların yaratacağı güçlü etkilerden en önemlisi, ekonomistler tarafından taşma diye adlandırılmaktadır. Endüstriye daha iyi bir teknoloji ve yönetim deneyimleriyle giren yabancı firmalardan, yurtiçi firmalar yarar sağlarlar mı sorusudur. Örneğin onlardan verimliliği arttırmak için teknikler öğrenirler. Böylece daha nitelikli yönetim deneyimleri hakkında gözlemleyerek ve duyarak yönetim öğrenilebilir veya ÇUŞ'lar da çalışanların yerel firmalara transfer edilmeleri halinde onlardan öğrenebilirler. Gana ve Birleşik Krallık üzerine bu taşmalar hakkında yapılan çalışmaları örneklendirir (Bhagwati, 2007,s.215).

UDY'lerin ev sahibi ülkelerde büyüme, yatırım ve teknolojik değişme üzerindeki etkilerini ele alan geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğu ülkelerdeki belli endüstrilere, belli ülkelere veya bölgelere odaklanırlar. Durum analizlerinin çoğu da UDY'lerin büyüme üzerinde olumlu ve önemli etkiler yarattığını ortaya koyar. UDY'lerin büyüme üzerindeki olumlu etkileri ele alınırken bunun ayrı ayrı kanallar vasıtasıyla gerçekleştiği belirtilmiştir. Bu kanallardan bazıları, teknoloji yayılımı, artan beşeri sermaye, fiziksel sermaye stoğu ve ticaret olarak sayılmıştır. UDY'ler ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çapraz ülke çalışması da, UDY'nin büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğunu bulmuştur (Butkiewicz ve Yanıkkaya, 2008, s.18).

UDY'ler, ekonomik etkinliği artırmak suretiyle de büyümeye katkı sağlarlar. UDY'lerin yarattığı bu etki dışa açık yani ihracata dönük gelişim stratejisi benimseyen ülkelerde içe dönük yani ithal ikameci gelişim stratejisini benimseyen ülkelere göre daha yüksek olmaktadır. Bhagwati'nin bu hipotezi ampirik bulgularla da desteklenmiştir (Nourzad, 2007, s.26). Kısaca UDY'ler, açık ekonomilerde 20. yüzyılın sonunda gerçekleşen büyümenin motoru olarak hareket etmiş, kapalı ekonomilerde ise hareket etmemiştir. Bhagwati'nin hipotezine, Nourzad yaptığı ekonometrik çalışmayla yeni bir sonuç daha eklemiştir. Nourzad'a göre UDY'lerin ev sahibi ülkeye katkısını etkileyen bir diğer unsur, ev sahibi ülkenin gelişmişlik düzeyidir. Gelişmişlik düzeyi daha yüksek olan ülkelerde UDY'lerin çıktığı düzeyi üzerindeki etkisi daha fazla olacaktır (Nourzad, 2007, s.28).

Yabancı firmaların girişleri, işlem yaptıkları ev sahibi ülkedeki ücretleri pekçok yolla değiştirebilir. Yabancı firmalar, yerel firmalara göre ev sahibi ülkede daha yüksek ücret öderler. Çünkü bu firmalar girdikleri ülkelerdeki firmalara göre daha yüksek kâr marjına sahiplerdir. Ev sahibi ülkenin işçileri, yerel firmalarda çalışmayı tercih ederler. İşçileri bundan vazgeçirip kendileri istihdam edebilmek için daha yüksek ücret öderler. Ancak bu nedenler arasında günümüzde en çok tartışılan konu yabancı firmanın girdiği ülkede sahip olduğu teknolojinin daha düşük hızla yayılmasını isteyerek işçi giriş çıkışlarını engellemek için daha yüksek ücret ödemeyi göze almasıdır. Ayrıca ev sahibi ülke pazarıyla ilgili bilgilere daha fazla sahip olabilmek için yetişmiş işçilere ihtiyaç duyar ve onları çekebilmek için yüksek ücret öder (Lipseý, 2002, s.19).

Yabancı firmaların, ev sahibi ülkede yaptıkları ücret ödemeleri, yerel firmalardan yüksek olmasa bile ücretlere bir etkileri olabilir. Bu etkiler ücret taşmaları olarak adlandırılırlar. Bu etkilerin yönü konusunda çeşitli çalışmalarda araştırılmış bazı ülkelerde bu etkinin önemsizliğine dikkat çekilmiştir. Ancak Lipsey, ücret taşmalarının negatif etkilerini öngören bir panel data çalışmasına rağmen bu taşmaların pozitif olacağı yönünde görüş beyan etmektedir. Lipsey, yabancı firmalar yerel firmalardan daha yüksek ücret ödeseler de ödemeseler de ve yüksek ödeme durumlarında bir ücret taşması olsa da olmasa da ev sahibi ülkedeki ortalama ücretlerin etkilenebileceğini açıklamalarına eklemiştir. Çünkü daha yüksek ücret ödemeleri, ya da işgücüne talebi arttırmaları, ortalama ücreti arttıracaktır (Lipsey, 2002, s.21). Verimlilik konusunda yapılan çalışmalar, yabancı firmalardaki üretkenliğin yerli firmalardan daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Yabancı firma bir ülkeye girerken gireceği sektörde çalışan firmalar arasından daha etkin olanı satın alma yoluna gidecektir. Yahut yabancı firma, yurtiçi firmaların pazar paylarının bir kısmına hâkim olacağı için bu firmaları daha az etkin üretime zorlayacaktır. Eğer yabancı firmaların ev sahibi ülkeye yararı varsa bu durum yabancı firmaların üstün etkinliğinden kaynaklanır. Verimlilikle ilgili sorulara cevap verebilmek için önce etkinliğin tanımlanması gerekir. Etkinliği tanımlayacak pek çok yol vardır. Bunlardan en basiti, birim işgücünün kattığı değerdir. En zor tanımı ise birim başına işgücü, sermaye ve aramalar çıktısının değeri ve birim sermaye ve işgücünün kattığı değerdir. Verimliliğin araştırılması, aslında teknoloji boşluklarının ve teknolojideki değişimlerin ölçülmesi için yapılan denemedir (Lipsey, 2002, s.22).

UDY'lerin, ev sahibi ülkeler üzerindeki etkilerine ait teoriler, genellikle yabancı sahipli firmaların üstün teknolojiye sahip olduklarını ve bu teknolojik bilginin bir kısmının ev sahibi ülke ekonomisine taşacağını baştan kabul ederler. Birçok çalışma, verimlilikteki taşmaların temel olarak yabancı firmanın işlem yaptığı sektörde oluşacağını varsayarlar. Blomström ve Kokko'nun 1998 çalışmalarına göre verimlilikteki taşmalar tedarikçi sektörlerle de yayılabilir. ÇUŞ'lar, ara mamullerin kalitesinin artması için de çalışırlar Taşmalara ilişkin kesin bir kanıt bulunmamakla birlikte gelen UDY'ler, ÇUŞ'ların bağlı ortaklığının çok da gerisinde olmayan yerel firmalara katkı sağlayacaktır (Lipsey, 2002, s.24).

Pek çok hükümet, yeni UDY'leri çekebilmek için arsa hibeleri, vergi tatilleri, istihdam sübvansiyonları gibi çok çeşitli teşvikler uygularlar. Teşviklerin temel teorik nedeni, UDY'lerin eninde sonunda yurtiçi piyasaya bazı katkılar sağlayacağı yönündeki

beklentilerdir. UDY'ler, hem istihdam yaratmak ve vergi hasılatı yoluyla direkt olarak, hem de yerel firmalara teknoloji ve verimlilik taşmaları vasıtasıyla dolaylı olarak katkı sağlarlar. Bazı çalışmalarda, özellikle gelişmekte olan ülkeler için UDY'lerin yararları arasında en önemlisi teknoloji ve verimlilik taşmaları olarak tanımlanır. Bunun nedeni ÇUŞ'ların girdikleri piyasada faaliyet gösteren yerel firmalara göre daha gelişmiş teknolojiler kullanmalarındır (Nourzad, 2007, s.29).

b) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dezavantajları:

Yukarıda belirtildiği üzere UDY'lerin olumlu etkilerinin yanısıra olumsuz etkileri de olasıdır. Bunlar şöyle özetlenebilir; UDY'ler kurdukları montaj sanayiiler yüzünden, ev sahibi ülkenin ithalat eğilimini ve giderlerini artırarak döviz giderlerinin artmasını sağlayacaktır. UDY ile kurulan tesisler, gelişmekte olan ülkelerde yerli katma değeri düşük mallar ürettikleri için üretim, gelir ve istihdama büyük katkı sağlamayacaktır, ÇUŞ'lar lisans anlaşmaları ile sahip oldukları bilgileri yerli şirketlere satarak yüksek kazançlar transfer edeceklerdir, ÇUŞ'lar izledikleri politikalarla gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferini engelleyeceklerdir, ÇUŞ'lar transfer fiyatlaması uygulamak suretiyle gizli kar transferi gerçekleştirerek ev sahibi ülkenin vergi gelirlerini azaltacaklardır, ÇUŞ'lar girdikleri ülke pazarında monopolistik bir güç sahibi olabilmektedirler, ev sahibi ülkede gücü artan ÇUŞ'un bu gücü iç ve dış politikalarda etkin olmak için kullanabilecektir (Ongun, 2009, s.74).

Verimlilik artışları konusunda ise gerek yatay taşmaların gerekse dikey taşmaların negatif etkilerinden bahsetmek olanaklıdır. ÇUŞ'lar, en azından kısa dönemde teknoloji ve maliyet avantajlarıyla yerel üreticilerden pazar çalabilirler. Bir başka deyişle yerel firmalara dönük talebin bir kısmını kendilerine çekebilirler. Bu durum yerel firmaların ortalama maliyetlerini artıracak ve üretimlerini azaltmalarına neden olacaktır. Ayrıca yabancı girişimciler, yurtiçi piyasadaki yetenekli çalışanların danışmanlığını isteyecek ve piyasadaki beşeri sermaye stoğunun yerel firmalar aleyhine eritecektir. Bunların yanı sıra ÇUŞ'lar, ara mal alımları için yurtdışını tercih ederek dikey negatif taşıma yaratabilirler. Böylece var olan tedarik zinciri kırılacak ve yurtiçi tedarikçilerin üretimleri kesilecektir. Ampirik bulgulara bakıldığında ise gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde daha çok yatay taşmaların olanaklı, dikey taşmaların ise nispeten sınırlı olduğu görülmektedir. Ancak bazı çalışmalar bunun aksi bulgular da elde etmektedirler (Marcin, 2008, s.158).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA KAVRAMINA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı, farklı dönemlerde farklı içeriklere sahip olmuştur. Bunun sebebi, toplumların gelişim sürecidir. Dönem dönem kalkınma kavramı, yakın anlamalı olan ilerleme, büyüme, modernleşme, sanayileşme, yapısal değişme gibi kavramların bazı zamanlarda yerini alarak yanlış olarak anlamlandırılmıştır. Günümüzde bile kavram net ve anlaşılır değildir. Bu sebeple kalkınma yerine kullanılan bu kavramların tanımlarının ve kalkınma kavramından farklarının ortaya konulması gerekmektedir (Yaviloğlu, 2002,s.59).

Kalkınma ve büyüme kavramları karşılıklı olarak değerlendirildiğinde, büyüme kavramını kalkınma kavramından ayırt eden en önemli özelliğin ekonominin üretim kapasitesindeki ölçülmesi mümkün olan genişleme ya da miktar artışıdır. Bu karşılıklı değerlendirmeye kalkınma kavramı yönünden bakıldığında, büyümenin niceliğine karşın kalkınmanın niteliğinin ön planda olduğu görülür. Bu niteliği ile kalkınma, teknik ve kurumsal değişmeler ile daha fazla çıktıyı kapsamaktadır. “Büyüme ile karşılaştırıldığında ekonomik büyümenin; daha çok aynı şeydeki basit artış sürecini, ekonomik kalkınmanın ise daha fazla ve farklı olanın yer aldığı yapısal değişme sürecini ifade ettiği söylenebilmektedir” Yapısal değişme ise genellikle ekonomik kalkınma ve büyüme kavramları için tanımlama yaparken, kavramsal farklılıkları vurgulamak için ara bir kategori olarak ortaya çıkmaktadır (Çankaya ve Karataş, 2010, s.32).

Kalkınma, “günümüzde sosyal, siyasal ve ulusal kurumlardaki değişimleri de içeren çok fonksiyonlu bir kavrama dönüşmüştür. Fakirliğin azaltılması, beslenme, barınma, sağlık ve korunma gibi gereksinimlerin karşılanması, insani değerlere daha çok önem verilmesi, insan ile yaşam kalitesinin artırılması ve sosyal seçeneklerin genişletilmesi kalkınmanın temel hedefleri haline gelmiştir”. Diğer bir tanıma göre kalkınma kavramı, “hem niteliksel hem de niceliksel yöndeki tüm olumlu gelişmelerin bir arada gerçekleşmesini ifade eder. Niteliksel olarak gelir dağılımı, demografik yapı,

sosyal refah gibi durumlar esas alınırken niceliksel olarak ise GSYİH'nin büyüklüğü esas alınmaktadır” (Vatansever ve Yıldız, 2014, s.1).

Özdemir'e göre; “kalkınma, salt üretimin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda ekonomik ve sosyokültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel ögesidir” (Özdemir, 2014, s.4).

Kalkınma aynı zamanda, “yenilik ve yaratıcılık kazandıran bir süreç” olarak da değerlendirilebilir. Bu süreçte, insanın düşüncesi, yetenekleri, eğitim düzeyi istemi, değer yargıları ve refah anlayışı ile oluşan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ortamın, yenilik ve yaratıcılığın gelişmesini sağlayarak kalkınmanın itici unsurunu oluşturduğu söylenebilir. İnsani gelişim, davranış değişikliği yaratarak, kalkınma sürecinin sosyal boyutuna katkıda bulunmakla birlikte, üretim sürecinin bir girdisi olarak da ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır (Yumuşak, 2007, s.32).

2.1.1. Ekonomik Kalkınmanın Nedenleri

Bir ülke için kalkınmışlık ekonomik anlamda öncelikle hem milli gelirdeki artış hem de uluslararası piyasalarda rekabet edebilme özelliğini ifade eder. Ülkeler için önemli bir gelişmişlik ölçütü olan kişi başına düşen GSYİH'nin artırılabilmesi ülkenin üretim kapasitesi ve ihracat gelirleriyle doğrudan alakalıdır. Bunun yanı sıra bir ülkede ekonomik kalkınmanın nedenlerini sosyal, siyasal ve askeri bakımdan açıklamak mümkündür (Karagül, 2002, s.10);

- AGÜ'ler için başlıca sosyal sorun, işsizlik ve yoksulluktur. Bu nedenle yeni iş imkânlarının oluşturulması, üretimin ve dolayısıyla milli gelirin artırılması ile işsizlik ve yoksulluk sorununa çözüm bulunmalıdır. Üretim yapılırken, ülkenin sahip olduğu doğal ve beşeri kaynaklar çok önemlidir. Bir yandan yeni istihdam alanları oluşturulurken diğer taraftan ülkenin iç ve dış pazarda rekabet edebilmesine olanak sağlayacak üretim yapılmasına öncelik verilmelidir.
- Bir ülkenin kalkınmışlığı o ülkenin ulusal ve uluslararası alanda etkili olabilmesinin bir göstergesidir. Siyasi iradenin ülke içinde rahat çalışabilmesi ve çıkar gruplarıyla mücadele edebilmesi ülkenin kalkınmaya sağladığı katkı ile ilgilidir. Küreselleşen dünyada artan uluslararası ilişkiler nedeniyle ülkeler

ulusal çıkarlarını korumak adına ekonomik anlamda da güçlü olmak durumundadırlar. Bu da ancak kalkınma ile mümkündür.

- Bir ülkede askeri güç, ülke çıkarlarını ve sınırlarını korumak amacıyla çalışır. Ancak askeri gücün ülke ekonomisine hiçbir katkısı yoktur, aksine bütçeye önemli yükler getirmektedir. Bu nedenle ülkelerin, askeri anlamda güçlü olabilmeleri ekonomik gelişmişliklerine bağlıdır.

2.1.2. Kalkınma İktisadının Teorik Altyapısı

Kalkınma iktisadı ayrı bir iktisat dalı olması ve sonradan ortaya çıkmış gibi bir izlenim olsa da, bilimsel olarak ilk kez 1776 yılında Adam Smith, Milletlerin Zenginliği adlı eserinde kalkınma iktisadının temellerini atmıştır (Todara, 2000, s.7). Smith ekonomik kalkınmayı iş bölümü ve sermaye birikimine bağlamıştır. Analizinde teknolojik ilerleme, emeğin uzmanlaşması, sermaye birikimine ve servet artışına yol açmaktadır. Rekabet ve serbest ticarete bağlı olarak bu doğal özgürlük ortamında artan sermaye birikimi ve uzmanlaşma ile ekonomik kalkınmanın temelleri atılmaktadır (Parasız, 2005, s.6).

Adam Smith'in yanında, David Ricardo, Robert Malthus, Karl Marx gibi iktisatçıların da kalkınma iktisadı hakkında birçok çalışması olmuştur. Ancak kalkınma iktisadının temel iskeletinin ortaya konmasında sayılan bu klasik iktisatçılarla beraber en büyük pay Adam Smith ve John Stuart Mill'e aittir. John S. Mill' de, Adam Smith 'ten hareketle yapmış olduğu tüm analizlerinde ülkelere uygulanan ekonomi politikaları ve bunların genel ekonomi üzerindeki etkilerini inceleyerek söz konusu ülkelerin gelişmişlikleri hakkında bazı sonuçlara varmaya çalışmıştır. Klasik iktisatçıların çalışmalarıyla bilimsel bir çerçeve kazanan kalkınma iktisadı 19. yüzyıl ile birlikte, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde gerçekleşen Sanayi Devrimini kendine konu edinmiştir. O dönemde sanayi devrimi içine giren ülkeler; sanayileşme, ihracat, teknolojik üstünlük, sömürgecilik, bilimsel gelişimin desteklenmesi, ekonomik ve siyasal hegemonya, dünya ekonomisine yön verme, anahtar kaynaklara ulaşma, beyin gücünü yetiştirme, bireysellik ve bunun doğurduğu bireysel sorumluluk anlayışı gibi yapısal faaliyetler sonucunda kalkınmışlık seviyelerini artırmışlardır. İşte günümüzde gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan birçok ülkenin temelleri giriştikleri kalkınma yarışı sonucunda olmuştur (Dulupçu, 2002, s.38). Bu kadar eski yıllara kadar uzanan bir geçmişi olmasına rağmen kalkınma iktisadının bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı yıllarında ancak olabilmıştır. Birçok ekonomist, savaş

sonunda ortaya çıkan birçok ülkeyi üçüncü dünya ülkeleri adı altında ele almış ve bu ülkelerin temel ekonomik problemlerine odaklanarak var olmaları için gerekli stratejileri kalkınma iktisadı içinde incelemişlerdir. Aslında bu ülkeleri üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandıran ve ekonomik durumları hakkında da ilk ve detaylı bilgileri veren 1949 yılında ABD başkanı Truman olmuştur (Parasız, 2005, s.8).

Ancak belirtildiği gibi kalkınma iktisadı savaş sonrası değil hatta savaş esnasında 1943 yılında Paul Rosenstein-Rodan'ın Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili yazdıkları makaleyi kalkınma iktisadının başlangıç noktası olarak ele almak gerekir. İkinci Dünya Savaşı ardından gelen 10 yılda kabul edilen ve uygulanan kalkınma anlayışı, savaş sırasında yıkıma uğrayan Avrupa'nın iktisaden yeniden güçlü bir hale getirilmesine çaba sarf edilmesine yöneliktir. Bu bağlamda Marshall Planı çerçevesinde verilen büyük çaplı mali destek ile Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasına katkı sağlanmıştır (Şenses, 2003,s.104).

Kalkınma iktisadı 1950'lerin ortalarından itibaren az gelişmiş ülkeler ve buralarda yaşayan insanların kalkınma süreçlerini kendine konu edinmiştir. 1943 yılındaki Paul Rosenstein-Rodan'ın makalesini takip eden kırk yıl boyunca gelişmiş ülkeler ve ekonomistleri üçüncü dünya ülkelerinin ya da az gelişmiş ülkelerin sorunları ile ilgilenmişlerdir. Gelişmiş ülkeler uluslararası bazı kuruluşlar aracılığıyla bu ülkelerin sorunlarını tartışmış, hangi strateji ve politikaları uygulamak kaydı ile AGÜ'lerin kalkınmışlık seviyelerinin yükseleceği konusunda çözüm önerileri ortaya koymuşlardır (Rosen, 1984, s.10).

Kalkınma iktisadı 1950 ve 1970 arasındaki konjonktürde en parlak çağını yaşamıştır ve bu dönemde iktisat çevrelerinin ilgilendiği tek konu ekonomik kalkınma olmuştur ve buna bağlı hızlı sermaye birikiminin nasıl sağlanacağı ve sermaye birikimi için gerekli çalışmaların hangi politikalarla yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Şenses, 2003, s.105). Kalkınma iktisadının ortaya çıktığı ilk günden beri temel amacı, gelişmekte ya da AGÜ'lerde yaşayan insanların hayat standardının neden çok düşük yada yaşanabilir bir seviyede olmadığını sebeplerini araştırmak ve bu ülkelerin, sosyal ve ekonomik açıdan nasıl gelişmiş ülkelerin refah düzeyine gelebileceklerini araştırmak ve yeni stratejiler geliştirmek olmuştur (Kaplan, 2004, s.8).

2.1.3. Az Gelişmişlik ve Kalkınma

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında batılı ülkelerde yapılan çalışmalar, gelişmiş ülkelerin yeniden yapılandırılmasının yanı sıra, ortaya çıkan azgelişmiş ülkelerin kalkınmasının nasıl sağlanacağı ve bunun dünya ekonomisi üzerine etkilerinin ne olacağı ile ilgiliydi. Birçok iktisatçıya göre savaş sonrasında dünya ekonomik ve siyasi hayatı tekrar bir bunalımın eşiğine gelebilirdi. Bunun önlenmesi için ekonomik anlamda uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin nasıl hızlandırılacağı ve AGÜ'lerin buna nasıl katkı yapacağı merak konusuydu (Kaynak, 1990, s.2). Aslında azgelişmişlik bir ülkenin veya ulusun bir özelliğidir ve bu özelliğin var olması da bazı kriterlere bağlanmıştır. Bu kriterler ekonomik açıdan; bir ülkenin kişi başına düşen gelir seviyesinin düşüklüğü, yüksek oranlı işsizlik ve enflasyon, yetersiz tasarruf ve yatırımlar, sermaye yetersizliği, emek gücüne dayanan üretim süreci vb. gösterilebilir. Ancak azgelişmişliği yalnızca ekonomik açıdan yani bazı sayısal büyüklüklerle açıklamak doğru değildir. Azgelişmişlik aynı zamanda sosyal ve kültürel bazı kriterleri de içermektedir. Örneğin, hızlı nüfus artışı, ulusun yaşadığı beslenme problemleri, okullaşma oranının yetersizliğine bağlı olarak eğitim seviyesinin ve okuma-yazma oranının düşüklüğü, sağlık koşullarının bozukluğu, elverişsiz yaşam bölgeleri, beslenme yetersizliği toplumca kullanılan teknoloji seviyesinin yetersizliği vb. gösterilebilir (Kaplan, 2004, s.10).

Günümüzde ILO tarafından önerilmiş ve BM Uzmanlar Komisyonunca benimsenmiş, “Yaşam Standardı Kriterleri” olarak bilinen kriterler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini sınıflandırabilmeyi mümkün kılmaktadır. Çünkü toplumların nasıl bir yaşam standardı gerçekleştirdikleri ya da hedefledikleri ile oradaki gelişmişlik düzeyi arasında sıkı bir ilişkiden söz edilebilmektedir. Yaşam standardı kriterleri (Canbolat, 1999, s.12);

- Sağlık ve Nüfus
- Gıda ve Beslenme
- Eğitim ve Öğretim
- Çalışma Koşulları
- İstihdam Durumu
- Genel Talep ve Tasarruf
- Nakliye(ulaşım)
- Konut ve Elbise

- Dinlenme ve Boş Zaman
- Sosyal Güvenlik
- Beşeri Özgürlük

Az gelişmişlik bir ülkenin yakalanmış olduğu bir hastalık olarak değerlendirilebilmektedir ve bu hastalığı dünya nüfusunun dörtte üçlük kısmı son elli yıldır çok yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Ancak bu hastalığın ülkelerin başına neden bela olduğu halen tartışma konusudur. Bu konuda bazı düşünceler ortaya atılmıştır. Bir görüşe göre az gelişmişliğin sebebi ülkelerin kültürel yetersizliğidir ve bu yüzden kalkınma eğilimine yatkın olmadıklarını belirtirler ya da az gelişmiş çoğu ülkenin bu durumunu kaynak donanımının, iklim ve çevre koşullarının, aşırı nemli veya kurak oluşuna, topraklarının verimsizliğine ve yeraltı kaynaklarının yetersizliğine indirgemektedir. Başka bir grup ise bu ülkelerin az gelişmişliğini tarihsel gelişme sürecinde geride kalmalarına bağlamaktadır. Bu görüşe göre her ulus tarihsel süreçte gelişmenin belirli bir aşamasında bulunmaktadır ve işte az gelişmiş ülkeler bu süreçte geride bir konumda kalmışlardır ve tarihi geriden takip etmişlerdir (Başkaya, 2000, s.54).

Bu ülkeleri yakalandıkları bu hastalıktan kurtarmak için de özellikle ikinci dünya savaşının ardından özellikle gelişmiş ülkeler, kurulan uluslararası örgütler ve bunun yanında birçok ekonomist çeşitli kalkınma stratejileri geliştirmişlerdir. Bu örgütlerden ilk olarak Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), AGÜ'lere kalkınma sermayesi sağlamak amacıyla kurulmuştur. Ardından kurulan Dünya Bankası ve IMF, özellikle 1980'lerle beraber birçok AGÜ'de istikrar ve yapısal uyum programları ile bu ülkelerin kalkınma süreçlerine doğrudan etki etmişlerdir. Günümüzde aslında yapılmak istenen bu ülkeleri kalkındırmak olsa da temelde düşünülen açlık sınırında yaşayan bu ülkelerdeki insanların minimum yaşam standardında yaşamalarına imkân sağlamaktır. 1944 Bretton Woods görüşmeleriyle temeli atılan Dünya Bankasının temel görevi gelişmekte ya da az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeleri sırasında onlara yol göstermektir. Dünya Bankasının anlaşma belgesinde de yazmaktadır ki; banka ilgili az gelişmiş ülkelere yalnızca kredi yoluyla finansal destek sağlamak değil, ülkelerin kalkınmaları için gerekli tüm unsurların elde edilmesi için onları teşvik etmektedir. Son yıllarda banka beş farklı rol üstlenmektedir. Aslında kalkınma iktisadının ortaya çıktığı ve bilimsel bir temele yerleşmeye başladığı yıllarda birçok gelişmiş ülke ekonomisti, yazarı, düşünürü ve kalkınma iktisadına

katkısı olan her bir kimse yanlış giden bazı şeylerin sinyalini o günlerde vermişlerdir. Sanayi devrimi ile birlikte kalkınma yarışına başlayarak bu yolculuklarını tamamlayan gelişmiş ülkelerin gittiği yoldan ya da başka bir deyişle benzer politika ve stratejilerle az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarının olanaksızlığını itiraf etmişlerdir. Yaklaşık 50 yıldır devam eden az gelişmiş ülkelerin kültürel, sosyal ve siyasal özellikleri değerlendirilmeden yapılan tüm kalkınma çalışmalarının aslında kendi içinde ne büyük bir ikileme olduğu ve bunların uygulanabilirliğinin olanaksızlığı ve teoriden öteye gidemeyeceği yıllar önce üstü kapalı bir şekilde ortaya konmuş bir gerçektir. Bugünkü gelişmiş ekonomilerin geçmişte uygulamış olduğu liberal politikaların, gerekli altyapı sağlanmadan bebek durumda olan az gelişmiş ülke ekonomilerine uygulanmış olması, beraberinde bu ekonomilerin gelişmeden sürekli yerinde saymalarına yol açmıştır (Güldağ, 1993, s.33).

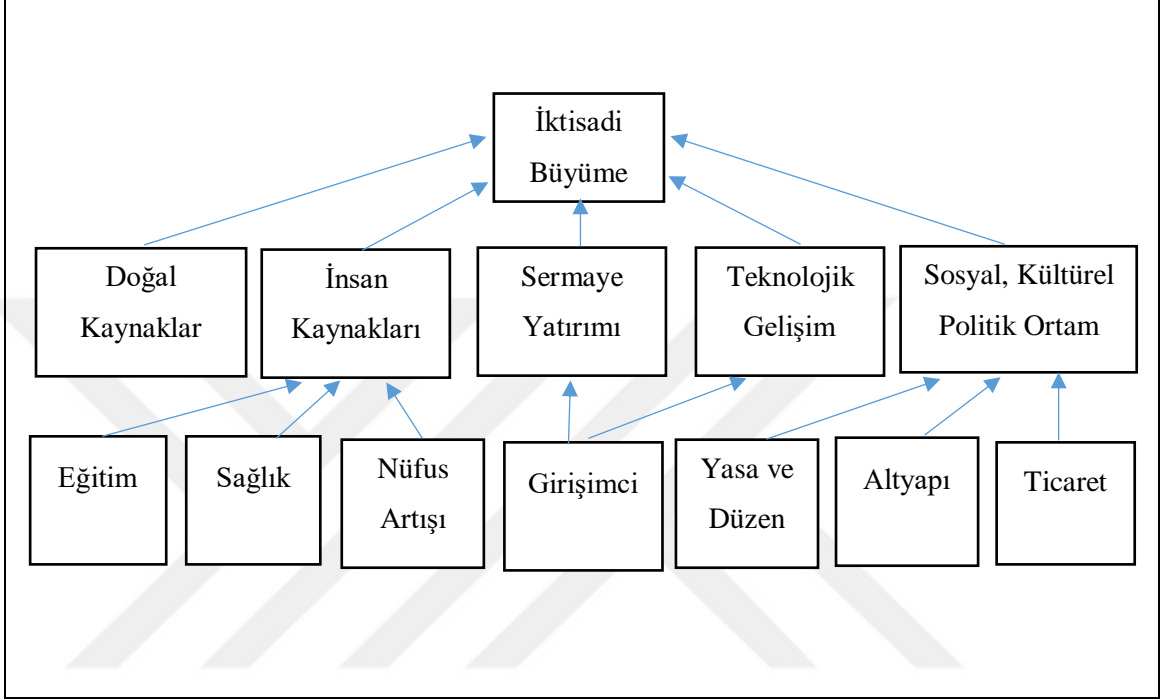
2.2. Büyüme Kavramı

2.2.1. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

İnsan ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin hiçbiri ülkede kolayca ulaşabilir ve hazır halde mevcut değildir. Her mal ve hizmeti elde etmek için üretim faktörlerine dar ve klasik anlamda ihtiyaç vardır. Üretim olabilmesi için saydığımız üretim faktörleri bu sürece dâhil edilmiştir. Bu bağlamda unutulmaması gereken en önemli şeylerden biri bireyin refah düzeyinin ve toplumun, o toplumda tüketilen mal ve hizmetlerin miktarı ile doğru yönlü bir ilişki olmasıdır. Bu nedenle daha fazla tüketmek için daha fazla üretme gerçeği kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Mevcut üretim faktörlerinin miktarında, verimliliğinde veya mevcut üretim faktörlerinin seviyesinde bir artışla daha fazla üretim mümkün olacaktır. Bir toplum kaynaklarını artıramaz ve gerekli üretimi sağlayamazsa, sosyal refah düzeyi hiçbir zaman potansiyel seviyesine ulaşamayacaktır (Karakayalı ve Dilber, 2013, s.45).

Ekonomik büyüme, bir ülkede üretim miktarında gerçek bir artış olduğu sürece, üretim sürecine dâhil olan üretim faktörlerinin miktarındaki artıştan sonra ekonominin büyümesi oluşmuştur. Bir ekonominin uzun vadeli ekonomik büyümesini belirleyen temel faktörler, ülkenin iş gücü, maddi ve insan sermayesi birikimleri, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ve teknolojik gelişmelerdir (Taban, 2008, s.17). Bir toplumun içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve politik ortam, ekonominin büyüme hızını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Bir toplumdaki dini, ahlaki, politik ve kültürel

değerler ve ekonomik faaliyetlerin baskın olduğu politik teoriler ve kurumlar ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerdir. Ayrıca ekonomideki rekabet koşulları ya da tekel koşulları, kamu sektörünün boyutu ya da kamu sektörünün ekonomiye müdahalesi, ekonomik faaliyetlerdeki sosyal koşullar gibi ekonomik olmayan faktörler, insanların alışkanlıkları, davranışları ve düşünme biçimleridir (Özsağır, 2011, s.378).

Şekil 2. Bilgi Ekonomisinde Büyüme Etkileyen Unsurlar

Kaynak : Kaynak: Tucker, I., B., Macroeconomics For Today, Secon Edition, Sout-Westteren College Publicshing, Newyork. 2000.

a) İnsan Kaynakları:

İnsan kaynakları kuşkusuz uzun yıllardan beri iktisatta baskın faktör olan üretim faktörlerinin ön saflarında yer almıştır. Buna göre ekonomik büyüme ekonomideki mevcut işgücü miktarına ve bu işgücünün kalitesine göre farklılık göstermiştir (Taban, 2008, s.19). İnsan sermayesi, insana özgü yeteneklerin toplamı olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda, insanların kendilerini geliştirmek için yaptıkları tüm çabalar, insanların üretkenliğinde bir geri besleme üretecektir (Parasız, 2005, s.10). Ekonomik büyüme üzerine yapılan araştırmanın önemli bir parçası, nüfus artışı ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıdır. Malthus'tan bu yana birçok ekonomist, klasik paradigmasıyla, nüfusun işgücünde sınırsız bir artış, azalan verim kanununun ortaya çıkmasına neden olacağını çizdi. İşgücünün nüfus artışına bağlı olarak artması,

emeğin marjinal verimliliğini, emeğin ortalama üretkenliğinden daha hızlı artırdığı sürece ekonomik büyüme gerçekleşmeye devam edecektir (Taban, 2008, s.18).

İşgücündeki artışın üretim üzerindeki etkisini incelerken, bahsettiğimiz çalışmanın marjinal üretkenliği kavramı ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda üretimde kullanılan emek miktarındaki bir değişim, diğer üretim faktörlerinde meydana gelebilecek değişiklikten daha az olduğu sürece, çıktıya bir katkısı olacaktır (Parasız, 2005, s.11).

b) Sermaye Birikimi:

Modern ekonomilerde, en büyük paya sahip olan üretim faktörü "sermaye", ürünün seviyesine en üst düzeyde ulaşabilmek ve gelişmiş seviyeye ulaşmak için diğer üretim faktörlerinin yanı sıra zıt etkiye sahiptir. Ülke durumu insanların üretim için ürettiği tüm üretim araçlarının genel adıdır. Ülke ekonomisinde üretim artışı sağlayan enstrümanlar, makineler, ulaşım sistemleri ve araçları, endüstriyel ekipmanlar, fabrikalar farklı fiziki sermayeler oluşturmaktadır (Taban, 2008, s.19). Emeğin marjinal üretkenliği kavramında bahsettiğimiz gibi emeğin etkinliğinde kilit rol oynayan üretim faktörü sermaye olarak karşımıza çıkar. Fiili sermaye birikimi emeğin üretim artışına katkıda bulunurken aynı zamanda emek başına sermaye birikiminin artması da verimlilik düzeyini artıracaktır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin bir diğer önemli unsuru olan emek faktörü, üretim sürecinde daha verimli kullanılacaktır (Parasız, 2005, s.13).

Bir ülkede hızlı ekonomik büyümenin yaşanmasının en temel koşulu, milli gelirin büyük bir kısmının kurtarılması ve yatırımlara aktarılmasıdır. Azgelişmiş ve ekonomik büyüme sürecinde olan gelişmekte olan ülkelerin zaten hâlihazırda düşük tüketim eğilimlerini ortadan kaldırmak ve tasarruflarını dolayısıyla sermaye birikimini artırmak çok zordur. Bu nedenle söz konusu ülkeler için özellikle az gelişmiş ülkelerin mevcut tüketimlerini terk etmeleri ve yurt içi tasarruf eğilimlerini arttırmaları çok önemsenmiştir (Karakayalı ve Dilber, 2013, s.48).

c) Doğal Kaynaklar:

Ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlayan geleneksel üretim faktörlerinden biri doğal kaynaklardır. Bu bakımdan doğal kaynaklar doğada ortaya çıkan ve insan ihtiyaçlarını karşılayabilecek ya da kullanıma hazır hale getirilebilen tüm

varlıklar olarak ifade edilebilir. Toprak, orman, hava ve su yenilenebilir doğal kaynaklara örnek olurken; Yenilenebilir olmayan doğal kaynaklar arasında petrol yatakları, doğal gaz, nikel, demir ve diğer mineraller bulunur. Hayvanlar ve ormanlar yaşayan doğal kaynaklara örnek olarak gösterilebilirken; Fosil yakıtları ve mineralleri yaşayan doğal kaynaklara gösterebiliriz (Taban, 2008, s.20). Doğal kaynakların miktarının büyük olması ülkenin büyümesine her zaman katkıda bulunamaz. Önemli olan mevcut doğal kaynakların bilgi ve teknoloji açısından en uygun şekilde değerlendirilebilmesidir (Karakayalı ve Dilber, 2013, s.49).

d) Teknolojik gelişme:

Üretim faktörlerinin çıktı üretmek için birlikte nasıl kullanılması gerektiği hakkında bilgi üretim teknolojisi olarak tanımlanabilir ve üretim faktörlerinin çıktı üretmek için bir araya getirdiği bilgi birikiminin sonucu olarak teknolojik gelişme olarak tanımlanır. Bu nedenle üretim faktörlerinin miktarında bir değişiklik olmasa bile bu faktörlerin verimliliğinin artmasının, üretimde bir artışa yol açacağı açıktır. Faktörlerin verimliliğindeki artış, üretim faktörlerinin sabit olduğu ve daha fazla üretimin ortaya çıkmasıyla ortaya çıkacaktır. Bu ekonomik büyüme tanımının bir parçası olarak ifade ettiğimiz gibi R. Solow'un teknolojik gelişme teorisinden kaynaklanmıştır (Ünsal, 2007, s.191).

2.2.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri

İstikrarlı ekonomik büyüme ve buna imkân sağlayan gelişmiş bir ekonomik yapı, kalkınma çabası içerisindeki her ülkenin ana hedefi durumundadır. Ekonomik büyüme, mal ve hizmet üretiminde ve üretim kapasitesindeki olumlu gelişmelere bağlı olarak kişi başına reel GSYİH'deki artışlar olarak tanımlanması yanında bir ülkenin sahip olduğu temel değişkenlerde kişi başına daha yüksek bir hâsıla sağlayacak şekilde oluşan niceliksel artışlar olarak da tanımlanabilmektedir (Tanrıku, 1983, s.3).

18. yüzyılla beraber Adam Smith önderliğindeki klasik iktisatçıların büyüme ile ilgili çalışmalarına bakıldığında klasik büyüme modeli şu unsurlara dayanmaktadır (Yılmaz, 2005, s.20);

- Sermaye birikimi
- Nüfus Artışı
- Emek verimliliği

Klasik iktisatçılar büyümenin temel faktörü olarak sermaye birikimi sağlamanın gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Bununla beraber klasikler, toplumların ne kadar yeni sermaye yatırımında bulunurlarsa bulunsunlar, yani sermaye güçlerini ne kadar artırırorsa artırınsınlar, her zaman asgari geçim düzeyinde yaşamaya mahkûm olacaklarına inanıyorlardı. Bunun altında yatan neden toplumlarda oluşabilecek yüksek verimlilik seviyesinin nüfus artışına neden olmasına karşın, bu artışın verimliliği olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesiydi (Yumuşak, 2007, s.35).

20. yüzyıla kadar genelde klasik iktisadın varsayımları çerçevesinde değerlendirilen büyüme anlayışı ortaya konan çağdaş teoriler ışığında farklı bakış açıları ile ele alınmaya başlamıştır. Özellikle ikinci dünya savaşı ile birlikte kalkınma olgusunun ekonomiler için önceliğinin giderek artması büyüme ve kalkınma temelinde ortaya konan analizlerin paralellik göstermesine neden olmuştur. Bunun oluşumunda dünya savaşı sonunda gelişmiş ülkelerin yanı sıra azgelişmiş ülkelerde de hızlı bir ekonomik büyüme sürecine girmelerine rağmen az gelişmiş ülkelerde yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı gibi problemlerin varlığını halen sürdürüyor olması kalkınma kavramının yeniden irdelenmesine yönelik çalışmalarla beraber, büyüme modellerinin ve belirleyicilerinin daha ayrıntılı ve sosyal temellere yerleştirilmesine neden olmuştur (Tanrikulu, 1983, s.5).

2.2.2.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Roy Harrod (1939) ve Evsey Domar'ın (1946), J. M. Keynes'in temel makro ekonomik görüşlerini ve özellikle de gelir oluşumu teorisini dinamik bir hale getirmek amacıyla ayrı ayrı yaptıkları çalışmaları arasında çok az farklılık bulunması sebebiyle tüm çalışmaları ortak bir isim altında Harrod-Domar Büyüme Modeli olarak ifade edilmektedir. Bu model yardımıyla büyüme süreci ilk kez sistematik bir biçimde incelenme şansı bulmuştur (Berber, 2001). Harrod-Domar modeli, sermaye stoku ile homojen çıktı arasındaki dinamik bir ilişkiyi açıklar. Modele göre bir dönemin sermaye birikimi bir sonraki dönemin çıktısının kaynağıdır. Genel olarak modelde tek faktör; fiziksel sermaye stoku ile ekonomik büyümeyi açıklama yoluna gidilmiştir (Doğan, 2006, s.6).

Gelişmiş ekonomilerde tam istihdam gerçekleştirmek için gelir, tasarruf, yatırım ve üretim arasında bir dengelemeyi hedef alan Harrod-Domar modeli büyümenin unsuru olarak yatırımı kabul etmektedir. Model açısından büyüme;

sürdürülmesi çok zor bıçak sırtı denge şartlarına bağlı olduğundan, ekonomilerde ortaya çıkabilecek dengesizliklerde ve bu dengesizliklerin giderilmesinde devletin aktif ve sürekli bir dengeleyici rol üstlenmesinin gerekliliği önemle vurgulanmıştır (Tanrıkulu, 1983, s.7). Harrod-Domar modelinin temelini oluşturan yatırımın, ülke ekonomisi üzerinde iki yönlü bir etkisi olduğu varsayılmıştır. Bunlar; yatırımların gelir artırıcı etkisi ve yatırımların kapasite artırıcı etkisidir. Her ne kadar Harrod ve Domar gelişmiş ülkelerde oluşabilecek yatırımların kapasite artırıcı rolüne dayalı bir büyüme modeli oluşturmuşlarsa da bu model birçok GOÜ'lerde kalkınma plan ve programlarında yol gösterici bir rol üstlenmiştir. Uygulamadaki modelin en temel özelliği tasarruf miktarının yatırımlar içerisindeki payını artırarak yoğun bir sermaye düzeyine ulaşılması ile ülkelerin gelişim yolunda istikrarlı bir büyüme oranına sahip olabilecekleridir (Eşiyok, 2002, s.39).

Harrod-Domar büyüme teorisini temel alan modellerde, belirli bir yatırım artışının üretken kapasiteyi ne oranda artıracığı ya da belirli bir büyüme hızını sağlayabilmek için ne kadar yatırım yapılması gerektiği konusunda tahminler yapılır. Harrod-Domar tipi büyüme modelinin kullanıldığı planlama tekniğinde ekonominin büyüme hızı, yani sabit fiyatlarla milli gelirdeki artış hızı, ekonominin bütününe ilişkin olarak hesaplanan sermaye-hasıla oranı yardımıyla hesaplanır. Bu yapılırken beklenen dış tasarruf miktarı da göz önünde tutulur. Planlanan dönemde öngörülen milli gelir artışları için gereken yatırım ve tasarruf düzeyleri bu aşamada belirlenir. Türkiye'de 1963 yılından itibaren uygulamaya alınan beş yıllık kalkınma planlarının ilk beşinde zaman içerisinde geliştirilmekle beraber Harrod-Domar büyüme modeli kullanılmıştır. Bu modelin varsayımları ışığında oluşturulan tüm kalkınma planlarında; ilk olarak ulaşılmak istenen ve ülkenin olanakları açısından makul olan bir büyüme hızının seçiminden sonra, yaklaşık olarak hesaplanan ve modelin temelini oluşturan sermaye-hasıla katsayısı yardımıyla gerekli yatırım ve tasarruf hedefleri saptanmış ve yatırımlar ile tasarrufları bu hedeflere ulaştıracığı öngörülen ekonomik politikalar uygulamaya konmuştur. Yapılan bu planlama çalışmalarının ardından büyüme modelinde ifade edildiği gibi ekonominin makro değişkenleri arasında bir denge kurulmuştur (Tanrıkulu, 1983, s.9);

- Kaynak-Harcama Dengesi
- Yatırım-Tasarruf Dengesi
- Finansman Dengesi

- Ödemeler Dengesi

2.2.2.2. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Neo-Klasik büyüme modeli, Solow (1956)'un "A Contribution To The Theory Economic Growth" adlı çalışması temel alınarak geliştirilmiştir. Genel olarak çalışmada; tasarruflar, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş olan Solow'un analizinden yola çıkarak geliştirilen teorinin varsayımları şu şekilde sıralanabilir;

- Piyasalarda tam rekabet ve tam istihdam koşulları geçerlidir,
- Üretim fonksiyonu için ölçeğe göre sabit getiriler söz konusudur,
- Ekonomide azalan verimler kanunu geçerlidir ve sermayenin azalan marjinal verimliliği söz konusudur,
- Üretimde kullanılan emek ve sermaye girdilerinin birbirinin yerine kullanılması mümkündür.
- Modelde bağımsız bir yatırım fonksiyonu yoktur. Yani tasarruf ve yatırım birbirine eşittir.
- Teknoloji; dışsal bir faktör olarak modele dâhil edilmiştir ve ülkeler ek bir maliyete katlanmadan teknolojiden yararlanmaktadırlar.

Formülasyondan da görüldüğü gibi ortaya konan çalışmalar sonucunda ekonomik büyümenin yalnızca üretimde kullanılan emek ve sermaye stokundaki artışların ağırlıklı ortalamasıyla açıklanamayacağı anlaşılmıştır. Gerçek hayatta doğrudan gözlenmesi mümkün olmayan unsurların ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Bunların başında teknolojik gelişme gelmektedir. Teknolojik gelişme, aynı emek miktarı ve sermaye stoku ile daha fazla üretim yapılmasını sağlar. Ancak Neo-Klasik Büyüme modelinde teknoloji, kara bir kutu şeklinde değerlendirilmiş ve modele de kaynağı belli olmaksızın tesadüfi bilimsel ilerlemelere indirgenmiş dışsal bir faktör olarak modele dahil edilmiştir (Tanrıku, 1983, s.10);

2.2.2.3. İçsel Büyüme Modeli

Ekonomik büyümeyi; üretim faktörleri, sermaye ve işgücündeki artışlar ile teknolojik gelişmeye dayalı işgücündeki etkinliğe bağlayan Neo-Klasik Büyüme modelinin büyüme sürecinin anlaşılması adına oldukça önemli katkıları olmasına karşı ekonomik büyümenin temel belirleyici faktörlerinin ortaya konması ve analizi

konusunda yetersiz kalmıştır (Ercan, 2002, s.129). İçsel büyüme modeli; bilgi, beşeri sermaye ve teknolojik gelişmenin hiçbir farklılık olmaksızın, emek ve sermaye faktörleri gibi büyüme modellerinde içselleştirildiği bir durumu ifade eder. Yani büyümenin ekonomik sistemin kendi içinde sahip olduğu dinamiklere bağlı çeşitli faktörlerin etkileşimiyle içsel olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Neo-Klasik Büyüme modeline alternatif olarak geliştirilen içsel büyüme modelinin ortaya koyduğu varsayımlar;

- Neo-Klasik modeldeki sermayenin azalan getirisinin yerine sabit ya da artan getirinin varlığı,
- Neo-Klasik modelde hakim tam rekabet olgusu terk edilerek modelde eksik rekabet koşullarının etkinliği,
- Teknoloji içselleştirilerek, Ar-Ge ve teknolojik yayılmanın büyüme üzerindeki etkilerinin inceleme alanına girmesi,
- Fiziksel sermayeden çok beşeri sermayenin büyümede ana faktör olarak ele alınması,
- Teknoloji ve beşeri sermaye faktörlerine gerekli yatırımların yapılması sonucunda yaparak hatta izleyerek öğrenme süreçlerine imkan sağlanması.

İçsel büyüme modelinin temel yapısını açıklamak adına ortaya konan bu varsayımlardan hareketle ekonominin işleyişiyle ilgili olarak şu sonuca varılabilir. Neo-Klasik Büyüme modeline göre sermayenin azalan getirisine bağlı olarak ekonomi durağan duruma doğru bir yol izlerken; İçsel Büyüme modelinde ise sermaye birikimi getiriler üzerinde negatif bir etki yaratmadığı ve sürdürülebilir bir büyüme sağladığı için durağan durum düzeyi gerçekleşmemektedir (Yılmaz, 2005, s.75).

Özetle, Neo-Klasik Büyüme modelinin ülkelerin reel büyüme oranlarının uzun dönemde birbirine yakınsayacağı ve az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayacağı varsayımının içsel büyüme modeli tarafından reddedildiği ifade edilebilir. Büyüme teorisine yeni bir çerçeve kazandıran içsel büyüme modelinin oluşumunda; Romer'in teknoloji düzeyi ve Ar-Ge faaliyetleri ile ilgili çalışması ve Lucas'ın beşeri sermaye üzerine inşa ettiği büyüme analizinin büyük katkısı olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK TÜRKİYE VE GÜNEY KORE’NİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. Literatür Taraması

Zhang (2001), 1984-1998 döneminde yıllık veriler kullanarak Çin ekonomisi için yaptığı çalışmada kesit (cross-sectional) analizi ile UDY ve ekonomik büyüme arasında UDY’den ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Aytekin (2006), ‘Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Etkileri ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler’ isimli Doktora Tezi çalışmasında, Doğrudan Yabancı Yatırımların ekonomik performans üzerinde canlandırıcı, refah düzeyini artırıcı ve finansman sorunlarını giderici yönde değerlendirmesi yapılmıştır. Küreselleşme çerçevesinde Türkiye’nin nasıl bir küresel strateji içinde olması gerektiği de sonuç ve önerilerle ortaya konulmuştur.

Kholdy ve Sohrabian (2005), 1975-2002 döneminde yıllık veriler kullanarak 25 ülke için yaptıkları çalışmada Granger nedensellik testi ile ekonomik büyüme ve finansal gelişmişlik arasında çift yönlü, DYY ile finansal gelişmişlik arasında da çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiş ancak DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Johnson (2006), 1980-2002 döneminde yıllık veriler kullanarak 90 ülkeyi kapsayan çalışmasında, yatay kesit (cross-sectional) analizi ve Hausman testi ile gelişmekte olan ülkelerde DYY’nin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilirken, gelişmiş ülkelerde ise değişkenler arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Craigwell (2006), 1970-2003 döneminde, yıllık veriler kullanarak 20 Karayip ülkesi için yaptığı çalışmada Granger nedensellik testi ile DYY ve istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Hsiao ve Hsiao (2006), 1986-2004 döneminde yıllık veriler kullanarak Çin, Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Malezya, Filipinler ve Tayland'ı kapsayan çalışmalarında DYY, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. JJ Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testinin uygulandığı zaman serisi analizinde edinilen sonuçlar ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiştir. Panel veri analizinde uygulanan Granger nedensellik testinde ise DYY'den ekonomik büyümeye tek yönlü, doğrudan nedensellik ilişkisi, DYY'den ihracata tek yönlü dolaylı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kinoshita ve Lu (2006), 1970-2000 döneminde yıllık veriler kullanarak 42 gelişmekte olan ülke ekonomisi için yaptıkları çalışmada EKK ve GLS yöntemi ile DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada DYY'nin tek başına ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı, gerekli altyapı yatırımlarının yapılması ve DYY'nin beraberinde teknoloji transferini de getirmesi koşuluyla DYY ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.

Zhao ve Du (2007), 1985-2003 döneminde yıllık veriler kullanarak Çin ekonomisi için yaptıkları çalışmada Toda ve Phillips nedensellik testi ve ECM ile DYY ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı tespit edilmiş, Çin ekonomisindeki gelişmelerin DYY'yi arttırdığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

Nunnenkamp ve Bremont (2007), 1994-2006 döneminde yıllık veriler kullanarak Meksika ekonomisi için yaptıkları çalışmada GMM ile Meksika'da DYY'nin istihdam üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. İstihdam üzerinde olumlu etkinin yalnızca mavi yakalı işgücü üzerine olduğu DYY'nin beyaz yakalı işgücünü herhangi bir şekilde etkilemediği yine analiz sonuçlarından elde edilmiştir.

Jayaraman ve Singh (2007), 1970-2003 döneminde yıllık veriler kullanarak Fiji ekonomisi için yaptıkları çalışmada Granger nedensellik ve ARDL analizi uygulayarak DYY ile istihdam arasında, DYY'den istihdama doğru uzun dönem ilişki ve DYY ile ekonomik büyüme arasında, yönü DYY'den ekonomik büyümeye kısa dönem nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Karagöz (2007), 1970-2005 döneminde yıllık veriler ile Türkiye ekonomisi için yaptıkları çalışmada DYY ile istihdam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. JJ eş-bütünleşme

ve Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışmada Türkiye ekonomisi için DYY ile istihdam arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Okuyan ve Erbaykal (2008), 1970-2006 döneminde yıllık veriler kullanarak dokuz gelişmekte olan ülke için yaptıkları çalışmada DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. TY VAR nedensellik analizinin uygulandığı çalışmada altı ülke için ekonomik büyümeden DYY'ye tek yönlü, bir ülke için DYY'den ekonomik büyümeye tek yönlü ve iki ülke için DYY ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Tang ve diğerleri (2008), 1988-2003 döneminde aylık veriler kullanarak Çin ekonomisi için yaptıkları çalışmada JJ eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testlerini uygulayarak yurtiçi yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, DYY'den ekonomik büyümeye ve yurtiçi yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu saptamışlardır.

Ajaga ve Nunnenkamp (2008), 1997-2001 döneminde yıllık veriler kullanarak ABD ekonomisi için yaptıkları çalışmada JJ eş-bütünleşme ve TY VAR nedensellik testi ile DYY ile istihdam arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Herzer ve diğerleri (2008), 1970-2003 döneminde yıllık veriler kullanarak 28 gelişmekte olan ülke için yaptıkları çalışmada DYY'nin büyümeye etkisini EG, ECM, JJ ve GH eş-bütünleşme analizi ile inceleyerek uygulamanın yapıldığı ülkelerin çoğunda DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun ya da kısa dönemli bir ilişkiye rastlanmazken, bazı ülkelerde DYY'den ekonomik büyümeye tek yönlü uzun dönem ilişkisi olduğunu bulmuşlardır.

Mun ve diğerleri (2008), 1970-2005 döneminde yıllık veriler kullanarak Malezya ekonomisi için yaptıkları çalışmada EKK yöntemiyle DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Malezya'da DYY ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Wang ve Wong (2009), 1970-1989 döneminde yıllık veriler kullanarak 69 ülke için yaptıkları çalışmada, SUR yöntemi ile ekonomik büyüme ve DYY arasındaki ilişkiyi inceleyerek DYY'nin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Ancak çalışmaya göre DYY'nin ekonomik büyümeyi olumlu

etkileyebilmesi için ev sahibi ülkenin belli bir finansal gelişmişlik ve beşeri sermaye düzeyine ulaşması gerekmektedir.

Lee ve Chang (2009), 1970-2002 döneminde yıllık veriler kullanarak 37 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, finansal gelişmişlik, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada uygulanan Pedroni eş-bütünleşme ve ECM sonuçlarına göre uzun dönemde finansal gelişmişliğin ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediği ve finansal gelişmişlik düzeyindeki artış ile birlikte DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Falki (2009), 1980-2006 döneminde yıllık veriler kullanarak Pakistan ekonomisi için yaptığı çalışmada EG eş-bütünleşme ve EKK ile regresyon analizi uygulamıştır. Elde edilen sonuçlar, DYY'nin çalışmanın yapıldığı dönemde ekonomik büyüme üzerinde hatırı sayılır bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Çalışmada DYY'nin ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilmesi için altyapı yatırımlarında ve işgücü niteliğinde iyileşmenin olması ve makroekonomik göstergelerin istikrarlı bir seyir izlemesi gerektiği belirtilmiştir.

Choy ve diğerleri (2009), 2004-2007 döneminde yıllık veriler kullanarak Çin'in 25 farklı bölgesi için yaptıkları çalışmada Hausman testi ile DYY ve yurtiçi sermaye stoku arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada DYY girişlerinin yurtiçi sermaye stokunu arttırdığı tespit edilmiştir.

Elia ve diğerleri (2009), 1996-2002 döneminde yıllık veriler kullanarak İtalya ekonomisi için yaptıkları çalışmada DYY'nin işgücü talebine etkisini ve DYY'nin işgücünün niteliğine göre nasıl bir etki yarattığını araştırmışlardır. SUR yöntemi ile yapılan analizler sonucunda DYY'nin nitelsiz işgücü talebinde azalmaya, nitelikli işgücü talebinde ise artışa neden olduğu saptanmıştır.

Wijeweera ve diğerleri (2010), 1997-2004 döneminde yıllık veriler kullanarak 45 ülke için yaptıkları çalışmada DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışmada ülkelerde nitelikli işgücü olması koşulu ile DYY'nin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ruxanda ve Muraru (2010), 2000-2008 döneminde üçer aylık veriler kullanarak Romanya ekonomisi için yaptıkları çalışmada 2SLS ve 3SLS yöntemi ile

DYY ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Ayaydın (2010), 1970-2007 döneminde yıllık veriler kullanarak Türkiye ekonomisi için yaptığı çalışmada JJ eş-bütünleşme ve VAR nedensellik analizini uygulayarak Türkiye’de DYY’den ekonomik büyümeye, tek yönlü, pozitif nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Gerçeker (2010), 1995:1-2007:9 döneminde aylık veriler kullanarak Türkiye ekonomisi için yaptığı çalışmada VAR, Granger nedensellik ve JJ eş-bütünleşme ile DYY’nin ekonomik büyüme üzerine etkisini analiz etmiştir. Çalışmada kısa dönemde DYY’den ekonomik büyümeye doğru pozitif nedensellik ilişkisi ve uzun dönemde ekonomik büyüme ile DYY arasında eş-bütünleşme ilişkisi olduğu bulunmuştur.

Mpanju (2012), 1990-2008 döneminde yıllık veriler kullanarak Tanzanya ekonomisi için yaptığı çalışmada DYY’nin istihdam üzerinde herhangi bir etki yaratıp yaratmadığını incelemiştir. EKK ile regresyon analizinin uygulandığı çalışmaya göre Tanzanya’da DYY istihdamı olumlu etkilemektedir.

Liu (2012), 1985-2008 döneminde yıllık veriler kullanarak Çin ekonomisi için yaptığı çalışmada DYY’nin istihdama olan etkisini araştırmıştır. Çalışmada uygulanan EG eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi sonuçlarına göre Çin ekonomisinde DYY artışı istihdamı olumlu etkilemektedir.

Tekin (2012), 1970-2009 döneminde yıllık veriler kullanarak 18 az gelişmiş ülkeyi kapsayan çalışmasında SUR yöntemi ile Granger nedensellik testi uygulayarak DYY, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ülkeler için farklı sonuçlar elde edilmiştir. İhracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakıldığında yalnızca 3 ülkede ekonomik büyümeden ihracata tek yönlü ve yine yalnızca 3 ülkede ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Ekonomik büyüme ve DYY ilişkisinde ise 2 ülkede DYY’den ekonomik büyümeye, tek yönlü ve 5 ülkede ekonomik büyümeden DYY’ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. DYY ile ihracat ilişkisinde 7 ülkede DYY’den ihracata doğru, yine 7 ülkede ihracattan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.

Göçer ve diğerleri (2013), 2000:1-2011:1 döneminde üçer aylık veriler kullanarak Türkiye ekonomisi için yaptığı çalışmada ihracat ve DYY'nin işsizlik üzerine etkilerini incelemişlerdir. Sınır testi yaklaşımının uygulandığı çalışmaya göre Türkiye'de ihracat ve DYY, işsizliği azaltmaktadır. İhracatın işsizlik üzerindeki azaltıcı etkisi az olmakla birlikte DYY'ye göre daha güçlüdür.

Doğan (2013), 1979-2011 döneminde yıllık veriler kullanarak Türkiye ekonomisi için yaptığı çalışmada DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. JJ eşbütünleşme ve Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışmada DYY ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem eş-bütünleşme ilişkisi ve kısa dönemde iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Özgür ve Demirtaş (2015), 1992-2013 döneminde üçer aylık veriler kullanarak Türkiye ekonomisi için yaptıkları çalışmada finansal gelişme ve DYY'nin ekonomik büyüme üzerine etkilerini araştırmışlardır. JJ eş-bütünleşme analizi ve kısıtsız VAR modelinin uygulandığı çalışmada DYY'nin, yeterli düzeyde olmamakla birlikte ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, finansal gelişmişliğin ise özellikle vadeli-vadesiz mevduatların etkisiyle ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Tüm tez çalışmasında yapılacak olan Panel Veri Analizi ve bunlara ait alt testler uygulanmadan önce; literatür taraması yapılarak bu analize ilişkin daha önce yapılmış benzer çalışmalar ve sonuçları incelenmiştir. Şimdi Panel Veri Analizi ile test yapılmadan önce bu analizin ne olduğu nerelerde kullanıldığı, güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğu, sonuçların hangi testlerle birlikte yorumlanması gerektiği gibi hususlar incelenecek ve akabinde Türkiye ve Güney Kore'ye ilişkin testler yapılarak çalışma sonuçlandırılacaktır.

3.2. Panel Veri Analizi

İstatistiksel veri analizinde veriler zaman faktörü dikkate alınarak üç gruba ayrılabilir. Bunlar yatay kesit verileri, zaman serisi verileri ve bunların bileşiminden meydana gelen panel verilerdir. Yatay kesit verileri zamanın belirli bir anında, çeşitli birimlerden toplanan verileri ifade etmekte olup birim ile kastedilen birey, firma, hane halkı, sektör ve ülke gibi iktisadi birimleri göstermek için kullanılmaktadır. Örneğin; 2015 yılının Temmuz ayında İstanbul'da ilçelere göre otomobil sayısı, ya da OECD ülkelerinin her birine 2016 yılında gelen toplam turist sayısı gibi. Zaman serisi

verilerinde ise belirli değişken verilerinin yıl, mevsim, ay, gün ya da saat gibi zaman birimlerine göre değerini gösteren veriler bulunmaktadır. Örneğin; yıllık ithalat, aylık ihracat, günlük altın getirileri gibi. Bir diğer önemli veri türü ise panel verilerdir. Eğer aynı birime ait veriler zaman içerisinde izleniyorsa bu tür verilere panel veriler denir. Panel veri, N sayıda yatay kesit (bireyler, hane halkları, firmalar, ülkeler) ile T sayıda zaman serisi (yıllık, aylık, günlük) verilerinin bir araya getirilmesiyle meydana gelen iki boyutlu veri bütünü olarak tanımlanabilir (Tatoğlu, 2013, s.25).

Panel veri aynı ülke, firma, kişi vb. üzerinde düzenli olarak tekrarlanan gözlemleri içerir. Panel verileri kişi ya da hane halkları üzerinde uygulanan anketlerle oluşturulabileceği gibi firmaların ya da ülkelerin belirli yıllara göre çeşitli ekonomik veya sosyal göstergelerinin bir araya getirilerek de oluşturulabilir. Örneğin OECD ülkelerine ait ekonomik sosyal ya da eğitimle ilgili değişkenleri gösteren çeşitli göstergelere ait bazı aylık ya da yıllık veriler bir araya getirilerek yaygın olarak panel veri oluşturulmaktadır. Panel veri yöntemi, çoğunlukla 1960'lı yıllarda geliştirilmeye ve dikkat çekmeye başlamıştır. Günümüzde de halen gelişmeye devam etmekte ve bu yaklaşımla ilişkili çeşitli yeni yöntemler ortaya atılmaktadır. Panel veri modelleri yapısal olarak temelde statik modeller ve dinamik modeller olmak üzere iki genel başlık altında toplanabilir. Statik modellerde, değişkenlerin birbiri arasındaki mevcut dinamik yapı dikkate alınmamakta buna karşın dinamik panel veri modellerinde ise bağımlı ve bağımsız değişkenler birbiri arasındaki dinamik yapı dikkate alınmaktadır. Panel veri analizi, özellikle son yıllarda yaygın ve sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise, panel veride yer alan karmaşık yapının analizinin yapılmasında faydalanılan bilgisayar teknolojilerinin ve paket programların gelişmesine ek olarak panel veri oluşturabilecek veri setlerinin artmasının önemli bir katkısı olmuştur (Baltagi, 2001, s.5).

Panel veride kullanılan bazı kavramlar bulunmaktadır. Dengeli panel, her bir birey için aynı sayıda zaman gözlemine (T) sahip olan panel veriye denir. Dengeli panel veride her bir birim karşılık gelen zaman verisinde herhangi bir eksik gözlem yoktur. Dengesiz bir panelde ise her bir bireyde farklı zaman gözlemleri (T_i) bulunur. Dengesiz panel veride, birimlere karşılık gelen gözlem noktalarında bazı eksik noktalar bulunmaktadır. Bunlarla beraber uzun panel veri ve kısa panel veri kavramları da panel veride sıklıkla kullanılan terimlerdir. Kısa panel veride, çok sayıda birey olup ancak her birinde az sayıda gözlem vardır. Diğer bir ifadeyle kısa panel veride, birim sayısı (N)

zaman sayısı (T)“ den büyüktür ($N>T$). Uzun panel veride ise, her birey uzun bir zaman gözlemine sahiptir ve her biri için ayrı zaman serileri analizine izin verir. Panel verilerin kullanımını sayesinde hem yatay kesit hem de zaman serisi verileri kullanımından dolayı gözlem sayılarında artış sağlanmakta, bu ise serbestlik derecesinde artışı sağlayacaktır. Böylece, birçok çok değişkenli analizde gözlemlenen çoklu doğrusal bağlantı problemi önemli düzeyde azalacaktır. Bunlarla beraber, panel veri analizine getirilen bazı varsayımlar kısıtların da azaltması ile parametre tahminlerinin güvenilirliği artacaktır (Matyas ve Sevestre, 1996, s.30).

3.2.1. Panel Veri Analizinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Ekonometrik analizler yatay kesit ve zaman serisi verileri yerine panel verileri kullanmak diğer iki veri türüne göre çeşitli avantajlar içermektedir. Panel verinin güçlü yönleri şu şekilde sıralanabilir;

- Panel veriler, zaman serisi ya da yatay kesit verileriyle ortaya çıkarılmayan çeşitli iktisadi sorunların analiz edilmesine imkân sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, bazı değişkenler ya da olgular doğası gereği anlık ya da belirli bir zamandaki ölçümle ifade edilemeyip yatay kesitsel uzunlama verileriyle ifade edildiğinden panel veriyi gerektirir. Örneğin klasik üretim modelleri analizleri, ülke ekonomilerini derecelerine göre sınıflandırmakta ve teknolojik değişiklikleri gösterebilmekte eksik kalmaktadır. Panel veriler kullanılarak, daha kapsamlı modellerin analizi yapılabilmektedir.
- Panel veride, zaman serisi ve yatay kesit verileri eş anlı olarak kullanıldığı için diğer veri türlerine göre daha çok gözlem ya da veri ile çalışılmasına imkân tanınmaktadır.
- Panel verilerin kullanımını sayesinde hem yatay kesit hem de zaman serisi verileri kullanımından dolayı gözlem sayılarında artışı dolayısıyla serbestlik derecesinde artış sağlayacaktır. Böylece birçok çok değişkenli analizde gözlemlenen çoklu doğrusal bağlantı problemi önemli düzeyde azalarak ekonometrik tahminlerin güvenilirliği ve etkinliği artmaktadır. Örnek olarak dağıtılmış gecikmeli modellerde, bazı bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri birbiriyle çoklu doğrusal bağlantı içerisinde bulunabilmektedir. Panel veriler kullanılarak bu çeşit modellerde bağımsız değişkenler arasındaki birimler arası farklılıklar ilgili modele

eklendiğinden çoklu doğrusal bağlantı sorununun önemli bir kısmı azaltılmaktadır.

- Ekonometrik analizler için kullanılan birimler çoğunlukla heterojen özellik göstermektedir. Öte yandan yatay kesit ve zaman serisi analizleri bu heterojenliği tek başına kontrol altına alamamakta iken panel veriler bu heterojenliği göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla yatay kesit verilerde, sadece birimler arası farklılık gösterilebilirken, zaman serisi verilerinde sadece birim özellikleri ifade edilebilmektedir. Panel veride ise birim özellikleriyle beraber birimler arası farklılıklar da eş zamanlı olarak gösterilebilmektedir. Panel veri modellerinde, dışlanan değişkenlerden dolayı açıklayıcı değişkenler ve hata terimi birbiriyle korelasyon içinde bulunmakta ve böylece parametre tahminleri saplamalı çıkmaktadır. Bu değişkenlerin etki düzeyleri panel veri kullanılarak kontrol altına alınarak tahminlerdeki sapmalar azaltılmakta veya büsbütün yok edilebilmektedir. Çünkü korelasyon ilişkisi olan kaynağı tespit edebilmek tutarlı tahminler elde edebilmeyi sağlamak açısından önemli bilgiler vermektedir.
- Panel verilerdeki zamansal sıralama ile nedensel çıkarımlarda güçlü sonuçlar elde edilebilir.
- Tekrarlanan güncel gözlemler geçmişe ait tek seferlik yatay kesit araştırmalardan daha güvenilirdir.
- Değişkenler arasındaki uzun dönemli dinamik ilişkinin tahmin edilmesinde panel verinin kullanımı avantaj sağlar.

Panel veri kullanmanın yukarıda ifade edilen faydaları ile beraber bu tür veri kullanımının ortaya çıkardığı bazı kısıtlamalar ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Tatoğlu, 2013, s.27);

- Panel veri modellerinde çeşitli sapmalar hata terimindeki sapmayı artırabilmektedir. Çünkü modeldeki panel veri modeline ait sapma ile beraber yatay kesit veriye ve zaman serisi verisine özgü sapmalar bir bütün olarak hata payındaki toplam sapmayı ifade ettiğinden üç hata payının beraber aynı modelde olması sapmayı artırabilmektedir. Bu nedenden dolayı hata terimi panel veri modellerinde sıklıkla sapmalı olmaktadır.
- Panel veri analizlerinde karşılaşılan en temel problemlerden biri veri bulabilmek ve bunları uygun şekilde düzenleyebilmektir. Özellikle

Türkiye ve gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelere ait çeşitli değişkenlerin panel verisini bulmak oldukça güçtür. Bununla beraber değerleriyle oynanmış bazı veriler ve özellikle bazı anket çalışmalarında farklı sebeplerden ötürü cevapsız kalan sorular, verilerin kısıtlı olmasına neden olabilmektedir.

- Panel verilerde genel olarak birim boyutu yeterli ya da fazla olmasına karşın zaman boyutu kısa olmaktadır. Bu ise asimptotik özelliklerin genel olarak birim sayısının çok olmasından dolayı buna bağlı olmasını ifade etmektedir. Bu da doğrusal olmayan panel veri modelleri başta olmak üzere çözülmesi güç ekonometrik problemler ortaya çıkarmaktadır.
- Bazı önemli değişkenlerin zamanla değişimi mevcut olmayabilir. Bu ise panel veri oluşturamamaya neden olur.
- Değişkenlerin zamanla değişimi ölçüm hatalarıyla şişirilebilir.
- Panel veri sabit bir zaman yapısını içeren veri değerlerini içerir. Fakat sürekli bir zaman yapısını içerecek şekilde oluşturulan veri değerleri daha bilgilendirici ve güvenilir olabilir.
- Panellerden net çıkarımlar yapmak için hala çok güçlü varsayımlara ihtiyaç vardır; çünkü zaman içinde sıralama yapmak nedenselliği yansıtmaz.

3.2.2. Değişen Sabit Katsayılarla Statik Modeller

Panel veri modellerinde açıklayıcı değişkenler arasında bağımsız ve/veya bağımlı değişkenlerin gecikmeli olan değerleri bulunmazsa bu tür panel veri modellerine statik panel veri modelleri denir. Değişen sabit katsayılar modelinde spesifikasyon hatası bulunmazken, tüm katsayıların eşit olduğu H_0 hipotezi reddedildiğinde, zaman boyunca ve/veya yatay kesit birimleri arasında ortaya çıkan heterojenliği elde etmenin basit bir çözümü olarak kullanılmaktadır. Bu modeller eşitlik 1 ve 2'deki gibi ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2013, s.29);

$$y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (1)$$

$$y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (2)$$

Eşitlik 1 formundaki modellerde, eğim parametresi sabit olup, sabit parametre birimlere göre farklılık gösterdiğinden bu çeşit modellere “Birim Etkiler Modeli”

denilmektedir. Eşitlik 2 türündeki modellerde, eğim parametresi sabit olup, sabit parametrenin ise zamana ve birimlere göre değişkenlik göstermesi nedeniyle bu tür modeller zaman “Birim ve Zaman Etkileri Modeli” olarak da ifade edilmektedir. Sabit parametresi değişken olan modellerin temel varsayımı, çeşitli nedenlerle modelden dışlanan değişkenlerin etkilerinin ilgili modelde, hata terimi veya sabit terim vasıtasıyla ifade edilmesidir. Bu modelden dışlanan değişkenler şu şekilde sınıflandırılabilir (Tatoğlu, 2013, s.30);

- Zamana göre sabit olmakla beraber birimden birime farklılık arz eden değişkenler (birimlere özgü özellikleri yansıtan değişkenler) “zaman değişmezi değişkeni” şeklinde adlandırılmaktadır. Örneğin; firma vasıfları, cinsiyet ve yetenek.
- Zamanın belirli bir noktasında bütün birimler için sabit olup zaman göre farklılık gösteren değişkenler “birim değişmezi değişkenleri” olarak ifade edilmektedir. Zaman etkisi de bu grupta değerlendirilir.
- Hem zamana hem birimlere göre farklılık gösteren değişkenler.

Değişen sabit katsayılı modellerdeki önemli varsayımlardan biri, zaman ve birim boyunca farklılık gösteren dışlanmış bazı değişkenlerin tek başlarına etkilerinin önemsiz ancak birlikte anlamlı oldukları kabul edilmektedir. Bununla beraber, dışlanmış olan bu değişkenler, diğer tüm modele dâhil edilen ve edilmeyen bağımsız bir tesadüfi değişkene ait özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu değişkenlerin modelde yer almayan etkileri ise, yatay kesit birimi için zaman boyunca sabit; zaman boyutu içinse yatay kesit boyunca ya sabit ya da her ikisiyle birlikte olabilir. Bu etkiler ise regresyon modelinde yer alan sabit katsayılar kullanılarak ortaya çıkarılabilmektedir (Greene, 2003, s.285).

3.2.3. Değişen Sabit Katsayılarla Dinamik Modeller

Dinamik panel modelleri dağıtılmış gecikmeli panel ve otoregresif panel veri modelleri olarak iki başlık altında incelenebilmektedir. Dağıtılmış gecikmeli modellerde bağımsız değişkenlerin gecikmeli değeri modelde ayrı bir bağımsız değişken olarak yer almakta iken otoregresif panel veri modeller ise bağımlı değişkenlerin gecikmeli değeri modelde ayrı bir bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Çoğunlukla dinamik model denilince otoregresif modeller kastedilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada da dinamik panel veriden kastedilen otoregresif panel veri modelleridir. Veriler, zaman dilimine

göre çok sayıda yatay kesitten oluştuğunda ($N > T$), genellikle iki tahminci olan Arellano ve Bond (1991) ve Arellano ve Bover (1995) tahmincileri önerilmektedir. Bunlar Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tahmincileri olarak adlandırılır. Ancak Roodman (2006) GMM tahmin edicilerinin güvenilir olmayan otokorelasyon testinden dolayı zaman dilimi (T) yatay kesit sayısı (N)'ndan büyük veriler için sahte sonuçlar doğurabileceğine işaret etmiştir. Bu nedenle tutarlı ve verimli sonuçlar elde etmek mümkün olmayabilir. Ayrıca Christopoulos ve Tsionas (2004) GMM modelinin sadece kısa vadeli dinamik panellerde ($N > T$) uygun olduğunu uzun vadeli dinamik panellerde ($T > N$) uygun olmadığını belirtmiştir. Özetle, yukarıda bahsedilen tahmin edicilerin güvenilirliği ve tutarlılığı hakkında şüpheler olduğundan, bu tezde panel ARDL modelini kullanmak tercih edilmiştir. İleriki bölümlerde panel ARDL yaklaşımı ve heterojen dinamik panellerle ilgili metodoloji açıklanmıştır.

a) Dinamik Panel ARDL, Westerlund (2007) ve Diğer Eşbütünleşme Analizleri

Ekonometrik çalışmalarda değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi çoğunlukla doğrudan regresyon analizi ile yapılamamaktadır. Bundan önce değişken serilerinin durağan olup olmadıkları çeşitli testlerle tespit edilmektedir. Nelson ve Plosser (1982)'nin de belirttiği gibi makroekonomik değişkenler önemli bir kısmı çoğunlukla durağan olmayıp birim kök içermektedir. Birim köke sahip zaman serileri kullanılarak oluşturulan modellerde ortaya çıkan sonuçlar sahte regresyon problemi oluşturabilir ve böylece gerçek ilişkiyi yansıtmayabilir. Öte yandan durağan olmayan zaman serilerinde değişkenler arasında eşbütünleşme var ise yapılan regresyon analizleri gerçek ilişkiyi yansıtabilmektedir. Eşbütünleşme analizi iki ya da daha çok birim köke sahip serilerin doğrusal kombinasyonları şayet durağan ise bu çeşit seriler eşbütünleşik olarak tanımlanmaktadır (Engle ve Granger, 1987, s.252).

Eşbütünleşmeyi ekonomik olarak yorumlanacak olursa, şayet iki ya da daha fazla seri, stokastik trendlere sahip olmalarına rağmen uzun dönemli bir denge ilişkisi meydana getirecek biçimde birleşiyorsa, bu serilerin zaman içerisinde beraber hareket edeceği ve aralarındaki farkın durağan olacağı söylenebilir. Bu şekilde eşbütünleşme kavramının genel olarak ekonomik sistemde zaman içerisinde yakınsanan bir uzun dönem denge durumunun varlığını ifade ettiği söylenebilir. Ekonometrik testlerde durağan olmayan değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için kullanılan çeşitli eşbütünleşme testleri geliştirilmiştir. Bunlar arasında en yaygın olarak kullanılanları

Engel ve Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990), Pedroni (1999, 2004), Westerlund (2007) Error Correction panel eşbütünleşme ve Peseran vd. (2001)' in geliştirdiği panel ARDL eşbütünleşme testleridir. Engel ve Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990), Pedroni (1999, 2004) testlerinde tüm serilerin ya düzeyde durağan ya da aynı dereceden fark alındığında durağanlaşmaları gerekmektedir. Aksi halde bu üç eşbütünleşme yöntemi uygulanabilir olmamaktadır. Bu durumda kullanılabilen önemli eşbütünleşme testlerinden ikisi Westerlund (2007) Error Correction panel eşbütünleşme ve panel ARDL eşbütünleşme testleridir. Westerlund (2007) Error Correction panel eşbütünleşme ve Panel ARDL ile ilgili ayrıntıya geçmeden önce yukarıda sözü geçen diğer eşbütünleşme analizlerinden kısaca bilgi verilmesi faydalı olacaktır.

Engel ve Granger (1987) eşbütünleşme testi, hata terimlerine dayanan iki aşamalı Engel ve Granger (1987) testi olarak da bilinmektedir. Bu teknikte temel olarak, düzeyde birim kök içeren diğer bir ifadeyle durağan olmayan ancak ilk farkı alınmasından sonra durağan olan serilerin, düzey durumunda modellenmesi halinde uzun dönemdeki bilgi kaybından kaçınılabılır. Bu teknikte öncelik olarak eşbütünleşik olma ihtimali yüksek olan serilerin OLS tekniğiyle tahmini gerçekleştirilmektedir. Ortaya çıkan hata teriminin durağan olup olmadığı geliştirilen çeşitli birim kök testleriyle sınanır. H_0 : İlgili değişkenler eşbütünleşiktir hipotezi test etmekte olup elde edilen hata terimleri durağan ise yani $I(0)$ ise bu durumda H_0 hipotezi reddedilemez. Engle-Granger (1987) tekniği hesaplanma ve uygulanma açısından pratik bir yöntem olmakla beraber birtakım eksikliklere ya da dezavantajlara sahiptir. Bozkurt ve Dursun (2006) bu durum için, sistemde var olan her bir değişkene dair farklı denklemlerin tahmin edilmesinde, örnek olarak iki değişkenin bulunduğu bir sistemde, değişkenlerden birine ait eşitlikte kointegrasyon (eşbütünleşme) ilişkisine rastlanırken, bir diğer değişkene ait eşitlikte böyle bir ilişkinin gözlenemeyebileceğini belirtmiştir. Bu durumun ise değişkenler arasında var olan ilişkide bir belirsizlik yaratabileceğini ifade etmektedirler. Bununla beraber sistemdeki değişken sayısının ikiden çok olması durumunda ise sözü edilen yukarıdaki güçlükte tekrar karşılaşılmaktadır (Engle ve Granger, 1987, s.254).

Bu eşbütünleşme tekniğinde, Engel ve Granger (1987) olduğu gibi düzeyde durağan olmamakla beraber aynı düzeyde bütünleşik olan zaman serilerinin eşbütünleşme ilişkisine sahip olup olmadığı araştırmaktadır. Bu çerçevede maksimum

olabilirlik yöntemiyle eşbütünleşik vektör sayısı elde edilerek vektörlerin elemanları hususunda hipotezlerin test edilmesi sağlanır (Choudhry, 1995, s.661).

Bu istatistikler, İz (Trace) İstatistiği ve En Büyük Özdeğer (Maximum Eigenvalue) İstatistiğidir. Burada dikkat edilmesi gereken konu önerilen istatistiklerin gecikme sayılarına çok duyarlı olmasıdır. İz İstatistiği ve En Büyük Özdeğer İstatistiği aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

İz istatistiği;

$$(\lambda_{\text{trace}}(r)) = -T \sum_{i=r+1}^p \ln(1 - \lambda_i)$$

En büyük öz değerler istatistiği;

$$(\lambda_{\text{max}}(r, r+1)) = -T \ln(1 - \lambda_{r+1})$$

Burada;

λ_i : matrislerden ortaya çıkan öz değerler veya karakteristik kökle

T: gözlem sayısını ifade etmektedir.

Şayet öz değer istatistik değeri kritik değerden ve iz istatistik değeri kritik değerden büyük çıkması halinde sıfır hipotezi olan eş bütünleşme yoktur hipotezi reddedilir. Daha sonra ise değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki tespit edildiğinde hata düzeltme modeli uygulanır. Bu yöntem yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayımı temelinde iki ana test türüne ait testlerin bulunduğu toplam yedi test ile değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığını sınamaktadır. Bu yedi test çeşidinden dördü grup içi tahmincisi üçü ise gruplararası tahminciyi kullanarak tahminlerde bulunur. **Grup içi tahmincileri**, V istatistiği, panel RHO, panel PP ve panel ADF testlerini içermektedir. **Gruplararası tahminciler** ise grup RHO, grup ADF ve grup PP test istatistiklerinden oluşmaktadır. Panel testleri, ülkeler arası otoregresif katsayıları bir araya getirerek çalışmaktadır. Grup istatistikleri testleri ise paneldeki her ülke için otoregresif katsayıların ortalaması üzerinde çalışmaktadır. Pedroni eşbütünleşme testinde sıfır hipotezi (H0), değişkenler arasında bir eşbütünleşme olmadığını savunurken; alternatif hipotez ise (H1), değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Sıfır hipotezini reddetmek için, panel V istatistiğinin anlamlı ve pozitif bir işarete sahip olması gerekirken, kalan tüm

istatistiklerin anlamlı olduğu ve negatif işarete sahip olmaları gerektiği varsayılmaktadır (Choudhry, 1995, s.662).

Westerlund (2007)'in önerdiği hata düzeltme panel eşbütünleşme testi ise Engel ve Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990), Pedroni (1999, 2004) testlerinin dışında eşbütünleşme olup olmadığını test etmek için kullanılan önemli testlerden biridir. Westerlund (2007) tarafından geliştirilen bu yöntemde eşbütünleşme olup olmadığını belirlemek için dört test kullanılmaktadır. Bu testlerden, ikisi (Gt ve Ga) grup istatistiğini diğer iki tanesi (Pt ve Pa) ise panel istatistiğini göstermektedir. **Grup istatistiği**, paneldeki birimler için çıkarım yapmayı sağlarken, panel istatistiği ise panelin bütünü için çıkarım yapmaktadır. Bu yöntemdeki temel mantık, bireysel panel üyeleri için veya panelin tamamı için hata düzeltmesi olup olmadığını belirleyerek eşbütünleşme olup olmadığını test etmektir. Bu yöntem birim kök ve yatay kesit bağımlılığı olması durumunda da kullanılabilen en uygun eşbütünleşme test yöntemlerinden biridir. Panel ARDL eşbütünleşme testi ise özellikle son zamanlarda sıklıkla kullanılan eşbütünleşme testlerinden biridir. Panel ARDL eşbütünleşme modeli olan Pesaran (2001)'in yaklaşımının yukarıda ifade edilen ve yaygın şekilde kullanılan eşbütünleşme testlerine göre çeşitli üstün yönleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu eşbütünleşme tekniğinde değişkenlerin aynı düzeyde durağan olma şartı olmayıp I(2)'yi geçmemek şartıyla farklı durağanlık seviyelerinde olmalarına izin verilmektedir. Bu ise ekonometrik çalışmalarda ortaya çıkan çok önemli bir problem olan aynı düzeyde durağanlık koşulunu ortadan kaldırarak araştırmacılara önemli bir avantaj sağlamaktadır. Öte yandan diğer eşbütünleşme testlerinde büyük örnekleme ihtiyaç duyulurken bu test ise sınırlı sayıda gözlem olması durumunda da uygulanabilir olmaktadır. Bununla beraber panel ARDL modeli bağımlı ve bağımsız değişkenlerin her ikisinin de gecikmelerini kullanmasından dolayı kısa dönemdeki etki durumu doğrudan tahmin edilebilmektedir (Öztürk ve Acaravcı, 2010, s.48).

$$Y_{it} = \sum_{j=1}^p \lambda_{ij} Y_{1,t-j} + \sum_{j=0}^p \delta_{ij} X_{1,t-j} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Denklem (3)'te seviye düzeyinde bulunan değişkenler gruplandırıldıktan sonra tekrar düzenlenerek hata düzeltme denklemi olarak şu şekilde ifade edilebilir (Öztürk ve Acaravcı, 2010, s.50).

$$\Delta Y_{it} = \mu_i + \theta_t (Y_{i,t-1} + \theta_i X_{i,t}) + \sum_{i=1}^{p-1} \lambda_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + \sum_{i=0}^{q-1} \delta_{ij} \Delta X_{i,t-j} + \varepsilon_{it}$$

Bununla beraber, hata düzeltme katsayısı ϕ_i , bağımsız değişken (X_{it})’de yer alan değişimi takiben Y_{it} ’nin uzun dönem denge değerine yakınsama hızına ait ölçü değeridir. ϕ_i değerinin negatif ($\phi_i < 0$) şartının sağlanması halinde uzun dönem ilişkinin olduğundan söz edilebilir. Bu nedenle ϕ_i katsayı değerinin negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması Y_{it} ile X_{it} arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunun kanıtıdır.

b) Panel ARDL Eşbütünleşme Analizi Kullanılarak Yapılan Deneysel Çalışmalar

Bu bölümde çalışma konusuyla ilişkili ve panel ARDL yöntemi kullanılarak yapılan bazı çalışmalara yer verilecektir. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında değişkenler arasındaki ilişki genel olarak iki değişken ele alınarak panel ARDL yöntemiyle ve bir ya da birden çok tahminleyen kullanılarak bulunmuştur. Kimi çalışmalarda ise tahminleyenler arasındaki ilişki panel ARDL modelini tahmin edebilen ortalama grup (MG), havuzlanmış ortalama grup (PMG) ya da dinamik sabit etkilerin (DFE) üçünün beraber kullanılarak sonuçlarının karşılaştırılması yoluyla yürütülmüştür.

Çalışmada geleneksel olarak kabul edilen finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi artıracığı yönündeki yaklaşımından farklı olarak finansal derinleşmenin son zamanlarda yapılan bazı çalışma sonuçlarında da gösterildiği gibi ekonomik büyümeyi zıt yönde etkileyebileceği düşüncesinden hareket edilmiştir. Araştırma sonucunda, dinamik bir heterojen panel ortamında havuzlanmış ortalama grup tahminlerini (PMG) kullanarak, uzun vadede finans ve büyüme arasında tersine çevrilmiş U şeklinde bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki önemsiz çıkmıştır. Bu durumun ise, çok fazla finansmanın orta gelirli ülkelerde büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Finansal gelişmenin büyüme üzerinde monotonik olmayan bir etkisinin bulunması, bir eşik modelinin tahmin edilmesiyle çalışmada doğrulanmıştır.

Chu ve Sek (2014) 3 farklı ülke grubu olan yüksek gelirli, düşük gelirli ve orta gelirli grupların 1960-2012 dönemi verilerini kullanarak enflasyon ve büyüme arasındaki kısa dönemli ve uzun vadeli ilişkiyi araştırdıkları çalışmada ARDL modelleri kullanmıştır. ARDL modelini tahmin edebilmek için ortalama grup (MG) ve havuzlanmış ortalama grup (PMG) tahminleyenlerinin kullanıldığı çalışmada, etkin tahminciyi belirleyebilmek için Hausman testi kullanılmış ve sonuç olarak MG tahminleyenin her ülke grubu için etkin tahminci olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu

çerçevede ekonomik büyüme, enflasyon ve döviz kuru arasında uzun ve kısa dönemli dinamik ilişkiler olduğu elde edilmiştir. Hata düzeltme teriminin düşük ve orta gelirli ülkeler için pozitif çıktığı çalışma değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını tekrar gösterirken yüksek gelirli ülkeler için değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu ama bunun anlamsız bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Ünaldı (2011), finansal gelişim, finansal açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında 105 ülkenin 1960-2007 dönemi verilerini kullanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler grubundan oluşan panel veri setinin kullanıldığı çalışmada panel veri ekonometrisindeki yer alan son dönem tekniklerinden panel ARDL ve GMM tekniği uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre araştırmadaki çeşitli değişkenler arasında ülke gruplarına göre uzun dönemli ve kısa dönemli bazı ilişkilere rastlanılmıştır. Ayrıca elde edilen sonuçlar göstermektedir ki finansal açıklıktan en yüksek düzeyde faydayı elde eden yükselen piyasa ekonomileridir. Çalışmadaki bir diğer önemli sonuç ise gelişmekte olan ülkelerin finansal olarak açılma politikalarına hız vermeden evvel kurumsal gelişmişlik düzeylerini daha da iyileştirmeleri aksi halde finansal entegrasyonun uzun dönem göz önüne alındığında büyümeye sekte vuracağı vurgulanmıştır.

Rafindadi ve Yosuf (2013), 38 Sahra Altı Afrika ülkesinin 1980-2011 yılları arasındaki verilerini kullanarak kısa ve uzun vadeli finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada analiz yöntemi olarak panel ARDL modelini kullanan araştırmacılar, oluşturulan modeli tahmin etmek için MG, PMG ve DFE tahmincilerini kullanmıştır. Çalışmanın bulguları, finansal kalkınmanın, uzun dönemli MG modelinin dışında, seçilen örneklemin tamamında ve PMG, MG, DFE modelleri kapsamında uzun ve kısa dönemde anlamlı pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber yapılan Hausman testi sonucunda etkin tahmincinin PMG tahmincisi olduğu elde edilmiş ve PMG tahmincisi sonuçlarına göre özellikle sadece finansal gelişme ve ticari açıklığın kısa dönemde ekonomik büyümeye olumlu etkide bulunduğu işaret edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümeye uzun dönemde etki eden bir başka önemli faktörün sabit sermaye birikimi olduğu ortaya konulmuştur.

Ren (2012), çalışmalarında kurumsal değişkenlerin, seçilen MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) ülkelerinde UDY girişine etkisi araştırılmaktadır. Bu çalışmada, bir panel ARDL modeli ve buna bağlı olarak Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG)

tahmincisi kullanılarak ilgili değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin olup olmadığı incelenmektedir. Bu çalışma, yatırım profili, iç karışıklık, demokratik hesap verebilirlik, bürokrasi kalitesi ve siyasette askeriye rolü gibi çeşitli kurum değişkenlerine odaklanmaktadır. Ampirik bulgular, yatırım profili, iç çatışma ve bürokrasinin DYY girişini etkilemede olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, MENA ülkelerindeki politika yapıcılarının yabancı yatırımcıları çekebilmek amacıyla yerli kurumların kalitesini arttırarak ve bu kaliteyi koruyarak DYY dostu politikalar uygulanması tavsiye edilmektedir.

c) MG (Ortalama Grup) Tahmincisi

Hata terimi ile regresyonların ortalama farkları arasındaki korelasyondan kaynaklanan sapmalar nedeniyle panel veri modellerinde standart ARDL modellerinin kullanımı karmaşık olabilmektedir. Bu dinamik panellerdeki heterojen eğimlerden kaynaklanan yanlışlık problemini ortadan kaldırmak gidermek için Pesaran ve Smith (1995), Ortalama Grup (MG) tahmincisini önermiştir. MG tahmincisi, tek tek ülkeler için ARDL modellerinden alınan uzun dönemli parametrelerin ortalamasını alarak panel için uzun dönemli parametreleri elde eder. Örneğin ARDL modelinin aşağıdaki gibi olduğu farz edilirse;

$$Y_{it} = \alpha_i + \gamma_i Y_{i,t-1} + \beta_i X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Burada, $i = 1, 2, 3, \dots, N$ ile ifade edilen ülkeler olmak üzere, uzun dönemli parametre olan;

$$\theta_i = \frac{\beta_i}{1 - \gamma_i} \quad (5)$$

şeklinde ifade edilir. Bu çerçevede tüm panel için MG tahmincileri aşağıdaki eşitliklerdeki gibi ifade edilebilir;

$$\theta = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \theta_i \quad (6)$$

Yukarıdaki denklemler, modelin her ülke için ayrı ayrı regresyonları nasıl tahmin ettiğini ve ülkelerin tek tek katsayılarını, tahmin edilen katsayıların ağırlıksız ortalaması olarak nasıl hesapladığını göstermektedir. Bu durum modele herhangi bir kısıtlama getirmez. Tüm katsayıların uzun vadede ve kısa vadede değişmesine ve

heterojen olmasına izin verir. Bununla birlikte bu yaklaşımın tutarlı ve geçerli olması için gerekli koşul, verilerin yeterince geniş bir zaman serisi boyutuna sahip olmasıdır.

d) PMG (Havuzlanmış Ortalama Grup) Tahmincisi

Panel ARDL modeli için Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen bir diğer tahminci ise Havuzlanmış Ortalama Grup ya da Pooled Mean Group (PMG) diye ifade edilen tahmincisidir. Bu tahminci ortalama grup tahmincisine benzer olmakla beraber ortalama grup tahmincisinin temel eksikliklerinden biri olan belirli parametlerin birimler arasında aynı değerde olması sınırlılığını ortadan kaldırmaktadır. Bununla beraber sabit sayının hata varyanslarının ve kısa dönemdeki parametrelerin ülkeden ülkeye farklı olmasına izin vermektedir. PMG tahmin edicisinin diğer yaygın olarak kullanılan dinamik panel veri tahmin edicilerinden Pedroni (2000)' in tam modifiye edilmiş OLS (FMOLS) tahmincisi, Pedroni (2001a)'nin panel dinamik OLS (DOLS) tahmincisi, Arellano ve Bond (1991) 'un GMM tahmincisine kıyasla birkaç avantajları vardır. DOLS ve FMOLS, bağımlı ve bağımsız değişkenlere birim kök uygulayabilmek için ön test yapılmasını ve bütünlük regresyonlar arasında eş bütünlük yapabilmek için ön test yapılmasını gerektirir. Bu tahmin edicilerde tahmin edilen eşbütünlük vektörünün bir parçası gibi görünmeyen durağan değişkenler genellikle ortadan kaldırılır. Öte yandan, GMM tahmincisine bakılacak olursak Pesaran vd. (1999) dinamik panel veri modeli için GMM tahmincisinin kullanılmasının uzun dönem katsayılarının tutarsız ve yanıltıcı olmasına neden olabileceğini öne sürmektedir. Bununla beraber panel verinin zaman değeri büyük olduğunda problem daha da büyür. GMM tahmincisinde modeller çoğunlukla kısa zaman serileriyle sınırlı olduğundan bu tahminci sadece kısa süreli dinamikleri yakalar ve değişkenlerin durağanlığı bu tahmincide göz ardı edilir. Bu nedenle tahmin edilen panel modellerinin uzun vadeli bir denge ilişkisini mi yoksa sahte ilişki mi olduğunu açıklamamaktadır (Öztürk ve Acaravcı, 2010, s.49).

e) DFE (Dinamik Sabit Etkiler) Tahmincisi

Panel ARDL modeli için sıklıkla kullanılan bir diğer tahminci ise Dinamik Sabit Etkiler veya Dynamic Fixed Effect (DFE) olarak adlandırılan tahmincidir. Dinamik sabit etkiler tahmincisi, PMG tahmin edicisine oldukça benzemekte ancak eşbütünlük vektörünün katsayısını, uzun vadede tüm paneller boyunca eşit olacak şekilde sınırlamaktadır. Ayrıca DFE modeli ayarlama katsayısının ve kısa dönem

katsayısının eşit olması şeklinde kısıtlama getirir. Dinamik sabit etkiler modeli panele özgü kesişmelere izin verir. DFE ayrıca grup içi korelasyona izin verirken standart hatayı hesaplamaktadır.

f) Hausman Testi: MG, PMG ve DFE Tahmincileri Arasında Seçim

DFE, MG ve PMG arasında seçim yapmak için genellikle Hausman testi kullanılmaktadır. Hausman testi, iki tahminci arasındaki en uygun seçimde tutarlılık ve etkinlik arasındaki dengeyi baz alarak seçim yapar. İlk olarak MG ve PMG tahmin edicileri arasındaki farkı hesaplar, sonra da ki-kare dağılımındaki kritik değerlerle karşılaştırır. Ayrıca, Hausman testi, DFE tahmincisinin MG tahmincisine karşı geçerliliğini de kontrol eder. Homojen uzun süreli esneklikler varsayımı altında, hem PMG hem de MG tahmin edicileri tutarlıdır. Fakat eğer gerçek uzun dönemli parametreler heterojen ise PMG tahmincisi etkin olmayan ve tutarsız tahminler üretecektir. Bu durumda MG tahmincileri tutarlıdır. Hausman testinde sıfır hipotezi ilk yazılan tahmincinin ikinci tahminden daha etkin olduğunu ifade etmektedir. Hausman testi sonucu olasılık değeri 0,05'ten küçükse sıfır hipotezi reddedilerek alternatif hipotez kabul edilmektedir.

g) Panel Veride Birim Kök Ve Durağanlık Analizi

Panel veri analizi, yatay kesit birimler ile zaman serilerinin birlikte kullanılmasından oluştuğu için zaman serilerinde karşılaşılan sorunları da içermektedir. Zaman serileriyle yapılan çalışmalarda olduğu gibi değişkenlerin durağan olup olmadığı ve birim kök dereceleri aynı olan değişkenler arasında eşbütünleşme var olup olmadığı araştırılmalıdır. Durağan olmayan verilerden elde edilecek regresyon tahminleri sapmalı ve yanıltıcı olmaktadır. Bu nedenle ampirik çalışmada kullanılacak değişkenlerle beraber kompozit endeks değişkeninin de belirlenmesinden sonra bu aşamada değişkenlerin durağanlık özelliklerini tespit etmek ve birim köke sahip olup olmadıklarını sınamak amacıyla durağanlık analizi uygulanmıştır. Durağanlık bir serinin ortalamayla beraber, varyansı ve iki dönem arasında olan ortak var yansının zaman içerisinde değişmemesi ve sabit kalması anlamına gelmektedir. Bu çalışmada durağanlık analizinin yapılması için literatürde en çok kullanılan birinci ve ikinci nesil birim kök testleri kullanılmıştır.

h) Levin-Lin-Chu (LLC) Birim Kök Testi

Levin-Lin-Chu (LLC) testi temelde Augmented Dickey-Fuller (ADF) testlerine dayanmaktadır. Bu test, bireysel birim kök testlerinin, dengeden oldukça kalıcı sapmalara sahip alternatif hipotezlere karşı sınırlı güce sahip olduğunu savunmuştur. Bunun ise özellikle küçük örneklerde daha şiddetli olduğunu belirtmiştir. LLC ise bireysel birim kök testleri yapmaktan daha güçlü bir panel birim kök testi önermektedir.

LLC testi, test istatistiksel değerlerinin ve regresyon tahmin edicilerinin asimptotik özellikleri birim kök olmayan durağan panel verilerden meydana gelen özelliklerin bir karışımıdır. Zaman serisi literatürde sadece bir zaman serisinde olan birim kök test istatistiğinin dağılımlarının standart olmayan dağılım olmasının tersine panel regresyon tahmin edicileri ile ilgili test istatistikleri dağılım olarak sınırlayıcı normal dağılım göstermektedir. Bununla beraber dikkat edilmesi gereken durumlardan biri de gecikmeli bağımlı değişkenin sahip olduğu katsayı panelde yer alan bütün birimler arasında homojen bir şekilde kısıtlandığı için deterministik olan öğelerin bu model içerisinde heterojenliği sağlayan önemli bir kaynaktır. Buna ek olarak bir birim kökün var olması hem tahmin edicilerin yakınsama oranlarını hem de t-istatistiklerinin $T \rightarrow \infty$ olduğu hallerde $N \rightarrow \infty$ gittiği halden daha fazla olmasına neden olur (Öztürk ve Acaravcı, 2010, s.51).

I) Im-Pesaran-Shin (IPS) Birim Kök Testi

Bir diğer panel birim kök testli Im-Pesaran-Shin (IPS) testidir. Bu testi diğer testlerden ayıran temel şeylerden biri, küçük örnek özelliklerinin diğer panel kök testlerinden daha üstün olduğu için tercih edilmektedir. IPS birim kök testi temelde Yit değişkenindeki katsayı üstünde heterojenlik sağlayarak LLC testini genişletmiştir. Bu sebeple birçok kök testi sonuçlarının bir araya getirilmesinde avantajlı bir yol olarak düşünülebilir. Mandala ve Wu (1999), yaptıkları Monte Carlo simülasyonu kullanarak IPS testini LLC ile karşılaştırarak gücünü sınamış ve aşağıdaki sonuçlara varmıştır;

- LLC uygulamada daha az dikkat çeken ve genellikle kısıtı fazla olduğundan sınavacağı hipotezler de dar bir alan teşkil etmektedir.
- Im-Pesaran-Shin, LLC testi ile IPS testlerinin gücünün karşılaştırmasını da sınırlar ve LLC testinin IPS testinden daha zayıf olduğunu savunur.

Fakat bu iki testin güçlerinin birbiri ile kıyaslanmasının geçerli olmadığı ifade edenler de vardır. Bunun nedeni ise her ne kadar boş hipotezler bu iki testte de birbirinden farklı olmamasına rağmen, alternatif hipotezler ise farklıdır. Bununla beraber Levin-Lin-Chu testi otoregresif parametrelerin homojen olmasını esas alır. Levin-Lin-Chu testi karma regresyon temellidir. Diğer yandan IPS testi ise otoregresif parametrelerin heterojen olmasına dayanır. Bir diğer tabirle IPS dinamik ve heterojen yapıya sahip panel veri analizleri adına geliştirilmiştir. IPS testinde, karma verilerden daha çok N birime sahip yatay kesite ayrı birim kök testi uygulanır. İlgili test de grupların ortalamalarının hesaplandığı ADF test istatistiğine kullanılır. Seride bulunan tüm birimler farklı bir ADF belirlenip IPS birim kök testine başlanır.

IPS testinde boş hipotez bütün birimlerin durağan olmadığı yani hepsinin bir birim köke sahip olduğunu ifade eder. Alternatif hipotez ise, bazı birimlerin birim köke sahip olduğunu ifade etmektedir.

IPS testi, her bir birim için ADF deterministik kısmı ile gecikme sayısının tespit edilmesini gerekli kılmaktadır. Bununla beraber bu birim kök testinde bireysel sabit veya bireysel sabitle beraber trend terimleri kullanılabilir (Baltagi, 2001, s.7).

T sonsuza giderken ($T \rightarrow \infty$) bireysel istatistikler, bağımsız olarak ve aynı biçimde dağılırlar. Bunun sonucunda Lindberg-Levy MLT (Merkezi Limit Teoremi)'in kullanımı da yatay kesit birim ortalamalarının N sonsuza yöneldiğinde normal dağılım yakınsamasına benzemesi için yeterli olur. Bu ise IPS istatistiğinin normal sınırlayıcı dağılımı meydana getirmesinde temel varsayım olduğunu apaçık şekilde ifade eder. Benzer bir diğer sonuç ise N ile T sonsuza giderken varsayımı ile de oluşturulabilir (Güven ve Mert, 2016, s.47).

i) Augmented Dickey-Fuller (ADF)–Fisher Ki-Kare Birim Kök Testi

Birim kök testlerinde kök istatistiğinin hesap edilmesindeki genel mantık,

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \epsilon_t \quad (7)$$

Regresyon modelinde $\gamma = 0$ olup olmadığını sınamaktır. Hesaplama sonucunda $\gamma = 0$ olduğuna ulaşıldığı takdirde y_t 'nin birim kök içerdiği söylenir. Hata terimleri sayet ardışık bağımlı ise regresyon modeli Eşitlik 8'de ifade edilen şekilde yazılır.

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} - 1 + \varepsilon_t \quad (8)$$

Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi Dickey Fuller (DF) testinin geliştirilmiş şeklidir. DF testinde otokorelasyon göz önünde bulundurulmadığından zayıf bir birim kök testidir. ADF birim kök testi seride otokorelasyon olduğu zaman ve bağımlı değişkenin gecikmeli değişkenleri denkleme yer aldığı birim kökün varlığını test etmek için kullanılmaktadır.

j) Phillips-Perron (PP)–Fisher Ki-Kare Birim Kök Testi

Dickey-Fuller (DF) testinde temel varsayım, hata terimlerinin homojen bir dağılıma sahip olduğu ve bağımsız dağıldığı varsayımdır. Bu varsayım, DF testinin uygulanmasını oldukça kısıtlamaktadır. Phillips-Perron (1998), DF testini biraz daha genelleştirerek hata terimlerinin dağılımının homojen olması varsayımını yumuşatmıştır. PP testi birim kök testi bu nedenle bir çeşit değiştirilmiş ADF testi ve DF testidir. ADF birim kök testi, DF birim kök testini otokorelasyon sorununa karşı modele gecikmeli değerleri ekleyerek düzeltirken, buna karşın Phillips-Perron testinde test istatistiği düzeltilerek sorun teşkil eden otokorelasyon problemi ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu test de ADF testinde olduğu gibi hata terimlerinin birbiri arasında içsel bağlantı sorununun olmadığı ve homojenlik varsayımı zorunlu değildir.

k) Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit birimi olan ülkelerin birbirinden bağımsız olduğu varsayımı altında serilerin birim köke sahip olmadığı düşüncesiyle yürütülen ve birinci nesil birim kök testleri olarak adlandırılan belli başlı testler vardır. Diğer taraftan panel veriyi meydana getiren ülkelerin bir diğer ifadeyle yatay kesit birimlerinin bir diğerinden bağımsız veya bağımlı olmasını dikkate almak elde edilecek araştırma sonuçlarının doğruluğu açısından oldukça önem arz etmektedir. Yatay kesit bağımlılığı kavramı, paneldeki birimlerden herhangi birinde oluşan şoktan, bütün yatay kesit birimlerinin (ülke, firma vs.) aynı seviyede etkilenme derecesine sahip olması varsayımından oluşmaktadır. Bir başka anlatımla ülkelerin herhangi birinde oluşan makroekonomik bir şoktan paneldeki diğer ülkelerin de etkilendiği düşüncesinden oluşmaktadır. Günümüzde farklı ülke ekonomilerinin bir diğeriyle ilişki içinde olduğu beklendiği için paneldeki yatay kesit birimlerinden herhangi birinde oluşan bir şoktan, diğer birimlerin de belirli bir düzeyde etkilenmesi daha çok beklenen bir yaklaşımdır. Bu ise birimler arası korelasyon olduğu

düşüncesiyle yapılacak analiz türünü belirlemesini gerekli kılmaktadır. Aksi halde yatay kesit bağımlılığı göz önünde bulundurulmadan yapılan analizlerde oluşacak sonuçlar hem sapmalı hem de tutarsız olacaktır. Birinci kuşak birim kök testlerinin, birimler arası korelasyon durumunda yanlış sonuçlar verdiği ve asimptotik özelliklerinin etkilendiği ifade edilmekte. Ayrıca birimler arası korelasyonsuzluk durumunun oldukça kısıtlayıcı bir varsayım olduğu belirtilmektedir.

l) İkinci Nesil Birim Kök Testi

Yapılan yatay kesit bağımlılığı testi analizi sonucunda şayet birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu kanaatine ulaşırsa serilerin durağanlığının tespiti ve entegre derecelerinin saptanması için ikinci nesil birim kök testlerine başvurulur. Literatürde birimler arasında olabilecek yatay kesit bağımlılığı durumunda başvuru ve bunu dikkate alan bazı belli başlı ikinci nesil panel birim kök testleri mevcuttur. Özellikle literatürde ikinci nesil kök testlerinden en çok kullanılan ve bu analizde başvuru Pesaran'ın geliştirdiği Yatay Kesit ADF (Cross Sectionally Augmented Dickey Fuller- CADF) testi ile CIPS (Cross-Sectionally Im-Pesaran-Shin) testleri bulunmaktadır. Bu test yöntemiyle önce her bir yatay kesit (ülke) için CADF istatistikleri hesap edilmektedir. Ardından bu test sonuçlarının aritmetik ortalaması elde edilerek panel bütünü için CIPS (Cross-Sectional Augmented IPS) adı verilen test istatistiksel değerleri hesaplanmaktadır. Ayrıca CADF testiyle panelde bulunan her bir ülke dikkate alınarak durağanlık analizi yapılırken CIPS testi sonuçlarında ise panelin geneline ait durağanlık analizi yapılmaktadır (Güven ve Mert, 2016, s.49).

m) Westerlund (2007) Eşbütünleşme Testi

Westerlund (2007) testi, eşbütünleşme olup olmadığını kontrol etmek için iki panel ve iki grup ortalama istatistiği kullanmaktadır. Tüm dört istatistik eşbütünleşme yoksa olan boş hipotezi altında ($\phi = 0$), normal dağılımlara yaklaşır. Panel ve grup ortalama istatistikleri arasındaki fark, alternatif hipotezdedir. Buna göre grup istatistiği (G_t ve G_a) için boş hipotez olarak bütün yatay kesit birimleri için eşbütünleşme yoktur ve alternatif hipotez olarak bazı birimlerde eşbütünleşme yok iken bazılarında ise vardır şeklinde kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

$$H_0 : \gamma_i = 0 \quad (\text{tüm } i' \text{ ler için})$$

3.3. Veri Seti

Bu çalışmada, Türkiye ve Güney Kore'nin 1990-2016 yılları arasında yıllık periyotta gayri safi yurtiçi hasıla, emtia ticareti, cari fiyatlarla doğrudan yabancı sermaye yatırımları düzeyleri, enflasyon oranları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH oranı kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla test ve analizler yapılmıştır. Her test iki ülke için ayrı ayrı yapılarak sonuçları karşılaştırılarak yorumlanmıştır. **Türkiye'ye ilişkin veriler (Ek-1)'de, Güney Kore'ye ilişkin veriler ise (Ek-2)'de tablolar halinde verilmiştir.** Buradaki verilere istinaden; öncelikle ADF ve PP Birim Kök Testi yapılmış, ardından Gecikme Uzunluğu Analizi, Eşbütünleşme Testi, Johansen Eşbütünleşme Testi ve son olarak Granger Nedensellik Testi yapılarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönleri tespit edilmiştir.

3.4. Analiz

Bu bölümde Türkiye ve Güney Kore'ye ilişkin olarak 1990-2016 arası yılları kapsayan verileri yıllık periyotlar şeklinde olmak koşuluyla, iki ülke için;

- 1- ADF ve PP Birim Kök Testi
- 2- Gecikme Uzunluğu Analizi
- 3- Eşbütünleşme Testi Model Analizi
- 4- Johansen Eşbütünleşme Testi Analizi
- 5- Granger Nedensellik Testi

Yukarıdaki test ve analizler yapılmıştır.

3.4.1. Türkiye'ye Yönelik Analizler

Yukarıda sayılan bu analizleri 1990-2016 yılları arasında veriler yardımıyla Türkiye için yaparsak;

Tablo 6.
ADF ve PP Birim Kök Testi

	ADF			PP		
	Sabitli	Sabit ve Trendli	Hiçbiri	Sabitli	Sabit ve Trendli	Hiçbiri
DYYo CARI (1.Fark)	-8,342196 (0,000)	-5,142714 (0,002)	-8,342015 (0,000)	-18,67887 (0,000)	- 25,41863 (0,000)	- 9,400553 (0,000)
DYY/GSYH (1.Fark)	-4,503530 (0,000)	-4,403029 (0,009)	-4,589635 (0,000)	-4,479504 (0,001)	- 4,357691 (0,001)	- 4,572955 (0,000)
EMTİA (1.Fark)	-4,831221 (0,000)	-4,872868 (0,003)	-4,805643 (0,000)	-5,262670 (0,000)	- 5,985672 (0,000)	- 4,904584 (0,000)
ENFLASYON (1.Fark)	-6,989595 (0,000)	-9,018049 (0,000)	-7,163233 (0,000)	-14,54900 (0,000)	- 16,12409 (0,000)	- 14,87671 (0,000)
GSYH (1.Fark)	-4,794225 (0,000)	-4,706932 (0,00)	-4,101974 (0,000)	-4,794225 (0,000)	- 4,706932 (0,000)	- 4,089399 (0,000)

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere ADF test istatistik sonuçlarına göre cari fiyatlarla, doğrudan yabancı yatırım gayri safi yurtiçi hasıla, emtia fiyatları, enflasyon düzeyleri ve gayri safi yurtiçi hasıla düzeyleri verileri normal düzeylerinde durağan olmadıkları, *tüm verilerin birinci sıra farkında durağan oldukları görülmektedir.* Serilerin birinci sıra farkta durağan çıkmaları bütün seriler arasında eşbütünleşme olup olmadığını araştırmak için gerekli önkoşulu sağlamaktadır.

Uygun gecikme uzunluğunun tespiti edilmesine yönelik gerçekleştirilen analizde verilere ilişkin en uygun gecikme uzunluğunun 1. Gecikme düzeyi olduğu görülmektedir.

Tablo 7.
Gecikme Uzunluğu Analizi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-467.5378	NA*	4.82e+11*	41.09024*	41.33709*	41.15232*
1	-454.1369	19.81002	1.41e+12	42.09886	43.57994	42.47135
2	-437.6768	17.17577	4.24e+12	42.84146	45.55677	43.52435
3	-402.6062	21.34732	5.91e+12	41.96575	45.91530	42.95905

Uygun gecikme uzunluğu tespit edildikten sonra; *Eşbütünleşme analizinde uygulanması gereken modelin tespiti için yapılan analiz neticesinde sabitsiz ve trendsiz modelin en uygun model olduğu tespit edilmiştir.*

Tablo 8.
Eşbütünleşme Testi Model Analizi

Data Trend:	None	None	Linear	Linear	Quadratic
Rank or No. of CEs	No Intercept No Trend	Intercept No Trend	Intercept No Trend	Intercept Trend	Intercept Trend
Log Likelihood by Rank and Model					
0	-477.8179	-477.8179	-477.7980	-477.7980	-477.5632
1	-466.4878	-465.1480	-465.1287	-462.8199	-462.5894
2	-459.7103	-457.6950	-457.6788	-455.3680	-455.1487
3	-454.0641	-452.0389	-452.0358	-449.7149	-449.4995
4	-450.8608	-447.1404	-447.1404	-444.7356	-444.7356
Akaike Information Criteria by Rank and Model					
0	41.15149	41.15149	41.48317	41.48317	41.79694
1	40.87398	40.84567*	41.09406	40.98499	41.21578
2	40.97586	40.97459	41.13990	41.11400	41.26239
3	41.17201	41.25324	41.33631	41.39291	41.45829
4	41.57174	41.59503	41.59503	41.72797	41.72797
Schwarz Criteria by Rank and Model					
0	41.93686*	41.93686*	42.46488	42.46488	42.97499
1	42.05203	42.07281	42.46846	42.40847	42.78652
2	42.54660	42.64349	42.90698	42.97925	43.22581
3	43.13543	43.36392	43.49608	43.69993	43.81440
4	43.92784	44.14748	44.14748	44.47676	44.47676

İlk olarak, cari fiyatlarla doğrudan yabancı yatırım, doğrudan yabancı yatırımın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, emtia fiyatları, enflasyon düzeyleri ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri arasındaki uzun dönemde bir ilişkinin var olup olmadığı Johansen Eşbütünleşme analizi ile araştırılmıştır. Eşbütünleşme analizinin uygulanmasında dikkate alınacak olan gecikme uzunluğu; Akaike bilgi krediteri (AIC), Schwarz bilgi kriteri (SIC) ve Hannan Quinn bilgi kriterlerine (HQ) göre 2 olarak tespit edilmiş ve modele dahil edilmiştir. Johansen Eşbütünleşme testi sonucunda 5 değişkenin sahip olduğu özdeğer istatistikleri Tablo 9’de sunulmuştur.

Tablo 9.
Johansen Eşbütünleşme Testi Analizi

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.652094	61.35502	54.07904	0.0098
At most 1 *	0.462639	36.01526	35.19275	0.0407
At most 2 *	0.375836	21.10921	20.26184	0.0382
At most 3 *	0.335159	9.796989	9.164546	0.0379
Trace test indicates 4 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level * denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level **MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.652094	25.33976	28.58808	0.1231
At most 1	0.462639	14.90604	22.29962	0.3828
At most 2	0.375836	11.31223	15.89210	0.2295
At most 3 *	0.335159	9.796989	9.164546	0.0379

Sonuçlar iz (trace) istatistiği açısından incelendiğinde her bir değişken için hesaplanan iz istatistikleri; doğrudan yabancı yatırım için $(\lambda_1)=61,35502$, emtia fiyatları için $(\lambda_2)=36,01$, enflasyon için $(\lambda_3)=21,11$ ve gayri safi yurtiçi hasıla için $(\lambda_4)=9,7968$ olarak bulunmuştur. *Bu sonuçlar, %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde incelenen değişkenler arasında 3 tane Eşbütünleşme vektörünün (Eşbütünleşme ilişkisi) varlığını göstermektedir. Dolayısıyla, analiz kapsamındaki değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını belirten yokluk hipotezinin (H_0) reddedilir. Johansen tarafından ortaya konulan yöntem ile incelenen değişkenler arasında uzun dönemde bir Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı böylece tespit edilmiş oldu.* Varolan bu

ilişkinin nedenseli ise Granger tarafından ortaya konulan Nedensellik Analizi devam eden başlık altında incelenmiştir.

Tablo 10.
Granger Nedensellik Testi Analizi

Dependent variable: FARKDYCARI			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKEMTIA	4.795761	1	0.0285
FARKENFLASYON	1.809410	1	0.1786
FARKGSYH	2.320606	1	0.1277
All	11.95364	3	0.0075
Dependent variable: FARKEMTIA			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKDYCARI	0.139593	1	0.7087
FARKENFLASYON	0.591060	1	0.4420
FARKGSYH	0.011459	1	0.9148
All	0.925440	3	0.8193
Dependent variable: FARKENFLASYON			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKDYCARI	0.148077	1	0.7004
FARKEMTIA	0.229255	1	0.6321
FARKGSYH	0.006303	1	0.9367
All	0.421313	3	0.9358
Dependent variable: FARKGSYH			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKDYCARI	0.000662	1	0.9795
FARKEMTIA	0.000518	1	0.9818
FARKENFLASYON	0.032766	1	0.8564
All	0.036288	3	0.9982

Eş bütünleşme analizi ile ortaya konulan ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Test sonuçları yukarıdaki Tablo 10'da sunulmuştur. Tabloda her bir değişken için hesaplanan ki kare, serbestlik derecesi (df)

ve olasılık değerleri verilmiştir. *Tablo 10 incelendiğinde, analiz kapsamında yer alan değişkenler hepsinin arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmüştür.*

3.4.2. Güney Kore'ye Yönelik Analizler

Yukarıda Türkiye için 1990-2016 yılları arasında yapılmış tüm testleri Güney Kore içinde yapacağız;

Tablo 11.
ADF ve PP Birim Kök Testi

	ADF			PP		
	Sabitli	Sabit ve Trendli	Hiçbiri	Sabitli	Sabit ve Trendli	Hiçbiri
DYY CARI (2.Fark)	-3,957853 (0,007)	-3,578826 (0,005)	-4,113593 (0,000)	-8,518968 (0,000)	-9,101413 (0,000)	- 8,580492 (0,000)
DYY/GSYH (2.Fark)	-6,099912 (0,000)	-5,901161 (0,000)	-6,265671 (0,000)	-7,519389 (0,000)	-7,317955 (0,000)	- 7,378009 (0,000)
EMTİA (2.Fark)	-6,622345 (0,000)	-5,363246 (0,001)	-6,764436 (0,000)	-17,17700 (0,000)	-21,44097 (0,000)	- 17,24225 (0,000)
ENFLASYON (2.Fark)	-6,437228 (0,000)	-6,280447 (0,000)	-6,559426 (0,000)	-22,34504 (0,000)	-22,94800 (0,000)	- 22,53443 (0,000)
GSYH (2.Fark)	-6,637837 (0,000)	-6,470412 (0,000)	-6,801600 (0,000)	-10,62528 (0,000)	-10,42064 (0,000)	- 11,01637 (0,000)

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere, ADF test istatistik sonuçlarına göre, cari fiyatlarla, doğrudan yabancı yatırım gayri safi yurtiçi hasıla, emtia fiyatları, enflasyon düzeyleri ve gayri safi yurtiçi hasıla düzeyleri verileri normal düzeylerinde durağan olmadıkları, *tüm verilerin ikinci sıra farkında durağan oldukları görülmektedir.* Serilerin birinci sıra farkta durağan çıkmaları bütün seriler arasında Eşbütünleşme olup olmadığını araştırmak için gerekli önkoşulu sağlamaktadır.

Uygun gecikme uzunluğunun tespiti edilmesine yönelik gerçekleştirilen analizde verilere ilişkin en uygun gecikme uzunluğunun 4. Gecikme düzeyi olduğu görülmektedir.

Tablo 12.
Gecikme Uzunluğu Analizi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-483.9393	NA	1.15e+14	46.56564	46.81434	46.61962
1	-436.2721	68.09596	1.44e+13	44.40687	45.89904	44.73071
2	-399.8703	34.66839	7.99e+12	43.32098	46.05663	43.91469
3	-236.8603	77.62381*	95643435*	30.17717	34.15630	31.04074
4	2903.959	0.000000	NA	-266.5675*	-261.3449*	-265.4341*

Uygun gecikme uzunluğu tespit edildikten sonra Eşbütünlüğe analizinde uygulanması gereken modelin tespiti için yapılan analiz neticesinde; *linear sabitli ve trendli modelin en uygun model olduğu tespit edilmiştir.*

Tablo 13.
Eşbütünlüğe Testi Model Analizi

Data Trend:	None	None	Linear	Linear	Quadratic
Rank or No. of CEs	No Intercept No Trend	Intercept No Trend	Intercept No Trend	Intercept Trend	Intercept Trend
Log Likelihood by Rank and Model					
0	-451.4907	-451.4907	-444.3670	-444.3670	-437.0321
1	-430.3318	-422.9736	-415.9278	-415.3842	-411.1637
2	-413.7554	-406.2800	-400.1488	-392.3488	-388.2073
3	-406.9572	-395.3668	-389.2423	-377.8635	-376.4035
4	-404.2097	-388.7711	-386.2920	-368.5441	-367.4104
5	-403.3799	-386.2917	-386.2917	-365.5943	-365.5943
Akaike Information Criteria by Rank and Model					
0	41.79089	41.79089	41.61391	41.61391	41.41934
1	40.86099	40.33113	40.07732	40.11535	40.09697
2	40.31295	39.85667	39.59574	39.11240	39.01727
3	40.57977	39.86390	39.52019	38.82195*	38.86696
4	41.18414	40.23093	40.10767	38.96201	38.95087
5	41.94832	40.94098	40.94098	39.63286	39.63286
Schwarz Criteria by Rank and Model					
0	44.24517	44.24517	44.31362	44.31362	44.36447
1	43.80612	43.32535	43.26788	43.35500	43.53296
2	43.74894	43.39083	43.27715	42.89199*	42.94412
3	44.50661	43.93800	43.69246	43.14149	43.28466
4	45.60185	44.84497	44.77080	43.82148	43.85942
5	46.85688	46.09496	46.09496	45.03227	45.03227

İlk olarak, cari fiyatlarla doğrudan yabancı yatırım, doğrudan yabancı yatırımın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, emtia fiyatları, enflasyon düzeyleri ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri arasındaki uzun dönemde bir ilişkinin var olup olmadığı Johansen Eşbütünleşme analizi ile araştırılmıştır. Eşbütünleşme analizinin uygulanmasında dikkate alınacak olan gecikme uzunluğu; Akaike bilgi krediteri (AIC), Schwarz bilgi kriteri (SIC) ve Hannan Quinn bilgi kriterlerine (HQ) göre 2 olarak tespit edilmiş ve modele dahil edilmiştir. Johansen Eşbütünleşme testi sonucunda 5 değişkenin sahip olduğu özdeğer istatistikleri Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14.
Johansen Eşbütünleşme Testi Analizi

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.910653	157.5454	88.80380	0.0000
At most 1 *	0.853337	99.57985	63.87610	0.0000
At most 2 *	0.700941	53.50910	42.91525	0.0032
At most 3	0.540040	24.53834	25.87211	0.0726
At most 4	0.217933	5.899550	12.51798	0.4732
Trace test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level * denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level **MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.910653	57.96552	38.33101	0.0001
At most 1 *	0.853337	46.07075	32.11832	0.0005
At most 2 *	0.700941	28.97076	25.82321	0.0186
At most 3	0.540040	18.63879	19.38704	0.0640
At most 4	0.217933	5.899550	12.51798	0.4732
Max-eigenvalue test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level * denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level **MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				

Sonuçlar iz (trace) istatistiği açısından incelendiğinde her bir değişken için hesaplanan iz istatistikleri doğrudan yabancı yatırım için $(\lambda_1)=157,5454$, emtia fiyatları için $(\lambda_2)=99,7985$, enflasyon için $(\lambda_3)=5,8995$ ve gayri safi yurtiçi hasıla için $(\lambda_4)=53,50910$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, %1 ve %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde incelenen değişkenler arasında 2 tane Eşbütünleşme vektörünün (Eşbütünleşme ilişkisi) varlığını göstermektedir. *Dolayısıyla, analiz kapsamındaki değişkenler arasında Eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını belirten yokluk hipotezinin (H_0) reddedilir. Johansen tarafından ortaya konulan yöntem ile incelenen*

değişkenler arasında uzun dönemde bir Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı böylece tespit edilmiş oldu. Varolan bu ilişkinin nedeni ise Granger tarafından ortaya konulan Nedensellik Analizi devam eden başlık altında incelenmiştir.

Tablo 15.
Granger Nedensellik Testi

Dependent variable: DYVCARI			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DYVGSYH	3.912810	2	0.1414
EMTIA	31.31632	2	0.0000
ENFLASYON	2.647792	2	0.2661
GSYH	5.450094	2	0.0655
All	45.90221	8	0.0000
Dependent variable: DYVGSYH			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DYVCARI	1.672967	2	0.4332
EMTIA	0.521902	2	0.7703
ENFLASYON	2.125234	2	0.3456
GSYH	3.891584	2	0.1429
All	6.656583	8	0.5741
Dependent variable: EMTIA			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DYVCARI	14.09489	2	0.0009
DYVGSYH	0.883578	2	0.6429
ENFLASYON	1.015513	2	0.6018
GSYH	0.417300	2	0.8117
All	18.75288	8	0.0162
Dependent variable: ENFLASYON			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DYVCARI	1.772702	2	0.4122
DYVGSYH	6.597452	2	0.0369
EMTIA	2.096210	2	0.3506
GSYH	1.619795	2	0.4449
All	16.65647	8	0.0339
Dependent variable: GSYH			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DYVCARI	3.656490	2	0.1607
DYVGSYH	1.295918	2	0.5231
EMTIA	8.797465	2	0.0123
ENFLASYON	1.361001	2	0.5064
All	12.62187	8	0.1255

Eşbütünleşme analizi ile ortaya konulan ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. *Test sonuçları Tablo 15'te sunulmuştur. Tabloda her bir değişken için hesaplanan ki kare, serbestlik derecesi (df) ve olasılık değerleri verilmiştir. Tablo 15 incelendiğinde, analiz kapsamında yer alan değişkenler arasında doğrudan yabancı yatırım tutarlarıyla emtia ticareti arasında nedensellik analizinin olduğu görülmüştür.*

SONUÇ

Küreselleşme olgusunun hızla gelişme gösterdiği günümüzde, gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere uluslararası doğrudan yatırımların önemi tüm ülkeler için daha da artmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin finansman ve tasarruf yetersizliğinden kaynaklı olarak istenilen düzeyde yatırım yapılamıyor olması; bunun sonucunda ise yüksek işsizlik oranları, düşük büyüme oranları, yüksek enflasyon, cari işlemler açığı ve yüksek dış borç gibi ilerleyen süreçte kronik olabilecek sorunlar ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla uluslararası doğrudan yatırımlar gerekli finansman ihtiyacının karşılanması ve ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Yine uluslararası doğrudan yatırımların portföy yatırımlarından farklı olarak uzun vadeli ve kalıcı yatırıma yönelik olarak yapılıyor olması ülkede üretim miktarını, istihdam düzeyini, ihracat düzeyini ve döviz gelirleri yükseltecek, vasıflı işgücü profili oluşmasını sağlayacak, monopol yapılar yerini yeniliğe ve rekabete açık yapılara bırakacaktır. Bu durum aynı zamanda teknolojik yenilikleri de beraberinde getirerek ekonomik etkinliği artıracak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı da olumlu yönde etkileyecektir.

Tarihsel süreçte uluslararası doğrudan yatırımlara ve dışa açılma politikalarına olumlu bakılmaması, yerli üretimi zarar verecek kaygıların var olması ve uygulamadaki bir takım eksiklikler ve yetersizlikler nedeniyle Türkiye’de 1980 öncesine kadar uluslararası doğrudan yatırım ile ilgili pek fazla olumlu bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu süreçte gelen uluslararası doğrudan yatırım miktarı 30 yıllık süreçte toplamda sadece 200 Milyon Dolar civarlarında kalmıştır.

1980’li yıllardan sonra ise ekonomik serbestleşme hareketleri, mevzuat değişiklikleri gibi bir takım gelişmeler sağlanmış ve uluslararası doğrudan yatırımların önü açılmaya başlanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren hız kazanan küreselleşme olgusu; mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin bir sonucu olarak ulusal ekonomilerin küresel ekonomik yapıya entegre olmasını sağlamış, dışa açılma politikaları ile uluslararası doğrudan yatırımların önündeki engeller kaldırılarak doğrudan yatırım girişlerinde artışlar olmuştur.

Küreselleşme süreci, başta finans kısmı olmak üzere bazı yönlerden devlet stratejilerini sınırlandırırken üretimin küreselleşmesi ve teknolojik değişim gibi yönlerden de devlet müdahalesinin yeni şekillerini mümkün kılmıştır. Bu değişim ile birlikte ülkeler rekabetçi devlet modellerine dönüşüm süreci içerisine girmişlerdir. İstihdam, sermaye, teknoloji, yeni ürün geliştirme, ihracat kapasitesi, yönetim tecrübesi gibi birçok faydayı beraberinde getiren uluslararası doğrudan yatırımlar, ülkelerin odak noktaları haline gelmiş ve uluslararası doğrudan yatırımları çekebilmek için rekabet etmeye başlamışlardır. Çünkü ülke ekonomilerindeki birçok sektörün büyümesi; bununla birlikte istihdamın artması ve ekonomik refahın sağlanması için uluslararası doğrudan yatırımlar artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Büyümenin ve kalkınmanın dinamiği haline gelen uluslararası doğrudan yatırımlar bu süreçte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler içinde önemli bir unsur haline gelmiştir.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler küreselleşen dünyada entegrasyon süreçlerini tamamlayabilmek ve büyümelerini sürdürebilmek için gerekli olan iç kaynakların yetersizliği nedeniyle uluslararası doğrudan yatırımlara daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Yabancı sermaye yatırımı içerisinde ise hem uzun dönemli olması hem de beraberinde getireceği dışsallıklar nedeniyle en fazla güven kazanan uluslararası doğrudan yatırımlar olmuştur.

Tarihsel süreçte bu yönde yaşanan yapısal değişimler, gelişmekte olan ülkeleri ve çokuluslu şirketleri birbirine bağımlı hale getirmiştir. Çokuluslu şirketler, teknoloji, sermaye, pazara erişim gibi ülkelerin ihtiyacı olan unsurlara sahip iken ülkeler de üretim faktörlerinin en önemlilerinden biri olan toprak ve hammadde gibi bir unsura sahip bulunmaktadır. Bu nedenle uluslararası doğrudan yatırımları gerçekleştiren çokuluslu şirketler, günümüzün küresel politik ekonomik yapısı içerisinde baskın ve otonom bir güç haline gelmeye başlamışlardır.

Bu kapsamda bakıldığında dünyada uluslararası doğrudan yatırımlar sayesinde ekonomik büyüme ve kalkınmalarını sağlamış ve halen sağlamakta olan birçok ülke bulunmaktadır. Türkiye ve Güney Kore bunlara en güzel örneklerdendir.

Bu çalışmada Türkiye ve Güney Kore'nin 1990-2016 yılları arasındaki GSYİH miktarı, Enflasyon oranı, Emtia Ticareti, Cari Düzeyde Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarı ve Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYH Oranı ile ilgili veri tabloları yıllık periyotta iki ülke için ayrı ayrı hazırlanmıştır (Ek-1 ve Ek-2). Hazırlanmış olan bu

verilerle Panel Veri Analizi Kapsamında; ADF ve PP Birim Kök Testi, Gecikme Uzunluğu Analizi, Eşbütünleşme Testi Model Analizi, Johansen Eşbütünleşme Testi Analizi ve Granger Nedensellik Testleri yapılarak Doğrudan Yatırımların ilgili değişkenlerle ilişkileri tespit edilmiş ve büyüme oranına olan etkileri üzerinden test sonuçlarına göre değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu testlerde öncelikle ADF ve PP Birim Kök Testi yardımıyla verilerin durağanlık testleri yapılmış, ardından Gecikme Uzunluğu testi yapılmış; Türkiye'ye ilişkin veriler için en uygun gecikme uzunluğunun 1. gecikme düzeyi, Güney Kore için ise 4. Gecikme düzeyi uygun olduğu tespit edilmiştir. Uygun gecikme uzunlukları tespit edildikten sonra Eşbütünleşme Testi Model Analizi ve Johansen Bütünleşme Testi ile de değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır. Hem Türkiye hem de Güney Kore içinde incelenen değişkenler arasında uzun dönemde bir eş bütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu aşamadan sonra Eşbütünleşme Analizi ile ortaya konulan ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

Test sonuçlarına bakıldığında Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımların; Emtia Ticareti, GSYİH, Büyüme Oranı ile uzun dönemde doğru yönlü ilişki içerisinde olduğu Uluslararası Doğrudan Yatırımların ülke ekonomisindeki faydaları ispatlanmış olurken; Enflasyon Oranı ile arasında herhangi bir nedensellik tespit edilmemiştir.

Yine 1960'lardan bu yana benzer şekilde ekonomik yapıya ve büyümeye sahip Türkiye ve Güney Kore'nin 2000'li yıllardan sonra Güney Kore'nin yaratmış olduğu markalaşma, rekabet ortamı, teknolojik ilerleme, ihracata yönelik büyüme stratejileri gibi unsurlarla ciddi bir ekonomik büyüme oranı ve kalkınma düzeyi yakalarken; Türkiye'nin üretim yapmaktan çok ithalata yönelmesi, üreticinin ithalat yapmanın üretim yapmaktan daha kârlı ve kolay olduğunu düşünmesi nedeniyle iç piyasada ki talebi de ithalat yoluyla karşılamaya çalışmaktadırlar. Son zamanlarda yaşanan döviz kuru oynaklıkları ve buna bağlı olarak ithal olarak gelen malların fiyatlarındaki artışlara karşı; '*Yerli Otomobil*', '*Yerli Tohum*' projeleri bu alanda yaşanan sorunlara çözüm amacıyla atılmak istenilen adımlardandır. Şu anda üretimin büyük bir bölümü montajlama yoluyla yapılmaktadır. Bu durum yine üretilen malın döviz kuruna bağlı olarak fiyatının oluşmasına, artan döviz kurunun mal fiyatlarını artırması sebebiyle yüksek enflasyonun oluşmasına sebep olmaktadır. Bu gibi durumlarda önüne geçebilmek ancak malın hammadde halinden nihai mal haline gelinceye kadar üretimin ülke içinde başlayıp yine ülke içerisinde tamamlanmasıyla olacaktır. Bu bağlamda

dolayı döviz kuruna bağı olarak oluşan yüksek girdi maliyetleri, yüksek işgücü ve vergilendirme maliyetleri gibi nedenlerden dolayı 2018-2019 yılı verilerine bakıldığında iki ülke arasında kısa sürede ortaya çıkan büyük farkın nedenlerini açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak uluslararası doğrudan yatırımlar, tüm dünyada büyümenin ve ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Bu itibarla hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler uluslararası doğrudan yatırımları çekebilme konusunda rekabet içindedirler. Böyle büyük bir rekabet ortamında Türkiye gibi oldukça büyük bir potansiyele sahip ve önemli stratejik bir konumda olan ülkenin uygulayacağı doğru politikalar ve teşvikler büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda uygulanacak olan doğru politikalar ile birlikte istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Afşar, M. (2004). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 4(1-2),89-107.
- Aizenman, J. ve Spiegel, M.M. (2006). Institutional Efficiency, Monitoring Costs, and The Investment Share of FDI, *Review of International Economics*, 14(4),683-697.
- Ajaga, E. ve Nunnenkamp, P. (2008). “*Inward FDI, Value Added and Employment in US States: A Panel Cointegration Approach*”, Kiel Working PapFer, 1420.
- Axarloglou, K. (2007). “Multinational Corporations and Inertia in Foreign Direct Investment Flows”, *The International Trade Journal*, 21(4), 359-383.
- Ayaydın, H. (2010). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 133-145.
- Baltagi, B.H. (2001). *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley and Sons, Great Britain.
- Barclay, L. A. A., (2000). *Foreign Direct Investment in Emerging Economies*, Corporate Strategy and Investment Behaviour in the Caribbean, Routledge,
- Başkaya, F. (2000). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Batmaz, N. ve Tunca, H. (2005). “*Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923- 2003)*”, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Berber, Metin (2001). Türkiye’de Yatırım Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkileri:Ak Modeli Testi 1968-1998, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25, 61-70.
- Berköz, L. ve Türk, S. (2009). “Locational Preferences of FDI Firms in Turkey: A Detailed Examination of Regional Determinants”, *European Planning Studies*, 17(8), 1243-1256.
- Bhagwati, J. (2007). *Why Multinationals Help Reduce Poverty*, The World Economy, ss.211-228.
- Blomström, M. ve Kokko, A. (2000). *Foreign Direct Investment. Firm and Host Country Strategies*, London: Macmillan.
- Blonigen, B. (2005). Inappropriate pooling of wealthy and poor countries in empirical FDI studies, in Does Foreign Direct Investment Promote Development, *Institute for International Economics Publication*, Washington.
- Blonigen, A. B. (2005). “A Review of The Emprical Literature on FDI Determinants ”, *Atlantic Economic Journal*, 33, 383-403.
- Bora, B. (2002). “*The International Distribution of Multinational Production*”, Foreign Direct Investment: Research Issues, Bijit Bora (drl.), Routledge, s.46

- Butkiewicz, L. ve Yanikkaya, H. (2008). Capital Account Openness, International Trade, and Economic Growth, *Emerging Markets Finance and Trade*, 44(2), 15-38.
- Canbolat, S. (1999). *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Chakrabarti, A. (2001). "The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions", *Kyklos*, 54, 89-114
- Chen, J. (2000). "*Foreign Direct Investment, International Financial Flows, and Geography*," *Foreign Direct Investment*, Ed.: John-Ren Chen, New York: Palgrave Publishing, ss.6-33.
- Cheng, Y. M. ve Mittelhammer, R. (2008). "Globalization and Economic Development Imhengenpact of Social Capital and Institutional Building", *The American Journal of Economics and Sociology*, 67(5), 859-888.
- Choudhry, T. (1995). "Long-Run Money Demand Function İn Argentina During, 1935–1962: Evidence From Cointegration And Error Correction Models". *Applied Economics*, 27(8), 661-667.
- Choy, L. (2009). "*On FDI and Domestic Capital Stock: A Panel Data of Chinese Regions*", Building and Real Estate Workshop Paper.
- Coyne, E. J. (1995). *Targeting The Foreign Direct Investor Strategic Motivation, Investment Size and Developing Country Investment- Attraction Packages*, Boston, Kluwer Academic Publishers.
- Craigwell, R. (2006). "*Foreign Direct Investment and Employment in the English and Dutch Speaking Caribbean*", Conference Paper.
- Çankaya, E. ve Karataş, M. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 29-55.
- Çeviş, İ. ve Çamurdan, B. (2009). "The Economical Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries and Transition Economies", *E- Journal of New World Sciences Academy*, 4(3), 210-223.
- Doğan, G. (2006). *Yakınsama Teorileri: Türkiye ve Avrupa Birliği Bölgeleri Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Adana.
- Dulupçu, M.Ali, (2002). Kalkınma İktisadı Üzerine Bazı Düşünceler, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4, 1.
- Dunning, J.H. (1998). "Globalization and The New Geography of Foreign Direct Investment", *Oxford Development Studies*, 26(1), 47-69.
- Elia, S. (2009). "The Impact of Outward FDI on the Home Country's Labor Demand and Skill Composition", *International Business Review*, 18, 357-372.

- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). "Co-Integration and Error Correction, Representation", *Estimation, and Testing. Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Ercan, Y.N. (2002). "İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış", *Planlama Dergisi*, 42. Kuruluş Yılı Özel Sayısı, Ankara.
- Eşiyok, B.A. (2002). *Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Dengesizlikler (Doğu ve G. Doğu Anadolu Bölgelerinin Kalkınmasına Yönelik Bir Model Önerisi)*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, Ankara.
- Faeth, İ. (2008). "Determinants of Foreign Direct Investment- A Tale of Nine Theoretical Models", *Journal of Economic Surveys*, 23(1), 165-196.
- Falki, N. (2009). "Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Pakistan", *International Review of Business Research Papers*, 5(5), 110-120.
- Falzoni, A. (1997). International technology transfer by small and medium-sizes enterprises, 176-211.
- Fischer, P. (2000). *Foreign Direct Investment in Russia: A Strategy for Industrial Recovery*, Palgrave Macmillan.
- Gerçeker, M. (2010). "Vektör Otoregresif Model Yardımıyla Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 13(1-2), 385-403.
- Goldstein, J. P. (2009). *"A Keynes-Marx Theory of Investment"*, Heterodox Macroeconomics Keynes, Marx and Globalization, (Jonathan P. Goldstein drl., Michale G. Hillard), Routledge, s.112.
- Göçer, İ. (2013). "İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İşsizlik: *Türkiye Örneği*", *Business and Economics Research Journal*, 4(1), 103-120.
- Greene, W.H. (2003). *Econometric Analysis, Prentice Hall International*, New Jersey.
- Güldağ, H. (1993). "Ulusal Kalkınmacılığın İflası", *İktisat Dergisi*, 5(7), 33-40.
- Güven, S. ve Mert, M. (2016). "Uluslararası Turizm Talebinin Eşbütünleşme Analizi, Antalya İçin Panel ARDL Yaklaşımı", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 133-152.
- HBM(2019).<https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Erişim:(05.02.2019).
- Hsiao, F. S. T. ve Hsiao, M.C.W. (2006). "FDI, Export and GDP in East and Southeast Asia – Panel Data versus Time Series Causality Analyses", *Journal of Asian Economics*, 17(6), 1082-1106.
- http://www.ijhe.org/Published/201800_007_4_010.pdf, Erişim:(02.02.2019).
- <https://www.makaleler.com/>, Erişim: (21.11.2018-01.02.2019).

- Jarayaman, T. K. ve Singh, Baljeet (2007). *“Foreign Direct Investment and Employment Creation in Pacific Island Countries: An Empirical Study of Fiji”*, Asia-Pacific Research and Training Network on Trade Working Paper Series, 35, 1-18.
- Johnson, A. (2006). *“The Effect of FDI on Host Country Economic Growth”*, European Trade Study Group.
- Jones, J. ve Wren, C. (2006). *Foreign Direct Investment and the Regional Economy*, Ashgate Publishing, Ltd.
- Kaplan, M. (2004). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, *KMU İİBF Dergisi*, 14, 1-23.
- Karagöz, K. (2007). “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 1(36), 99-114.
- Karagül, M. (2002). *Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu*, Ankara: Anı Matbaa.
- Karakayalı, H. ve Dilber, İ. (2013). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri*, Manisa: Emek Yayınevi.
- Karluk, R. (2001). *“Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”*, *Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, TCMB Yayınları.
- Kaynak, M. (1990). *Ekonomik Kalkınma*, Ankara: Aşama Matbaacılık.
- Kholdy, S. ve Sohrabian, A. (2005). *“Financial Market, FDI and Economic Growth: Granger Causality Tests in Panel Data Model”*, EFA 2005 Moscow Meetings.
- Kinoshita, Y. ve Lu, C.H. (2006). *“On the Role of Absorptive Capacity: FDI Matters to Growth”*, William Davidson Institute Working Paper, 845, 1-34.
- Koç Aytekin, G. (2006). *“Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Etkileri ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler”*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koç Aytekin, G. (2011). “Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımların Belirleyicilerine Yönelik Bir Model Denemesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2).
- Koç Aytekin G. (2018). “Uluslararası Sermaye Hareketleri Kapsamında Sıcak Para Akımlarının Ekonomik Etkileri ve Spekilasyon”, *Uluslararası Beşeri İlimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 184-207.
- Krugman, P. R. and Obstfeld M. (2006). *International Economics Theory and Policy*, Boston, Pearson International Edition, Seventh Edition.

- Kuemmerle, W. (1999). "The Drivers of Foreign Direct Investment into Research and Development, An Empirical Investigation", *Journal of International Business Studies*, 30, 1-24.
- Lee, C.C. ve Chang, C.P. (2009). "FDI, Financial Development and Economic Growth: International Evidence", *Journal of Applied Economics*, 12(2), 249-271.
- Lipsey, E.R. (2002). *Home and Host Country Effects of FDI*, NBER Working Paper Series.
- Little, R. and Smith, M (2006). *Perspectives on World Politics*, Routledge, Erişim: <http://books.google.com> (11.04.2018).
- Liu, L. (2012). "FDI and Employment by Industry: A Co-integration Study", *Modern Economy*, 3(1), 16-22.
- Marcin, K. (2008). "How Does FDI Inflows Affect Productivity of Domestic Firms? The Role of Horizontal and Vertical Spillovers, Absorptive Capacity and Competition", *The Journal of International Trade and Economic Development*, 17(1), 155-173.
- Matyas, L. ve Sevestre, P. (1996). *The Econometrics Of Panel Data*, A Handbook of the Theory With.
- Mpanju, A. K. (2012). "The Impact of Foreign Direct Investment on Employment Creation in Tanzania", *Zenith International Journal of Business Economics & Management Research*, 2(1), 126-139.
- Mun, H.W. (2008). "FDI and Economic Growth Relationship: An Empirical Study on Malaysia", *International Business Research*, 1(2), 11-18.
- Nourzad, F. (2008). "Openness and Efficiency of FDI: A Panel Stochastic Production Frontier Study", *International Advances in Economic Research*, 14, 25-35.
- Nunnenkamp, P. ve Bremont, J. E. (2007). "*FDI in Mexico: An Empirical Assessment of Employment Effect*", Kiel Working Paper, 1328, 1-34.
- OECD (2018). <http://www.oecd.org/>, Erişim:(01.03.2018).
- OECD (2018). <http://www.oecd.org/dataoecd/55/1/2487874.pdf>, Erişim:(01.06.2018).
- OECD (2018). <http://www.oecd.org/dataoecd/57/23/1922648.pdf>, Erişim:(01.06.2018).
- Okuyan, H.A. ve Erbaykal, E. (2008). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Ekonomik Yaklaşım*, 19(67), 47-58.
- O'Loughlin, J. V. ve Staeheli, L. A. (2004). *Globalization and its Outcomes*, Guilford Press, Erişim: <http://books.google.com> (11.04.2018).
- Ongun, M. T. (2009). *Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, Ankara, Gazi Kitabevi Tic. Ltd. şti.

- Quere Agnes B., Coupet M. ve Mayer T. (2007). Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımların Kurumsal Belirleyicileri, *Dünya Ekonomisi*, 30(5), 764-782.
- Özdemir, V. (2014). *Türkiye'de Planlı Dönemde Kalkınma Stratejileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özgür, I. M. ve Demirtaş, C. (2015). “Finansal Gelişme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği”, *NWSA Social Sciences Status*, 10(3), 76-91.
- Özsağır, A. (2011). *Ekonomik Büyüme*, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Öztürk, I. Ve Acaravcı, A. (2010). The Causal Relationship Between Energy Consumption and GDP in Albania, Bulgaria, Hungary and Romania: Evidence from ARDL Bounds Testing Approach, *Applied Energy*, 87(6), 1938-1943.
- Öztürk, İ. ve Kalyoncu, H. (2007). “Foreign direct Investment and Growth: An Empirical Investigation Based on Cross-Country Comparison” *Economia Internazionale*, 60(1), 75-82.
- Özyıldız, H. (1998). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, *Hazine Dergisi*, Temmuz, Sayı: 11.
- Pantelidis, P. ve Nikolopoulos, E. (2008). “FDI Attractiveness in Greece, *International Advances in Economic Research*, 14, 90-100.
- Parasız, M.İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze Türkiye'de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ravenhill, J. (2008). *Global Political Economy*, Oxford University Press, Erişim: <http://books.google.com> (11.04.2018).
- Razin, A. and Sadka, E. (2007). *Foreign Direct Investment: Analysis of Aggregate Flows*, Princeton University Press.
- Razin, A. (2002). “FDI Contribution To Capital Flows And Investment In Capacity”, *NBER Working Paper*, 9204, 1-32.
- Resmini, L. (2000). “The Determinants of Foreign Direct Investment in The CEECs”, *Economics of Transition*, 8(3), 665-689.
- Rosen, G. (1984). *Development Economics: Some Thoughts on Its past and Its Future*, METU Studies in Development.
- Rugman, Alan M. (2004). *Çok Uluslu İşletmelerin Bölgesel ve Küresel Stratejilerine bakış*, 35(1), 3-18.
- Ruxanda, G. ve Muraru, A. (2010). “FDI and Economic Growth. Evidence from Simultaneous Equation Model”, *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 13(1), 45-58.

- Savaş, V. (1999). *“Kalkınmada Dış Tasarruflar”, İktisadi Kalkınma*, Ünite 1-20 içinde, Edit.: Ergül Han, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ders Kitapları, 37. Yayın, Eskişehir.
- Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul, Güzem Yayınları, 12. Baskı.
- Şenses, F. (2003). *Kalkınma İktisadı; Yükselişi ve Gerilemesi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Taban, S. (2008). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tang, S. (2008). “Foreign Direct Investment, Domestic Investment and Economic Growth in China: A Time Series Analysis”, *The World Economy*, 31(10), 1292-1309.
- Tanrıkulu, K. (1983). *Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Tatoğlu, Y.F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi, Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- TCMB (2018). <https://www.tcmb.gov.tr/>, Erişim: (05.06.2018-08.09.2018-15.11.2018).
- Tekin, R.B. (2012). “Economic Growth, Export, and Foreign Direct Investment in a Panel Granger Causality Analysis”, *Economic Modelling*, 29(3), 868-878.
- Tiryakioğlu, B. (2000). *“Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Eğitim Müdürlüğü.
- Todara, P.M. (2000). *Economic Development*, New York: New York University Press.
- TÜİK (2018). <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istgosterge>, Erişim:(19.02.2019).
- UNCTAD, (1998). *World Investment Report*, New York and Geneva.
- UNCTAD, (2004). *World Investment Report*, New York and Geneva.
- UNCTAD (2018). <http://www.unctad.org>, Erişim:(11.04.2018)
- Ünsal, E.M. (2007). *İktisadi Büyüme*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Vaidya, A. K. (2006). *“Globalization, Encyclopedia of Trade, Labor and Politics,” ABC-CLIO.*
- Vatansever, D.N. ve Yıldız, O. (2014). “Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 44.
- Wang, M. ve Wong, S. (2009). “Foreign Direct Investment and Economic Growth: The Growth Accounting Perspective”, *Economic Inquiry*, 47(4), 701-710.

- Wijeweera, A. (2010). "Economic Growth and FDI Inflows: A Stochastic Frontier Analysis", *The Journal of Developing Areas*, 43(2), 143-158.
- Yaviloğlu, C. (2002). "Kalkınmanın Anlambilimsem Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.
- YASED (2019). <https://www.yased.org.tr/>, Erişim:(05.06.2018-10.11.2018-15.05.2019).
- Yılmaz, Ö. (2011). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008)", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(3-4), 13- 30.
- Yılmaz, Z. (2005). *Ekonomik Büyüme: Ders Notları*, Kütahya, BRC Basım.
- YÖK (2019). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>, Erişim:(03.06.2018-10.12.2018)
- Yumuşak, İ.G. (2007). "Beşeri Sermayenin İktisadi Önemi ve Türkiye'nin Beşeri Sermaye Potansiyeli", *Sözel Bildiri, Sosyal Siyaset Konferansları*, Kocaeli.
- Zhang, K.H. (2001). "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth in China", *Economics of Transition*, 9(3), 679-693.
- Zhao, C. ve Du, J. (2007). "Causality Between FDI and Economic Growth in China", *The Chinese Economy*, 40(6), 68-82.

EKLER

Ek 1 - Türkiye'ye Ait Veriler

YILLAR	GSYH (Milyar \$)	ENFLASYON	EMTİATİC	DYY CARI	DYY/GSYH
1990	150,6763	60,31	23,4	700	0,45
1991	150,0278	65,97	23,09	783	0,54
1992	158,4591	70,07	23,72	779	0,53
1993	180,1697	66,1	24,71	622	0,35
1994	130,6902	106,26	31,66	559	0,47
1995	169,4859	88,11	33,84	772	0,52
1996	181,4756	80,35	36,84	612	0,4
1997	189,8346	85,73	39,41	554	0,42
1998	275,7687	84,64	26,43	573	0,34
1999	255,8843	64,87	26,28	138	0,31
2000	272,9794	54,92	30,14	112	0,36
2001	200,2519	54,4	36,32	2,855	1,67
2002	238,4281	44,96	36,75	939	0,45
2003	311,823	25,3	37,39	1,222	0,55
2004	404,7867	10,58	39,7	2,005	0,69
2005	501,4163	10,14	37,94	8,967	2
2006	552,4869	9,6	40,75	19,261	3,65
2007	675,7701	8,76	41,04	19,941	3,26
2008	764,3357	10,44	43,7	17,302	2,6
2009	644,6399	6,25	37,31	7,032	1,33
2010	771,9018	8,57	38,79	7,617	1,18
2011	832,5237	6,47	45,13	13,812	1,94
2012	873,9822	8,89	44,51	9,638	1,57
2013	950,5794	7,49	42,44	9,927	1,43
2014	934,1859	8,85	42,8	6,069	1,4
2015	859,7969	7,67	40,83	12,906	2,09
2016	863,7216	7,78	39,5	10,196	1,54

Ek 2- Güney Kore'ye Ait Veriler

YILLAR	GSYH (Milyar \$)	ENFLASYON	EMTİATİC	DYY CARİ	DYY/GSYH
1990	279,3494	8,58	48,28	87,6	0,28
1991	325,7342	9,33	47,09	136	0,36
1992	350,0511	6,31	45,25	374,1	0,21
1993	386,3028	4,75	42,98	611,2	0,15
1994	455,603	6,26	43,54	1453,5	0,18
1995	556,1309	4,48	46,78	1381,4	0,32
1996	598,0991	4,92	46,82	2170,7	0,39
1997	557,5031	4,45	50,36	1110,2	0,51
1998	374,2414	7,51	60,28	1768,9	1,45
1999	485,2482	0,81	54,29	6759,1	1,92
2000	561,6331	2,27	59,25	6667,3	2,05
2001	533,0521	4,07	54,69	3778,8	1,22
2002	609,0201	2,76	51,66	2037,9	0,9
2003	680,5207	3,51	54,76	1991,2	1,03
2004	764,8806	3,59	62,53	6098,8	1,74
2005	898,1372	2,75	60,75	5313,2	1,52
2006	1011,8	2,24	62,74	3607,4	0,91
2007	1122,7	2,53	64,87	13247,4	0,79
2008	1002,2	4,67	85,54	8445,1	1,12
2009	901,935	2,76	76,13	841,4	1
2010	1094,5	2,94	81,46	18782,5	0,87
2011	1202,5	4,03	89,78	21136,2	0,81
2012	1222,8	2,19	87,3	15593,2	0,78
2013	1305,6	1,3	82,35	18765,6	0,98
2014	1411,3	1,27	77,81	19656,3	0,66
2015	1382,8	0,71	69,66	17856,7	0,3
2016	1414,8	0,97	63,73	1462,3	0,86

*Yukarıdaki veriler; TCMB, YASED, OECD, Dünya Yatırım Raporu, Kalkınma Ajansı'nın yayınlamış olduğu yıllık bazda verilerden ve bilimsel çalışmalardan derlenerek hazırlanmıştır

**Tablolardaki sayı ve oranlar farklı farklı birimlerden toplanıp birleştirilerek hazırlandığında farklılıklar arz edebilir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :Sinan YILDIZ
Doğum Yeri ve Tarihi :Yenimahalle/ 04.04.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :İstanbul Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi :Ufuk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :İktisadi Analiz Üzerine Makaleler, Yeni Bir Ekonomi Modeli Çalışması 'Yıldız Ekonomi'

İş Deneyimi

Stajlar :Hazine Müsteşarlığı, Merkez Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası
Projeler :Topla Getir Topla Götür Sosyal Sorumluluk Projesi
Çalıştığı Kurumlar :Emniyet Genel Müdürlüğü

İletişim

E-Posta Adresi :yildiz.sinan0307@gmail.com

Tarih :11/06/2019